

НЭЭЛТТЭЙ
НИЙГЭМ
ФОРУМ

ЖИЛИЙН ТАЙЛАН
2024

ӨМНӨХ ҮГ3

АРДЧИЛСАН САЙН ЗАСАГЛАЛ

Ардчиллын **институцүүдийг** бэхжүүлэх хөтөлбөр8

Иргэний нийгмийн орон зайн хөтөлбөр27

ЭРХ ЗҮЙН ШИНЭТГЭЛИЙН БОДЛОГО

Эрх зүйн хөтөлбөр35

НИЙТИЙН БАЯЛГИЙН УДИРДЛАГА, ИЛ ТОД ХАРИУЦЛАГАТАЙ БАЙДАЛ

Төсвийн хариуцлагыг дээшлүүлэх хөтөлбөр.....42

Эрдэс баялгийн салбарын засаглалын хөтөлбөр60

САНХҮҮГИЙН ТАЙЛАН73

Улсын Их хурлын 9 дэх удаагийн сонгууль дэлхийн хүн амын талыг хамарсан түүхэнд байгаагүй хамгийн том сонгуулийн жилд тохиов. Манай улсын 1.5 сая гаруй иргэн оролцож төрийн эрх барих дээд байгууллагаа сонгосон энэхүү сонгууль парламентын төлөөлөх чадвар сайжрах, сөрөг хүчний оролцоо дээшлэх, улмаар төрийн бодлогод улс үндэстний эрх ашиг эн тэргүүнд тавигдах хүлээлт үүсгэсэн чухал сонгууль байв.

Нээлттэй нийгэм форум (ННФ) сонгуулийн үйл явцын ил тод байдлыг хангах, сонгогчдын боловсролыг нэмэгдүүлэхэд иргэний нийгмийн оролцоо, хувь нэмрийг чухалчлан “Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт” сүлжээний гишүүн байгууллагуудтай хамтран сонгуулийн автоматжуулсан систем болон сонгогчдын нэрийн жагсаалт, сонгуулийн кампанит ажлын санхүүжилт, хэвлэл мэдээллийн сурталчилгаанд мониторинг хийж дүнг олон нийтэд цаг тухайд нь хүргэж ажиллав. Түүнчлэн, сонгуулийн санал хүраалт, тооллогын явцад 240 сайн дурын ажиглагч хөндлөнгийн ажиглалт хийж, үр дүнг олон нийтэд танилцуулсан нь сонгуулийн дүнд итгэх иргэдийн итгэлийг дээшлүүлэхэд чухал хувь нэмэр болсон юм. 2004 оноос эхлэн сонгуулийн үйл явцад мониторинг хийж ирсэн Глоб Интернэшнл, Сонгогчдын боловсрол төв, 2007 онд байгуулагдсан “Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт” сүлжээний гишүүн

МИДАС, Бодлогод залуусын хяналт зэрэг ТББ-уудын сонгууль шударга явуулахад оруулж ирсэн хувь нэмрийг тэмдэглэхэд таатай байна. Бодлогод залуусын хяналт ТББ-ын санаачилсан сонгуулийн ажиглалтыг санхүүжүүлэх “Ардчиллын манаанд” хандивын аян сонгуулийн ажиглалтыг олон нийтийн дэмжлэгээр хэрэгжүүлэх, улмаар залуу үеийн төлөөлөл болох 18-24 насны залуусын сайн дурын оролцоог нэмэгдүүлсэн онцлох үйл явдал болов.

Түүнчлэн ардчиллын институцүүдыг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах зорилгын хүрээнд улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангах асуудалд анхаарал хандуулж, 2023 онд батлагдан 2024 оны 1-р сараас хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн Улс төрийн намын тухай хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой нарийвчилсан дүрэм, журам боловсруулахад СЕХ-нд дэмжлэг үзүүлэв. Улс төр дэх мөнгөний зохисгүй нөлөөг арилган, олон намын тогтолцоог бэхжүүлэн эрүүлжүүлэхэд чухал нөлөө бүхий дээрх хуулийг хэрэгжүүлэхэд цаашид оролцогч талуудтай хамтран ажиллах болно.

ННФ нь үүсэн байгуулагдсан цагаасаа иргэний нийгмийн орон зайг бэхжүүлэх, иргэдийн оролцоог дэмжих, төрийн ил тод байдал, хариуцлагын тогтолцоог сайжруулахад түүштай хүчин чармайлт гаргаж ирсэн билээ. Иргэний нийгмийн орон зай нь иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх, эвлэлдэн

нэгдэх, жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөө, бодлого, шийдвэр гаргах үйл явцад бодитоор оролцох эрхийг хангасан эрх зүйн тэнцвэртэй тогтолцоонд суурилсан байх ёстой. Энэ хүрээнд Хууль зүй, дотоод хэргийн яамнаас боловсруулсан Жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөний тухай хуулийн шинэчилсэн төсөлд олон улсын байгууллагуудаас зөвлөмж авах, олон нийтийн саналыг тусгахад анхаарч, санал зөвлөмж боловсруулан УИХ-ын ажлын хэсэгт танилцууллаа. Мөн иргэний нийгмийн орон зайг хязгаарлах эрсдэлийг бууруулахын тулд олон улсын туршлагаас судалж, хүний эрхийн хэм хэмжээнд нийцсэн эрх зүйн орчин бий болгох талаар мэргэшсэн байгууллагын дүгнэлт гаргуулсан бөгөөд уг ажлыг олон нийтэд танилцуулж, иргэний нийгмийн байгууллагуудын мэдээлэлтэй оролцоог хангахыг зорин ажиллалаа. Иргэний нийгмийн байгууллагуудад шинэлэг үр чадвар эзэмшүүлэх, www.sco.mn платформоор дамжуулан шинэ соргог мэдээллээр шүүрхай хангах, оффисын байрны дэмжлэг үзүүлэн тогтвортой байдалд нь бодит хувь нэмэр оруулах ажлаа үргэлжлүүлж байна.

Төсвийн хөтөлбөр нь иргэдийн орлогын тэгш бүс байдлыг бууруулах зорилгын хүрээнд улсын төсөв, санхүүгийн удирдлага, цаг үеийн тулгамдсан асуудлаар судалгаа, шинжилгээ хийж, үр дүнг нийтэд танилцуулсны зэрэгцээ цалин, халамжийн бодлого, татвар, хөдөлмөр эрхлэлтийн чиглэлээр хэлэлцүүлэг өрнүүллээ. Тухайлбал, ННФ-ын дэргэд идэвхтэй үйл ажиллагаа явуулдаг Эдийн засгийн зөвлөл 2025 оны төсвийн төсөлд дүн шинжилгээ хийж, макро эдийн засгийн суурь тооцооллыг сайжруулах, хэт өөдрөг төсөөллөөс ангид, бодит таамаглалд суурилсан төсвийн төлөвлөлт хийх зэрэг санал дэвшүүлсэн нь шийдвэр гаргагчдад хүрсэн юм. Мөн Монгол Улсын 2025 оны төсвийн төлөвлөлт, улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төлөвлөлт, хэрэгжилтэд

тулгамдаж буй асуудлаар хэлэлцүүлгүүд зохион байгууллаа. “Төсвийн нээлттэй байдал” сэдэвт хоёр жил тутам хийгддэг олон улсын судалгааг гүйцэтгэж, 2023 оны тайланд Монгол Улсын дүнг тусгууллаа. Уг судалгаанаас манай улсын Засгийн газрын төсвийн ил тод байдал дээшилж буй ч төсвийн мөчлөгийн бүхий л шатанд олон нийтийн оролцоог хангахад Засгийн газар, хууль тогтоох болон аудитын дээд байгууллага анхаарах хэрэгтэй байгаа нь харагдлаа.

Тэрчлэн, төсвийн төлөвлөлт, хэрэгжилтийг сайжруулах, хяналт, хариуцлагыг дээшлүүлэхэд иргэний нийгмийн байгууллагууд болон хэвлэл мэдээллийн хэрэгслүүд ил болсон төсвийн мэдээллийг ашиглан, дүн шинжилгээ хийж бодлого боловсруулагчид болон олон нийтийн анхааралд хүргэж байх нь нэн чухал билээ. Иймээс иргэний нийгмийн байгууллагуудад төсвийн мэдээллийн сангуудыг танилцуулах, төсвийн чиглэлээр сэтгүүлзүйн бүтээл түүрвих сонирхолтой сэтгүүлчдэд улсын төсвийн төлөвлөлт болон 2025 оны төсөвтэй холбоотой анхаарах асуудлаар мэдээлэл өгөх зэрэг арга хэмжээ зохион байгууллаа.

Эрдэс баялгийн засаглалын хөтөлбөр газрын болон байгаль орчны хууль тогтоомжийн шинэчлэл, төрийн өмчит компани (ТӨК)-ийн засаглалын асуудалд түлхүү анхаарлаа. Тухайлбал, нийгмийн хэрэгцээнд зориулан газар чөлөөлөх тохиолдолд төлөвлөлтийн явцад иргэдийн оролцоог хангаж, “зайлшгүй байдал”-ыг заавал үнэлж, нөхөн төлбөрийг шударгаар тогтоох нэн шаардлагатайг судалгаагаар хөндсөн бол Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуульд “нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээ”-г хуульчлах, иргэдийн мэдээлэл авах, үнэлгээний үйл явцад оролцох эрхийг дордуулахгүй байхад чиглэсэн санал шүүмж хүргүүлэв.

ТӨК-ийн засаглалын талаар цуврал судалгаа гүйцэтгэж, ТӨК-д тавих хяналтыг зөвхөн ТУЗ-аар дамжуулан хэрэгжүүлэх, Үндсэн хуульд нийцээгүй “онцгой дэглэм” тогтоох практикийг халах, ТӨК-ийн тоог бууруулах, шинээр нэмж байгуулах нөхцөлийг хязгаарлах, ТУЗ-ийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэн компанийн үйл ажиллагаанд төрөөс шүүд оролцдогийг зогсооход чиглэсэн санал, дүгнэлтийг бодлого боловсруулагчдын анхааралд хүргэв.

2024 онд Монгол Улсад хууль тогтоох үйл явцтай холбоотой анхаарал татсан, маргаантай үйл явдлууд өрнөсөн онцлог жил байлаа. Ялангуяа яаралтай горимоор хууль хэлэлцэн батлах үзэгдэл түгээмэл болсон нь ил тод байдал, иргэний оролцоо зэрэг ардчиллын үндсэн зарчимд сөргөөр нөлөөлөх болжээ. УИХ сүүлийн 4 жилийн хугацаанд 45 хууль яаралтай горимоор баталсны дотор 2024 онд сонгуулийн өмнө баталсан Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль, түүнийг дагалдуулан Ашигт малтмалын тухай хуульд оруулсан өөрчлөлт нь эдийн засаг дахь төрийн оролцоог бууруулах, хувийн хэвшлийг дэмжих, хөрөнгө оруулалт татах төрийн бодлогод үл нийцэж байна. ННФ нь хууль тогтоох үйл явцын чанарыг сайжруулах, хуулийн хэрэгжилтийн эрсдэлийг үнэлэх, дагалдах хууль, яаралтай горим, хүний эрхийн үнэлгээ, хуулийн төслийн ил тод байдал, олон нийтийн хэлэлцүүлэг сэдвээр бодлогын шинжилгээ хийж, хэлэлцүүлэг өрнүүлэв. Хууль тогтоомжийн тухай хуулийг шинэчлэх Ажлын хэсэгт ажиллаж, судалгааны дүгнэлт зөвлөмжийг хуулийн төсөлд тусгуулахад анхаарч байна. Яаралтай горим, дагалдах хууль нэрийн дор хууль тогтоомжийг олон нийтийн хэлэлцүүлэг, судалгаа шинжилгээгүй батлан гаргах үүд хаалгыг хумьж, ил тод, нээлттэй байдал, тооцоо судалгааг зохих ёсоор хэрэгжүүлэх нь хүний эрх, эрх чөлөөг хангах ардчилсан тогтолцооны баталгаа байх учиртай.

2024 онд бид Шүүх эрх мэдлийн үндэсний индекс судалгааг хоёр дахь удаагаа олон нийтэд танилцууллаа. 2023 оны байдлаар нийт зургаан үндсэн хэмжүүр, 42 дэд үзүүлэлтээр шүүхийн тогтолцоог үнэлсэн энэхүү судалгаа нь хуульч мэргэжилтнүүдийн үнэлгээ, олон нийтийн санаа бодол, болон захиргааны албан ёсны тоон мэдээлэлд тулгуурласан бөгөөд нэгдсэн үнэлгээний оноо өмнөх жилээс 1.24 оноогоор өссөн ахиц ажиглагдлаа. Шүүхийн сахилгын хороог Үндсэн хуулийн хүрээнд шинэчилж, бие даасан институци болгон байгуулсан нь шүүхийн хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, мэргэжлийн ёс зүйг хянах тогтолцооны үнэлгээнд ахиц гарахад нөлөөлсөн байх талтай. Гэвч индексийн оноог хэмжигдэхүүн, дэд хэмжигдэхүүнээр задлан авч үзвэл иргэдийн шүүхэд итгэх итгэл зэрэг хэд хэдэн гол асуудлаар үхралт гарсныг харж болохоор байна.

Тэрчлэн, шүүхийн хараат бус, ил тод байдал, иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор шүүхийн шийдвэрийн өгөгдөлд суурилсан судалгааг сүүлийн 10 гаруй жилийн хугацаанд хийж ирлээ. Энэхүү судалгаа нь Монгол Улсад шүүхийн үйл ажиллагаа, шийдвэр гаргалтын практикт дүн шинжилгээ хийж, хууль зүйн бодлогын хэлэлцүүлэгт үндэслэлтэй баримт, өгөгдөл оруулахыг зорьдог юм. 2024 онд тус судалгааны хүрээнд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, сонгуулийн гэмт хэрэг, авлигын хэргийн ялын бодлого, шийдвэрийн хүртээмж ба ил тод байдлын асуудлаар 4 дугаар (№15-18) гарч шүүгчдийн хүртээл болоод байна.

Манай байгууллага үйл ажиллагааныхаа талаарх мэдээллийг олон нийтэд нээлттэй, ил тод байлгахад ихээхэн анхаарч ажилладаг билээ. Бидний эрхлэн хийсэн судалгаа, шинжилгээ болон хэлэлцүүлгийн дүнг олон нийтийн хүртээл болгоход хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл, сэтгүүлчид чухал

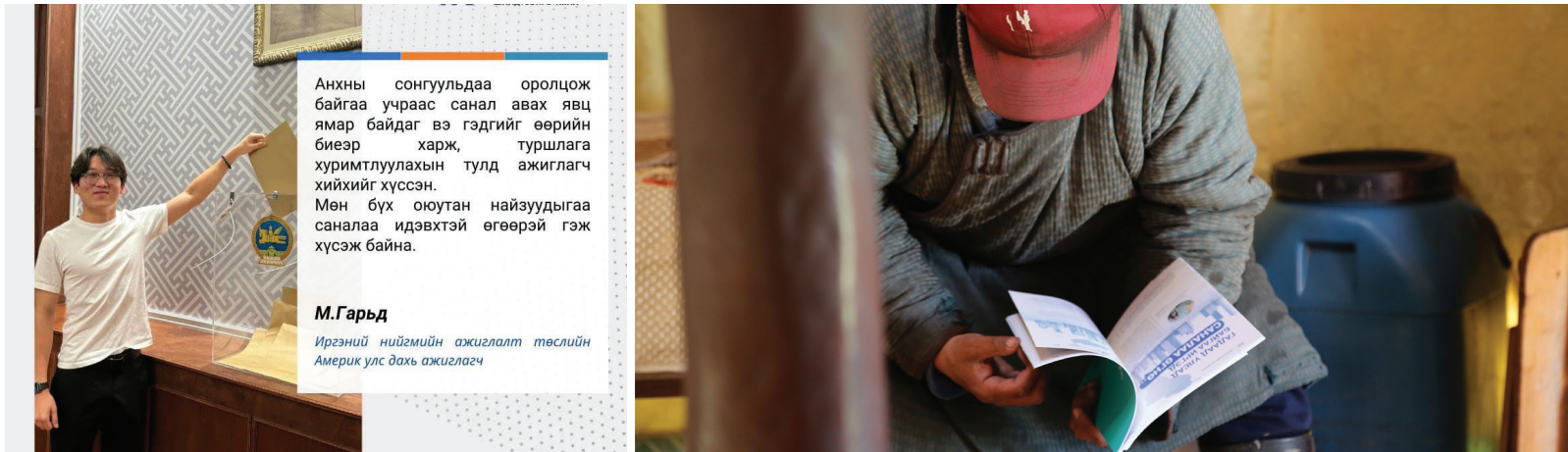
үүрэг гүйцэтгэж ирснийг талархан тэмдэглэх нь зүйтэй. Тухайлбал, Ийгл ньус, Тэнгэр, Блүүмберг, NTV телевизүүд болон Монцамэ агентлаг, ikon.mn, newspress.mn, mpa.mn, gogo.mn сайтууд Зочны ярилцлагадаа судлаачдыг урин оролцуулж, байр сууриа илэрхийлэх боломж олгож байна. Тэрчлэн, УИХ-ын сонгуулийн үйл явцад хийсэн мониторингийн дүнг 30 гаруй хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл сурвалжилжээ.

Бид өдөр тутмын үйл ажиллагаагаа www.forum.mn портал сайтаараа дамжуулан олон нийтэд тогтмол мэдээлдэг бөгөөд агуулгаа видео контентоор баяжуулж байна. YouTube суваг (@OpenSocietyForumStudio) хөгжүүлэн хурал, сургалт, хэлэлцүүлгийн бичлэгийг бүрэн эхээр нь байрлуулахаас гадна зарим сэдвээр богино хэмжээний баримтат нэвтрүүлэг бэлтгэн цацах болсон билээ. Сүүлийн үед цахим агуулгын төрлөө өргөжүүлж эрхлэн гүйцэтгэсэн судалгааны хүрээнд болон нийгэм, эдийн засаг, цаг үеийн тулгамдсан асуудлуудаар салбарын мэргэжилтэн, судлаачидтай цаг тухайд нь ярилцан подкаст хэлбэрээр нийтэлж эхлээд байна.

Хүний эрх, эрх чөлөө, нийтийн эрх ашгийг хамгаалах, ардчилсан сайн засаглалыг төлөвшүүлэх, иргэний нийгэм, иргэдийн идэвхтэй оролцоог дэмжих чиглэлээр хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагаа маань бидэнтэй хамтран ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагууд, судлаачид, төрийн байгууллагуудын хамтын хүчин чармайлтын үр дүн болохыг онцлон тэмдэглэж, уншигч Та бүхэндээ танилцуулж байна. Эрхэм уншигч Танд энэхүү тайлан болон бидний үйл ажиллагаатай холбоотой санал байх аваас osf@forum.mn хаягаар ирүүлнэ үү. Бид таны саналыг таатай хүлээн авч өөрсдийн үйл ажиллагаанд тусгахад анхаарах болно.

Эцэст нь тэмдэглэхэд, Үндсэн хуульд заасан эвлэлдэн нэгдэх эрхийнхээ хүрээнд төрийн үйл хэрэгт иргэдийн оролцоог дэмжих, төрийн бодлого боловсруулах үйл явцад чанартай мэдээлэл, судалгаа шинжилгээ нийлүүлэх зорилгын хүрээнд үйл ажиллагаа эхлүүлж байсан манай байгууллага эдүгээ 20 жилийг үдэж, энэ хугацаанд хэрэгжүүлсэн үйл ажиллагааныхаа тайланг эмхэтгэн гаргасан билээ. Тус тайлантай манай www.forum.mn сайтад хандаж танилцах боломжтой.

Хүндэтгэн ёсолсон ННФ-ын Гүйцэтгэх захирал

АРДЧИЛСАН САЙН ЗАСАГЛАЛ

АРДЧИЛЛЫН ИНСТИТУТЦИУДЫГ БЭХЖҮҮЛЭХ ХӨТӨЛБӨР

Дэлхий даяар ардчиллын гурав дахь давлагаа өрнөсөн 1990-ээд оны эхээр олон улс ардчиллын замаар замнаж эхэлсний нэг нь Монгол Улс билээ. Харин сүүлийн жилүүдэд ардчилаас үхрах хандлага олон улсад газар авч байгаа нь анхаарал татах боллоо. Энэ ээдрээтэй нөхцөлд нэг талаас эрх мэдлийн хяналт-тэнцлийг хангах, хүний эрх болон нийтийн эрх ашгийг хамгаалах чиг үүрэг бүхий ардчиллын **институцүүд**, нөгөө талаас иргэний нийгмийн идэвхтэй оролцоо чухал бөгөөд эдгээр нь харилцан хамааралтай хүчин зүйлс юм.

Үүнтэй холбоотой ННФ-ын зүгээс чөлөөт, шударга сонгууль, улс төрийн намын санхүүжилт, шинэчлэл, парламент дахь цөөнхийн асуудал, үндэсний аудит болон үндсэн хуулийн шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэх асуудлаар судалгаа шинжилгээ хийх, санал зөвлөмж боловсруулах, гадаад, дотоодын судлаач, мэргэжилтнүүдийг оролцуулсан цуврал хэлэлцүүлэг зохион байгуулах, эрх зүйн орчныг сайжруулахад хувь нэмрээ оруулж техникийн шаардлагатай түслалцаа үзүүлэх гэх мэт ажил зохион байгуулж ирлээ.

Сонгуулийн ил тод байдал, хяналт мониторинг

Сонгуулийн супер цикл тохиосон 2024 онд дэлхий дахинаа 74 улсад үндэсний хэмжээний сонгууль болж 1,6 тэрбум сонгогч оролцон саналаа өгчээ.¹ 2024 оны 6-р сарын 28-нд болсон Монгол Улсын Их Хурал (УИХ)-ын 9 дэх удаагийн ээлжит сонгууль үүний нэг нь байв. Олон улсын хэмжээнд сонгогчдын ирцийн дундаж 61 хувь байсантай харьцуулж үзвэл энэ удаагийн сонгуульд Монголын сонгогчдын ирц 69,4 хувь буюу сонгогчдын нэрийн жагсаалтад бүртгэгдсэн нийт 2,089,939 сонгогчийн 1,448,300 нь саналаа өгчээ.

Энэ удаагийн ээлжит сонгуулиар 126 гишүүнтэй анхны парламент бүрдсэн нь орчин цагийн улс төрийн түүхэнд тэмдэглэгдэх үйл явдал байсныг онцлох нь зүйтэй. 2023 онд Монгол Улсын Үндсэн хуульд оруулсан өөрчлөлт, түүнийг дагалдуулан УИХ-ын сонгуулийн тухай хуульд туссан нэмэлт, өөрчлөлтөөр

УИХ-ын 126 гишүүний 78-ыг олныг төлөөлөх (мажоритар) аргаар, 48-ыг хувь тэнцүүлэн төлөөлөх (пропорциональ) аргаар буюу сонгуулийн холимог тогтолцооны зэрэгцээ хувилбар тусган хуульчилсан юм. Сонгуульд нийт 19 нам, 2 эвсэл оролцож, ардчилсан сонгуулийн түүхэнд хамгийн олон буюу 1341 нэр дэвшигч өрсөлдөв. Тэдний 371 нь намын жагсаалтаар, 966 нь тойргуудад өрсөлдсөн бөгөөд тойрогт нэр дэвшигчдийн 42 нь бие даан нэр дэвшигч байлаа.

Ардчилсан сонгуулийн нэг гол зарчим нь сонгуулийн үйл явцын ил тод байдал бөгөөд үүнд иргэний нийгмийн зүгээс идэвхтэй хяналт тавих нь сонгуулийн үр дүнд итгэх олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлж аливаа маргаан, зөрчил гарахаас урьдчилан сэргийлэх чухал ач холбогдолтой. ННФ 2004 оноос

эхлэн иргэний нийгмийн зүгээс сонгуульд хяналт тавихыг дэмжиж, энэ чиглэлд ажиллаж буй ТББ-уудын үйл ажиллагааны үялдааг хангаж зохицуулах, санхүү болон арга зүйгээр туслан хамтран ажиллаж ирлээ. Энэ удаагийн сонгуульд ННФ-аас Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээний гишүүн ТББ-уудад дараах хэд хэдэн чиглэлээр мониторинг хийхэд нь дэмжлэг үзүүлсэн юм. Үүнд: Глоб Интернэшнл ТББ хэвлэл мэдээлэлд, МИДАС ТББ сонгуулийн автоматжуулсан системд болон сонгогчдын нэрийн жагсаалтад, Бодлогод залуусын хяналт ТББ сонгуулийн өдрийн ажиглалт болон кампанит ажлын санхүүжилтэд тус тус мониторинг хийж гүйцэтгэлээ.

Сонгуулийн өдөр сүлжээний 240 ажиглагч 11 аймгийн 12 хэсэг, Улаанбаатар хотын 6 дүүргийн 100 хэсэгт, Бүгд Найрамдах Солонгос Улсын Сөүл, Япон Улсын Осака, АНУ-ын Нью-Йорк хотуудад бие даасан ажиглалт хийв. Түүнчлэн ажиглагчдыг чиглүүлэн зохион байгуулах, тэднээс ирүүлсэн мэдээллийг нэгтгэх, шаардлагатай үед шуурхай арга хэмжээ авах үүрэгтэй 20 багийн ахлагч, зохицуулагч сонгуулийн өдөр 24 цагийн турш тасралтгүй ажиллалаа. Эдгээр ажиглалт, мониторингийн үр дүнг www.sanal.mn цахим хуудаснаас дэлгэрүүлэн үзэх боломжтой.

Сонгуулийн ажиглалт нь санал хураалтын явцад будлиан зөрчил гарахаас сэргийлэх, сонгуульд итгэх олон нийтийн итгэлийг нэмэгдүүлэх ач холбогдолтойгоос гадна сонгогчдын боловсролын чухал хэрэгсэл болдог онцлогтой. 2024 оны сонгуульд ажиглагч хийсэн сайн дурынхны 80 орчим хувь нь 18-24 насны залуус байсан бөгөөд сонгуулийн эрх, хууль тогтоомж, сонгуульд ашиглаж буй технологийн талаар сургалтад хамрагдан мэдлэг нэмжээ. 2012-оос 2024 он хүртэл УИХ, Ерөнхийлөгчийн сонгуульд залуусыг сурган ажиглалт хийх ажлыг Өөрчлөлтийн төлөөх эмэгтэйчүүд болон Бодлогод

М.Анужин, 2024 оны УИХ-ын сонгуульд бие даасан ажиглалт хийсэн сайн дурын ажиглагч

461-р хорих байранд зөөврийн хайрцгаар санал авахад ажиглагч хийсэн. Цагдаагийн хамгаалалттай нийлээд гурван машинтай гарсан баг маань нэг хүний санал авахын тулд бүтэн цаг түгжирсээр очоод хорих байранд нэвтэрч санал авахад хоёр цаг шахам зарцуулсан. Энэ бүхний дараа нэг саналын үнэ цэнийн талаар их зүйл бодогдсон. Хүмүүс янз бүрийн шалтгаан хэлж саналаа өгдөггүй. Зарим нь хүндэтгэх шалтгаантай байдаг байх. Гэхдээ миний ганц санал дутахгүй байх гэсэн бодолтой олон хүн сонгуульд оролцдоггүй. Тэр хүмүүст нэг санал ч гэсэн үнэтэй гэж ойлгуулж, заавал саналаа өгөөрэй гэж уриалмаар санагдсан.

¹ <https://www.idea.int/initiatives/the-2024-global-elections-supercycle>

залуусын хяналт ТББ-ууд хариуцан зохион байгуулж ирсэн бөгөөд эдүгээ 1400 орчим залуусыг сурган ажиглагчаар ажиллуулжээ.

Энэ удаагийн сонгуулийн ажиглалтын санхүүжилтэд зориулан “Ардчиллын манаанд” олон нийтийн хандивын аянг анх удаа зохион байгуулахад Бодлогод залуусын хяналт ТББ-д дэмжлэг үзүүлж хамтран ажиллав. Аяны хүрээнд 11 байгууллага, 80 хувь хүнээс нийт 12,9 сая төгрөгийн хандив цуглуулж, сонгуулийн ажиглалтад зарцуулсан байна.

Мөн энэ удаагийн сонгуулиар анх удаа сонгогчдын ирцийн мэдээллийг хүйс болон насны ангиллаар нарийвчлан олон нийтэд шууд дамжуулан мэдээлж байсан нь чухал дэвшил байв. Сонгуулийн тогтолцооны шинэчлэл, автомат машинаар тоолсон саналын хуудсыг бүх хэсгийн хороонд гараар дахин тоолж, тулгах гэх мэт хуульд тусгасан өөрчлөлттэй холбоотойгоор санал хураалтын дүн хожуу гарах вий гэсэн болгоомжлол байсан ч сонгуулийн өдөр ийм бэрхшээл тохиолдоогүй билээ.

Ийнхүү дэвшил гарсан хэдий ч чөлөөт, шударга сонгуулийн зарчмаас хазайсан, цаашид сонгуулийн легитим чанарыг бэхжүүлж хамгаалахын тулд анхаарч үзэх, сайжруулах шаардлагатай зарим асуудал гарсныг тухай бүр шүүмжлэн сонгуульд оролцогч талуудад хандан уриалга гаргах, олон нийтэд мэдээлэл өгөх зэргээр ажиллав.

Иргэний нийгмийн байгууллагууд 2008 оноос өмнөх сонгуулиудад хяналт тавихад төрийн байгууллагуудын мэдээлэл нууцлах хандлага гол саад болдог байв. 2011 онд Мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль батлагдсанаар ийм бэрхшээл гарах нь харьцангуй багасаж, ил тод байдал мэдэгдэхүйц сайжраад байсан билээ. Гэтэл 2024 онд төрийн зарим байгууллагын зүгээс хуулийн хүрээнд нээлттэй байх ёстой мэдээллийг сонгуульд хяналт тавин ажилласан иргэний нийгмийн байгууллагад өгөхөөс татгалзаж үхралт гарлаа. Төрийн байгууллагуудын зүгээс сонгуулийн ил тод байдлын зарчмыг үл хүндэтгэн хууль зөрчсөн үйлдэл

2024 оны сонгуульд бие даасан ажиглалт хийхээр сургалтад оролцож буй сайн дурын залууст СЕХ-оос уригдан ирсэн төлөөлөгч санал тоолох автомат машины ажиллагааны талаар танилцуулж байна.

гаргаж буй нь ардчилсан сонгуулийн үнэт зүйлийг бэхжүүлэхэд гарч ирсэн ололт амжилтаас үхрах хор уршигтай юм.

Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээнээс 2024 оны 5-р сарын 9-ний өдөр сонгуулийн сурталчилгааны эхлэх хугацаа харахан болоогүй цаг үед сонгуулийн далд сурталчилгаа газар авах, үүнд төрийн болон олон нийтийн өмчийг ашиглах байдал ажиглагдаж байгааг эрс буруушааж, сонгуульд оролцох нийт нам, эвсэлд хандан хуулийн дагуу сурталчилгаагаа явуулж, шударгаар өрсөлдөн сонгогчдод хүндэтгэлтэй хандахыг уриалав.

Дээрх уриалгыг гаргах болсон нэг шалтгаан нь УИХ-ын сонгуулийн тухай хуулийн тухайн жилийн төсөвт тусгаагүй нийгмийн халамж, хамгааллын хөтөлбөр хэрэгжүүлэх, амлалт өгөх, зарлах нь хууль бус сурталчилгаа болохыг зааж, хориглосон байдаг. Гэтэл энэхүү заалтыг зөрчсөн гэж үзэх үндэслэл бүхий “Уламжлалт мал аж ахуйд тулгамдаж буй уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалсан сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хууль”-ийг Засгийн газраас 2024 оны 04 дүгээр сарын 10-ны өдөр нэн яаралтай хэлэлцүүлэхээр УИХ-д өргөн мэдүүлж², мөн оны 4 -р сарын 19-ний өдөр баталсан юм.

Уламжлалт мал аж ахуйд тулгамдаж буй уур амьсгалын өөрчлөлтөөс шалтгаалсан сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хууль

Хуулийн төслийн танилцуулгад дэлхийн дулаарал, байгаль цаг уурын өөрчлөлт нь уламжлалт мал аж ахуйд хор хохирол дагуулж байгаа талаар дурдсан боловч энэхүү нөхцөл байдал нь үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдлыг хангахтай ямар холбоотой, хуулийн төсөлд олон нийтийн санал авах хугацааг хүлээх бололцоогүй ямар нэн яаралтай нөхцөл байдал үүссэн талаар огт дурдаагүй байв.

Тэрчлэн уг хуулийн 6.1.2 – 6.1.5 дахь заалтад малчны амьжиргааг дэмжих, хоршоо байгуулах, хоршоонд элсэх санаачилгыг дэмжих, уг хоршооны хөрөнгө оруулалтад шаардагдах эх үүсвэрт дэмжлэг үзүүлэх гэх мэт олон арга хэмжээг тусгасны зэрэгцээ 6.1.7-д зааснаар жилийн батлагдсан төсвийн нийт зарлагын хэмжээг нэмэгдүүлэхгүйгээр төсөв хооронд, төсвийн ерөнхийлөн захирагч хооронд, хөрөнгийн болон урсгал зардал хооронд төсвийн зохицуулалт хийх бүрэн эрхийг Засгийн газарт олгожээ. Мөн Засгийн газар эдгээр арга хэмжээг хэрэгжүүлэхэд Төсвийн тухай, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хууль болон бусад хуульд заасныг дагаж мөрдөхгүй буюу энэ хуулийг дагаж мөрдөх зохицуулалт тусгасан байна.

УИХ-ын ээлжит сонгуулийн цаг үетэй давхцуулан баталсан энэ хуулийг урьдчилан тооцох бололцоогүй, үндэсний эдийн засгийн аюулгүй байдал зөрчигдөж болзошгүй ямар нөхцөл байдал үүссэн учир ийнхүү нэн яаралтай горимоор хэлэлцэн баталсан нь бүрхэг төдийгүй уг хуулийн хэрэгжилтийн хүрээнд хэдий хэмжээний дэмжлэг урамшууллыг ямар шат дараалалтай олгосон талаарх мэдээ баримт дутмаг байна.

О. Мөнхцэцэг, С. Билгүүн. Хууль тогтоомжийг олон нийтийн хэлэлцүүлэггүйгээр хэлэлцэн батлах зохицуулалт, анхаарах асуудал ННФ-ын Бодлогын асуудал №48. 2024 он.

Дээрх хуулийн хүрээнд "Шинэ хоршоо" санаачилгыг орон даяар сурталчилж, төрийн албан хаагчдыг дайчлан малчдад мэдээлэл өгөх ажлыг зохион байгуулсан юм. 2024 оны 10-р сард энэхүү санаачилгад зарцуулсан хөрөнгийн талаар Засгийн газрын албан тушаалтны хэвлэлд өгсөн мэдээллээс үзвэл 16,399 малчинд нийт 556 тэрбум төгрөгийн хөрөнгө оруулалтын зээл олгосон гэжээ.³

ННФ, Цогц хөгжлийн төлөө үндэсний төв ТББ хамтран 2024 оны 5-р сарын 24-нд дээрх хуулийн талаар судлаач, сэтгүүлчдэд мэдээлэл өгөх, санал солилцох уулзалт зохион байгуулав. Хэлэлцүүлэгт эдийн засагч Н. Энхбаяр зочноор оролцон 2024 оны батлагдсан төсөвт тусаагүй их хэмжээний хөрөнгө шаардах эрх зүйн үр дагавар бүхий дээрх хуулийг яаралтай горимоор хэлэлцэн баталсан нь Монгол Улсын Төсвийн тухай хууль болон 2024 оны Монгол

Улсын төсвийн тухай хууль, Төсвийн тогтвортой байдлын тухай хуультай хэрхэн нийцэж буй талаар дүгнэлт, байр сууриа танилцуулсан юм.

Цаашид сонгуульд тэгш өрсөлдөх нөхцөлийг сайжруулахын тулд төсөв, төрийн албыг сонгуулийн үйл ажиллагаанаас зааглах зохицуулалтуудыг сонгуулийн хууль тогтоомжоос гадна Төрийн албаны тухай хууль, төсвийн холбогдолтой хууль тогтоомжид нарийвчлан зааж, хариуцлагыг тодорхой болгох шаардлагатай нь дээрх жишээнээс тодорхой харагдана.

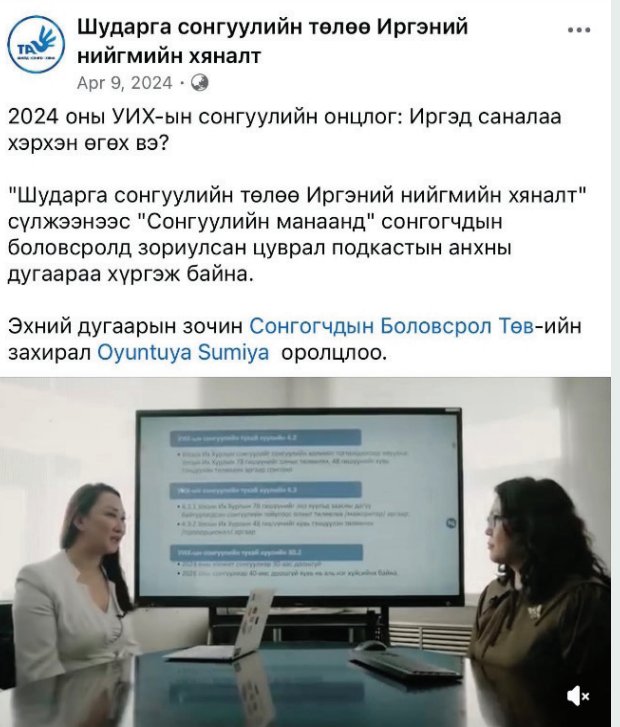
ННФ-аас сүлжээний гишүүн байгууллагуудыг оролцуулсан цуврал подкастаар сонгууль тойрсон янз бүрийн асуудлаар иргэдэд мэдээлэл өгөхийн сацуу сонгуулийн үйл явцад иргэний нийгэм хэрхэн бүтээлчээр оролцдог талаар ойлголт өгөхийг зорив.

² Хуулийн төслийн танилцуулга, үзэл баримтлалыг үзэх: <https://lawforum.parliament.mn/project/566/>
³ Монгол Улсын Засгийн Газрын 2024 оны 95 дугаар тогтоолоор байгуулагдсан "Шинэ хоршоо хөдөлгөөний салбар дундын уялдааг хангах Үндэсний хороо"-ны анхдугаар хүралдаан боллоо. 2024 оны 10-р сарын 24. < <https://www.gov.mn/mn/news/all/1aa84e26-1a0e-438d-a7b0-ed194b3f20ef>> Сүүлд үзсэн огноо 2025 оны 1-р сарын 25

<https://www.youtube.com/@songuulisanal/videos>

Үүнээс гадна сонгуулийн үйл явцад иргэний нийгмийн зүгээс хийсэн мониторинг, ажиглалтын үр дүнг олон нийтэд шуурхай мэдээлэх зорилгоор 6-р сарын эхний долоо хоногоос эхлэн нийт дөрвөн удаа хэвлэлийн бага хурал зохион байгуулан сонгуулийн нэрийн жагсаалттай холбоотой гарсан асуудлууд, автоматжуулсан системд хийсэн тестийн үр дүн, сонгуулийн санхүүжилтийн ил тод байдал, сонгуулийн өдрийн ажиглалтын үр дүнгийн талаар мэдээлэл танилцуулжээ.

Хэдийгээр энэ удаагийн сонгуульд автомат машинаар тоолсон саналыг бүх хэсгийн хороонд гараар тоолж, тулгах хяналтын тооллого хийхээр хуульд заасан ч төхөөрөмжийн найдвартай үйл ажиллагаанд эргэлзэх байр суурьтай талууд олон байв. Үүнтэй холбоотой сүлжээний гишүүн МИДАС ТББ санал тоолох төхөөрөмж, холбогдох программ хангамжид дараах тестүүдийг хийн хянав. Үүнд:

1. Санал тоолох төхөөрөмжийн нэр дэвшигчид өгсөн санал тоолох хэсгийн тест

Хэвлэл мэдээллийн мониторингийн үр дүн болон сонгуулийн зардлын тайлангаас ажиглахад шударга сонгуулийн гол зарчмын нэг болох өрсөлдөөний тэгш гараа, тэнцвэртэй өрсөлдөх нөхцөл хангалтгүй байгаа нь харагдана.

- Нэр дэвшигч бүрийн тэмдэглэгээг уншиж байгаа эсэх

— Мандатын тооноос дутуу тэмдэглэсэн үед хэрхэн ажиллаж буй байдал

— Мандатын тооноос илүү тэмдэглэсэн нөхцөлд хэрхэн ажиллаж буй байдал

— Цагаан хуудас уншиж буй эсэх

— Цагийн бөмбөг байгаа эсэх

— Билл хэвлэлтийн ойлгомжтой байдал

2. Санал тоолох төхөөрөмжийн намд өгсөн санал тоолох хэсгийн тест

— Нам, эвслийн тэмдэглэгээг бүрэн уншиж буй эсэх
- 1-ээс илүү нам, эвсэл тэмдэглэсэн нөхцөлд хэрхэн ажиллаж буй эсэх

— Нам, эвслийг сонгоогүй үед хэрхэн уншиж буй эсэх

3. Санал хураалтын дүнг серверээс дэлгэцнээ дамжуулж гаргах программын тест

— Тойргуудын дүнг зөв гаргаж байгаа эсэх

— Бие даагчдын дүнг хэрхэн гаргаж буй эсэх

— Олон оронтой тоог гаргаж буй байдал

— Дэлгэцнээ гаргаж буй мэдээллийн ойлгомжтой байдал

Телевизүүдийн сонгуультай холбоотой мэдээллийн ихэнх цаг эрх баригч намд зориулагдав

“Шударга сонгуулийн төлөө иргэний нийгмийн хяналт сүлжээ”-ний гишүүн Глоб интернэшнл төв нь УИХ-ын 2024 оны сонгуулийн сурталчилгаанд телевизийн мониторинг хийж Сонгуулийн тухай хууль болон СЕХ, ХХЗХ-оос хамтран баталсан журмын хэрэгжилтэд хяналт тавин ажилласан юм.

Мониторингийн зорилго нь УИХ-ын 2024 оны сонгуулийн үеэр ХМХ-ийн гүйцэтгэх үүргийг сайжруулах, ХМХ-ээр явуулж буй сурталчилгааны тэгш, тэнцвэрт байдал хэрхэн хангагдаж буй талаар олон нийтэд ойлголт өгөх, далд сурталчилгааг илрүүлэх, Сонгуулийн тухай хууль болон ХХЗХ-ны саналыг үндэслэн СЕХ-ны баталсан “Радио телевизээр сонгуулийн сурталчилгааг нэвтрүүлэх, хяналт тавих, радио телевизийг бүртгэх, бүртгэхээс татгалзах” журмын хэрэгжилтэд хяналт тавихад чиглэж байв.

УИХ-ын 2024 оны сонгуулийн үеэрх телевизийн мониторингд MYONT, TV9, Монгол TV, NTV, Eagle news гэсэн 5 телевиз хамрууллаа.

Сонгуулийн сурталчилгааны хугацаанд 5 телевизийн 1543 цаг 07 минут 34 секундын нэвтрүүлэгт мониторинг хийснээс 20% нь сонгуультай холбоотой мэдээлэл байжээ.

Дээрх 5 телевизийн сонгуультай холбоотой мэдээллийг агуулгын хувьд ангилан үзвэл 56% нь сонгогчдын боловсролд зориулсан мэдээлэл, 39% нь төлбөртэй болон захиалгат нэвтрүүлэг, үлдсэн 5% хувь нь далд сурталчилгааны шинж агуулсан мэдээлэл байв. Сонгогчдын боловсролд зориулсан нэвтрүүлгийг Eagle news телевиз хамгийн их дамжуулсан нь 75%-д хүрсэн бол хамгийн их далд сурталчилгааны шинж агуулсан мэдээллийг NTV телевиз нэвтрүүлсэн нь 26%-д хүрчээ. MYONT-ийн сонгогчдын боловсролд зориулсан мэдээлэл 53.6%-д хүрч, захиалгатай сурталчилгаа 46%-ийг эзлэв. Харин далд сурталчилгааны шинж агуулсан мэдээлэл хамгийн бага буюу 0.4% байжээ.

Арилжааны телевизүүд нам, эвслүүдэд ялгаатай цаг оноосон төдийгүй бие даагчдын талаар хангалттай мэдээлэл нэвтрүүлсэнгүй.

Харин MYONT хуулийн дагуу нам, эвслүүдэд ойролцоо цаг оноожээ. Тус телевизийн сонгуультай холбоотой мэдээллийн хамгийн их цаг МАН-д оногдсон нь 15%-ийг эзэлсэн бол АН-д 10%, ХҮН намд 9%-тай тэнцэх цаг зарцуулжээ. Харин бие даагчдад хуваарилсан цаг 7%-тай тэнцэв. Арилжааны бусад телевизүүдийн хувьд мөн л хамгийн их цагийг МАН-д зарцуулсан нь дунджаар 55%, АН-д зарцуулсан цаг 27% хүрэв.

Сонгуулийн сурталчилгааны хугацаанд нам эвсэл, нэр дэвшигчдийн нэвтрүүлсэн мэдээллийн агуулгыг ангилан үзвэл 24 хувь нь тухайн намын мөрийн хөтөлбөрийг танилцуулсан мэдээлэл байсан юм.

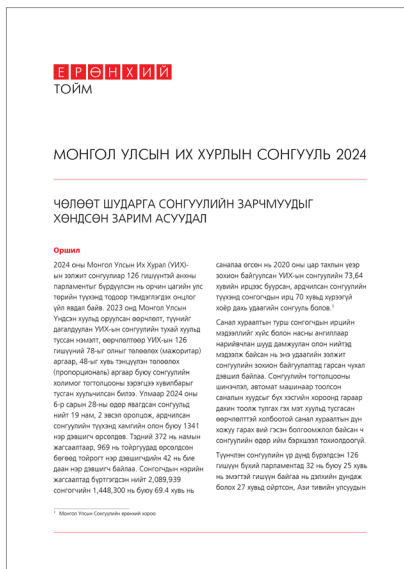

УИХ-ын сонгуулийн санал тоолох төхөөрөмжийг шалгах үйл явцыг шууд дамжуулж буй нь. Эх сурвалж: mass.mn

СЕХ-ны зүгээс 2024 оны 6-р сарын 21-нд нам эвсэл болон ТББ-уудын төлөөлөлд сонгуулийн тойрог руу ачигдахад бэлэн санал тоолох төхөөрөмжөөс санамсаргүй байдлаар сонголт хийж түршиж үзэх боломж олгосон ба хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд түршилтын үйл явцыг шууд дамжуулж, сурвалжлах нөхцөл бүрдүүлсэн байв.

Эцэст нь энэ удаагийн ээлжит сонгуулиар ардчилсан сонгуулийн тогтмол, бүх нийтийн, тэгш байх гол зарчмуудад хамаатай, цаашид маргаан мэтгэлцээн дагуулах магадлалтай, сургамж

болохуйц асуудлууд нэлээд өрнөснийг тоймлон, холбогдох эрх зүйн орчинд дүн шинжилгээ хийсэн тайланг ННФ-аас боловсруулан нийтэлсэн билээ. Энэхүү тоймд сонгуулийн тогтолцоо, мандат хуваарилах шийдвэр, сонгуулийн зардал, сонгуулийн сурталчилгаанд төрийн эх үүсвэрийг ашиглах байдал, сонгогч саналаа чөлөөтэй илэрхийлэх эрхийг хангах талаар болон бусад асуудлыг тусган зөвлөмжийн хамт нийтэлсэн нь сонгуулийн эрх зүйн орчин, зохион байгуулалтыг сайжруулахад түс нэмэр болно гэж найдаж байна.

<https://forum.mn/product/457696>

Улс төрийн намын санхүүжилт, шинэчлэл

ННФ ардчиллын институцүүдийг бэхжүүлэхэд хувь нэмэр оруулах зорилгын хүрээнд юуны түрүүнд улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангах асуудалд анхаарал хандуулж, 2023 онд батлагдан 2024 оны 1-р сараас хүчин төгөлдөр үйлчилж эхэлсэн Улс төрийн намын тухай хуулийг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой нарийвчилсан дүрэм, журам боловсруулахад СЕХ-нд дэмжлэг үзүүлж ажиллалаа.

Энэ хүрээнд намд төрийн санхүүжилт олгох, төрөөс үзүүлэх шууд бус дэмжлэгийг шийдвэрлэх, намын санхүүгийн тайлан болон үйл ажиллагааны товч тайланг хянах, дүгнэлт гаргах, тайлагнах, нийтэд мэдээлэх, намын баримт бичиг, мэдээллийг цахим хуудсанд байршуулах, шинэчлэх, хариуцлага тооцох, түүнчлэн намын санхүүгийн тайлангийн бүтэц, агуулга, хөрөнгө, орлого, зарлагын ангиллыг тодорхойлон тайлагнах журмын төслийг боловсруулахад техникийн туслалцаа үзүүлэв. Үүнийг хэрэгжүүлэхэд Бодлогод залуусын хяналт ТББ болон Оюуны Инноваци ТББ-ын эрх зүйч, судлаачдын багтай хамтран ажилласан юм. Канад, Латви зэрэг сайн туршлага бүхий улсуудын холбогдох дүрэм журмыг жишиг болгон судалж, журмын анхдагч төслүүдийг боловсруулсан бөгөөд улс төрийн нам, холбогдох төрийн байгууллагын төлөөлөл, судлаачдад танилцуулах, тэдний саналыг тусгахад дэмжлэг үзүүлж хамтран ажиллалаа.

Тухайлбал, 2024 оны 9-р сарын 20-нд *Улс төрийн санхүүжилт: ил тод байдал, шинэ дүрэм журам* сэдвийн

хүрээнд Бодлогод залуусын хяналт ТББ, СЕХ-той хамтран улс төрийн намын төлөөлөл, сэтгүүлчдийг оролцуулсан хэлэлцүүлэг зохион байгуулав. Хэлэлцүүлгийн үеэр дээрх байгууллагуудын мэргэжилтнүүд улс төрийн санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангахад чиглэсэн хуулийн зохицуулалт, тэдгээрийг мөрдөхтэй холбоотой асуудлаар мэдээлэл өгөхийн зэрэгцээ, олон улсын сайн туршлагын талаар танилцуулж, харилцан санал солилцсон юм. Улмаар Улс төрийн намын тухай хуулийг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн дээр дурдсан журмууд нь 2025 оны 1-р сард батлагдсанаар улс төрийн намуудын үйл ажиллагаа, санхүүжилтийн мэдээллийг ил тод болгоход нэг чухал алхам боллоо.

Ийнхүү хуулийн хэрэгжилтийг хангахад чиглэсэн зарим чухал ажлаас онцолбол УИХ-аас 2024 оны 12-р сард Улс төрийн намын тухай хуулийн намын дотоод ардчиллыг хангахтай холбоотой заалтын хэрэгжих хугацааг хойшлуулан өөрчилсөн явдал юм. Ингэснээр намууд дүрэм, хөтөлбөр, дотоод зохион байгуулалтаа Улс төрийн намын тухай хууль болон холбогдох хууль тогтоомжид нийцүүлэн Улсын дээд шүүхэд бүртгүүлэх хугацаа 2025 оны 12-р сарын 31 болж хойшлогдоод буй. ННФ-ын зүгээс 2025 онд хуулийн хэрэгжилтэд иргэний нийгмийн зүгээс тасралтгүй хяналт тавих, энэ талаар олон нийтэд мэдээлэл өгөх, хуулийг хэрэгжүүлэхэд оролцогч талуудад дэмжлэг үзүүлж, хамтрах төлөвлөгөө гарган ажиллаж эхлээд байна.

Шинэ тутам батлагдсан хуулийг хэрэгжүүлэхэд улс төрийн намуудын идэвхтэй оролцоо чухал болохыг онцлон 2024 оны 3-р сарын 19-нд “Улс төрийн намын дотоод ардчилал” сэдвээр ХБНГУ-ын Боннын Их Сургуулийн Монгол судлалын тэнхимийн докторант А.Бат-Оргилыг урин оролцуулсан танхим, цахим хосолсон легц зохион байгууллаа. Судлаач *Намын дотоод ардчилал гэж юуг хэлэх вэ? Хуулиар зохицуулах боломжтой юу? Дотоод ардчиллыг бодитой хэрэгжүүлэхийн тулд ямар алхмууд авах шаардлагатай вэ?* гэсэн асуудлуудын хүрээнд оролцогчдод мэдээлэл өгч сонирхолтой хэлэлцүүлэг өрнүүлсэн юм.

2024 онд Монгол Улс Ази тивээс анх удаа Нээлттэй Засгийн түншлэл (OGP)-ийн улс төрийн намын санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангах сорилтод нэгдэв. Сорилтын хүрээнд СЕХ олон улсын өмнө улс төрийн намын тухай хуулийг хэрэгжүүлэхдээ цахим систем ашиглан санхүүжилтийн ил тод байдлыг хангах, олон нийтэд мэдээлэх үүрэг амлалт хүлээж буй юм. ННФ нь СЕХ-г уг сорилтод нэгдэхэд Нээлттэй Засгийн түншлэлтэй хамтын ажиллагааныхаа хүрээнд дэмжиж ажилласан бөгөөд үүрэг амлалтаа хэрэгжүүлэхэд нь мөн түслалцаа үзүүлэн ажиллаж эхлээд байна.

⁴ Улс төрийн нам нь сонгуулиар дамжуулж төрийн эрх барих мандат олж авдаг онцгой үүрэг бүхий институци мөн боловч, нөгөө талаар иргэдийн сайн дурын үндсэн дээр эвлэлдэн нэгдсэн байгууллага болно. Тиймээс Венецийн комиссоос гаргасан Улс төрийн намын тухай хууль тогтоомжийг боловсруулах удирдамжид улс төрийн намын тухай хуульд намын дотоод асуудалд хэт гүнзгий оролцсон зохицуулалт байх нь зохимжгүй болохыг дурдсан байдаг.

Парламентын ил тод байдал, төлөөллийн ардчилалд гүйцэтгэх үүрэг

1992 онд баталсан Монгол Улсын Үндсэн хууль болон түүнд туссан нэмэлт, өөрчлөлтийн хүрээнд ардчилсан төрийн тогтолцооны суурь болох парламентын засаглалыг бэхжүүлэх асуудал чухал байр суурь эзэлж ирсэн билээ. 2024 оны сонгуулийг угтан хийсэн томоохон шинэчлэл нь УИХ-ын суудлын тоог 126 болгон нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ парламент дахь намуудын төлөөллийг нэмэгдүүлэхэд чиглүүлж, сонгуулийн тогтолцоог холимог байхаар Үндсэн хуульд тусгасан явдал юм. 2016 болон 2020 онуудад мажоритар системээр зохион байгуулсан сонгуульд нийт санал өгсөн сонгогчдын 50 хүрэхгүй

хувийн дэмжлэг авсан нам УИХ-ын суудлын 80-аас илүү хувийг авч, үнэмлэхүй олонх болж байсан асуудлыг шийдвэрлэх, парламент дахь сөрөг хүчний төлөөллийг нэмэгдүүлж, парламентын олонх болон гүйцэтгэх засаглалд тавих хяналтыг үр нөлөөтэй болгоход дээрх шинэчлэл түс дөхөм болно гэсэн найдвар байв. 2024 оны сонгуулиар бүрэлдсэн УИХ-д олонх болсон МАН 68 суудал буюу нийт суудлын 54 хувийг авсан бол АН, ХҮН, ИЗНН, ҮЭ нийт суудлын 46 хувийг авснаар үнэмлэхүй олонх давамгайлсан өмнөх парламентуудтай харьцуулахад энэ удаагийн УИХ-д сөрөг хүчний төлөөлөл хоёр дахин нэмэгдэв.

Нам	Мажоритар тойрог	Пропорциональ жагсаалт	Нийт	УИХ-ын нийт суудалд эзлэх хувь
МАН	50	18	68	54%
АН	26	16	42	33,3%
ХҮН	2	6	8	6,3%
ИЗЗН	0	4	4	3,2%
ҮЭ	0	4	4	3,2%

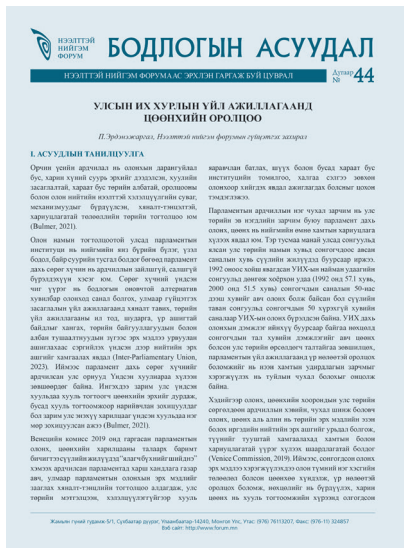
Парламентын цөөнх нь нийтийн эрх ашгийг хамгаалан олонхын болон гүйцэтгэх засаглалын шийдвэр, үйл ажиллагаанд хяналт тавих, төрөөс гаргах шийдвэрийн ил тод байдлыг хангах үүрэг гүйцэтгэснээр хариуцлагын тогтолцоонд чухал байр суурь эзэлдэг. Үүний зэрэгцээ бодлогын алтернатив хувилбар гарган парламентын мэтгэлцээнд бүтээлчээр оролцсоноор парламент төлөөллийн үүргээ гүйцэтгэхэд хувь нэмэр болдог билээ. Ийм учраас ардчилсан тогтолцоонд парламентын цөөнхийн эрхийг баталгаажуулсан эрх зүйн орчин

бүрдүүлэх нь ардчиллын чанарт нөлөөтэй, ач холбогдол бүхий асуудал болно.

2024 онд Монгол Улсын Их Хурлын тухай хууль, Монгол Улсын Их Хурлын дэгийн тухай хууль, Монгол Улсын Их Хурлын хяналт шалгалтын тухай хууль зэрэг парламенттай холбоотой хуулиудыг шинэчлэн найруулж батлах ажил хийгдсэн бөгөөд үүнийг угтан ННФ-аас “Улсын Их Хурлын үйл ажиллагаанд цөөнхийн оролцоо” сэдвээр бодлогын цуврал нийтлэн, бодлого боловсруулагчид, олон нийтийн хүртээл болгов.

Энэхүү бодлогын шинжилгээнд парламентын цөөнхийн эрхийг баталгаажуулах асуудлыг (1) намын бүлэг байгуулах; (2) намын бүлгийн болон намын бүлэг үүсгэх хэмжээнд төлөөлөлгүй намууд, түүнчлэн бие даагчид хууль тогтоох үйл ажиллагаанд хэрхэн үр нөлөөтэй оролцох боломжтойг манай улсын холбогдох хууль тогтоомж болон олон улсын туршлагын хүрээнд авч үзэн бодлогод тусган хэрэгжүүлэх санал зөвлөмжүүд нийтэлжээ.

Дээрх судалгааны үр дүн, санал зөвлөмжийг оролцогч талуудад танилцуулах зорилгоор 2024 оны 4-р сарын 23-нд “Улсын Их Хурлын хуулиудын шинэчлэл, цөөнхийн эрх” сэдэвт хэлэлцүүлэг зохион байгуулж ардчилсан парламентын олон улсын зарчмууд, сайн түршлага, УИХ-ын зохион байгуулалт, үйл ажиллагааг зохицуулсан хуулиудад хийсэн дүн шинжилгээ, шинэчлэн найруулсан хуулийн төслүүдтэй холбоотой санал зөвлөмж танилцуулав.

<https://forum.mn/product/379584>

УИХ-ын хуулиудын шинэчлэл, цөөнхийн эрх хэлэлцүүлгийн үеэр (2024.04.23)

Үндсэн хуулийн цэцийн шинэчлэл

УИХ-аас байгуулсан ажлын хэсэг Ардчиллын тулгуур институци болох Үндсэн хуулийн цэцийн шинэчлэлийг бодлогын хүрээнд нухацтай хэлэлцэн Үндсэн хуулийн цэцийн тухай болон Үндсэн хуулийн цэцэд маргаан хянан шийдвэрлэх тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгын төслүүдийг 2024 оны 3-р сарын 4-нд өргөн барив. Гэвч УИХ-аас дээрх хуулийн төслүүдийг батлалгүй буцаасан билээ. Улмаар УИХ-ын сонгуулийн дараа шинээр бүрэлдсэн парламентаас дахин шинэ ажлын хэсэг байгуулагдан Цэцийн холбогдолтой хуулиудыг шинэчлэх ажил үргэлжилж байна. ННФ-аас хуулийн шинэчлэлийн явцад техникийн туслалцаа үзүүлэх, олон улсын болон дотоодын судлаачдын санал зөвлөмжийг тусгахад

анхааран ажиллаж буй бөгөөд энэ хүрээнд 2024 оны 4-р сарын 16-нд “Үндсэн хуулийн цэцийн хууль тогтоомжийн эргэн тойронд” сэдэвт хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, Оюуны Инноваци ТББ-ын Удирдах зөвлөлийн дарга Т.Алтангэрэл, Б.Төрболд нар шинэчлэлийн хүрээнд анхаарал татаж буй зарим асуудал, үүнд тухайлбал, Цэц иргэний “үндсэн эрх” зөрчигдсөн тухай маргааныг хянан шийдвэрлэх тухай, маргааныг хянан шийдвэрлэх процесс, Цэцийн гишүүний томилгоо, тавигдах шаардлага гэх мэт зарчмын шинжтэй чухал өөрчлөлтүүдийн талаар санал дүгнэлтээ танилцуулж, оролцогчдод мэдээлэл өгсөн юм.

Үндсэн хуулийн цэцийн хууль тогтоомжийн эргэн тойронд хэлэлцүүлгийн үеэр (2024.04.16)

Төрийн аудитын байгууллагын хараат бус байдал, авлигын хэргийн дагнасан шүүхийн асуудал

Монгол улс дахь авлигын асуудалд дорвитой шийдэл олох нь нэн ярвигтай байсаар ирсэн билээ. 2019 онд Үндсэн хуульд тусгасан нэмэлт, өөрчлөлтөд төрийн санхүү, төсвийн хяналтыг хараат бусаар хэрэгжүүлэх байгууллага нь Төрийн аудитын байгууллага байна хэмээн зааж, төрийн санхүү, төсөв, нийтийн өмчийг зохистой төлөвлөх, хуваарилах, ашиглах, зарцуулахад тавих хяналтыг хараат бусаар хэрэгжүүлэх тус байгууллагын эрх зүйн үндсийг чухалчлан авч үзсэн билээ.

Улмаар Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтөд нийцүүлэн Төрийн аудитын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг 2020 оны 5-р сарын 1-ний өдөр УИХ-аас баталж, мөн оны 6-р сарын 1-ний өдрөөс дагаж мөрдөж буй. Эрх зүйн орчны уг шинэчлэл нь төрийн аудитын хараат бус байдлыг хангахад бодитой нөлөө үзүүлж буй эсэх нь анхаарал татаж байна. Энэ асуудлаар бие даасан судлаачдын дүн шинжилгээ, судалгааг олон нийтэд танилцуулах зорилгоор ННФ-аас 2024 оны 3-р сарын 21-нд “Төрийн аудитын хараат бус байдал ба Ерөнхий аудиторын томилгоо”

сэдэвт нээлттэй хэлэлцүүлэг зохион байгуулав. Хэлэлцүүлэгт Оюуны инноваци ТББ-ын гүйцэтгэх захирал Б.Төрболд оролцон “Ерөнхий аудиторын томилгоо” сэдэвт илтгэл танилцуулсан билээ. Судлаачийн зүгээс “Ерөнхий аудиторыг томилохдоо томилгооны хараат бус байдлыг хангалгүйгээр УИХ-ын дарга шууд нэр дэвшүүлж буй нь учир дутагдалтай. Сөрөг хүчинтэй зөвшилцөхгүйгээр эрх барьж буй нам дангаар ийнхүү шийдвэрлэж байгаа нь хараат бус байдал алдагдахад хүргэж байна.

Түүнчлэн өнгөрсөн хугацаанд Улсын Ерөнхий Аудитораар ажилласан таван хүнээс нэг нь л зургаан жилийн бүрэн эрхийн хугацаагаа дуустал ажиллажээ. Цаашид Улсын Ерөнхий Аудиторын томилгооны хараат бус байдлыг хангахын тулд УИХ дахь олонх, цөөнхийн төлөөллөөс бүрдсэн ажлын хэсэг байгуулж, нээлттэй сонгон шалгаруулалт зарлах, түүнчлэн нээлттэй сонсгол хийж томилох нь зүйтэй" гэсэн санал дэвшүүлэв. Судлаачдын хийсэн дүн шинжилгээ, санал зөвлөмжийг бодлого боловсруулагчид болон бусад сонирхогч талуудад хүргэх

үүднээс ННФ-ын Бодлогын
асуудал цувралынхаа №42-д
“Монгол Улсын Аудитын дээд
байгууллагын бие даасан
байдлыг сайжруулах нь: Ерөнхий
аудиторын томилгоо”
<https://forum.mn/product/369180>
судалгааг нийтлэв.

Судлаачдын зүгээс Ерөнхий
аудиторыг томилох шийдвэрийг УИХ
олонх дангаараа бус парламентад
суудал бүхий нам, эвслээс хувь
тэнцүүлсэн төлөөлөл оролцсон
хороо сонгон шалгаруулах нь зүйтэй
болохыг зөвлөжээ.

<https://forum.mn/product/369180>

Сүүлийн жилүүдэд нийтийн баялгийг зохисгүй зарцуулж, хууль бусаар хөрөнгөжсөн, нийтийн эрх ашгийг бусад хэлбэрээр хохироосон хэргүүдийн дуулиан тасрахгүй байна. Үүнтэй зэрэгцэн гэм буруутай этгээдэд тохирсон шийтгэл, хатуу хариуцлага хүлээлгэх асуудлаар мөн тал талаас шүүмжлэн хэлэлцэх нь нэмэгдэж байна. Түүнчлэн шүүхийн тогтолцоонд тодорхой өөрчлөлт оруулах бодлогын шийдэл 2023 оноос эрчимтэй яригдаж эхэлсэн нь авлигын хэргийн дагнасан шүүх байгуулах эсэх асуудал юм.

ННФ-аас 2024 оны 10-р сарын 3-ны өдөр “Авлигын хэргийн дагнасан шүүх хэр үр нөлөөтэй вэ?” асуултын хүрээнд Украин, Армени, Филиппин улсуудын хуулийн салбарын мэргэжилтнүүдийг оролцуулсан цахим хэлэлцүүлэг зохион байгуулав.

Норвегийн авлигын судалгааны U4 байгууллагын мэдээлснээр 2022 оны байдлаар дэлхийн 27 улсад авлигын хэргийн дагнасан шүүх үйл ажиллагаа явуулж байна. Эдгээрээс хамгийн эртнийх нь 1973 онд байгуулагдсан Филиппин Улсын Сандигабаяан шүүх юм. Авлигын хэргийн дагнасан шүүхүүд нь бүтэц зохион байгуулалт, эрх, чиг үүрэг, хүний нөөц зэрэг институцийн чанартай хүчин зүйлсээс гадна тухайн улсын улс төрийн ерөнхий нөхцөл байдлаас хамааран үр дүнгийн хувьд харилцан адилгүй ажээ.

Шүүх шинээр байгуулах нь шүүхийн тогтолцоонд бүхэлд нь нөлөөлөх томоохон өөрчлөлт тул дээрх хүчин зүйлүүд улс төрийн нөхцөл байдалтай хэрхэн уялдаж, дагнасан шүүхийн үйл ажиллагаа, үр дүнд нөлөөлж буйг юуны өмнө олон талаас нь нухацтай судлах нь зүйтэй. Иймд авлигын хэргийн дагнасан шүүх бүхий зарим улсын туршлагын талаар мэдээлэл авах зорилгоор зохион байгуулсан уг цахим хэлэлцүүлгийн эхний илтгэлийг Украины хуульч, шүүхийн шинэчлэлийн асуудлаар мэргэшсэн судлаач

Михайло Жернаков танилцуулав. Украин Улс нь 2018 оны 6-р сарын 21-нд Авлигын хэргийн дээд шүүх байгуулах тухай хууль баталсан ба үүнээс өмнө 6-р сарын 7-нд дагнасан шүүхийн шүүгчдийг сонгон шалгаруулж, томилох асуудлыг зохицуулсан тусдаа хууль баталжээ. Ингэснээр Авлигын хэргийн дээд шүүх нь 2019 оноос үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн байна. Энэхүү шүүх нь анхан шатны журмаар өндөр албан тушаалтнуудын холбогдсон, эсхүл 39,500 ам.доллар ба түүнээс дээш үнийн дүн бүхий авлигын хэргийг хянах, анхан болон давж заалдах шатны шүүхийн чиг үүрэг хэрэгжүүлдэг юм байна.

Олон Улсад амжилттай жишээнд тооцогддог уг шүүхийн хувьд үр дүнтэй ажиллахад нь хоёр хүчин зүйл онцгой чухал нөлөө үзүүлснийг илтгэгч онцолсон юм. Үүнд:

- Дагнасан шүүхийн шүүгчийг томилоход Канад, Их Британи, Литва зэрэг улсуудаас хараат бүс зөвлөхүүдийг урин авчирч сонгон шалгаруулалт хийсэн нь улс төрийн нөлөөгүй чадварлаг хүний нөөц бүрдүүлэхэд чухал үүрэг гүйцэтгэжээ.
- Шинэчлэлийн хүрээнд авлигын хэргийг хянан шийдвэрлэх цогц экосистем бүрдүүлсэн байх ба үүнд Авлигын эсрэг үндэсний товчоо (мөрдөн шалгах чиг үүрэг бүхий байгууллага), Дагнасан авлигын прокурорын газар буюу УЕПГ-ын нэг хэлтэс, Авлигаас урьдчилан сэргийлэх үндэсний агентлаг буюу авлигын эсрэг бодлого боловсруулагчдын хөрөнгө орлогыг мэдүүлэх системийг хариуцах чиг үүрэгтэй, Алдагдсан хөрөнгийг буцаан төвлөрүүлэх агентлаг зэргийг цогц байдлаар байгуулжээ.

Эдгээр байгууллагуудыг байгуулахад Европын холбоо, Дэлхийн банк, Олон улсын валютын сан зэрэг донор байгууллага ихээхэн дэмжлэг үзүүлсэн байна.

Филиппин Улсын Авлигын дагнасан шүүхийн туршлагыг Иргэдийн эрх ашгийн төлөөх өмгөөлөгчдийн холбооны Манила хотын салбарын Ерөнхий нарийн бичгийн дарга, хуульч, өмгөөлөгч Кристина Конти танилцуулав. Филиппиний улс төрийн түүхэнд хамгийн урт буюу 20 гаруй жил дангаар эрх барьсан дарангуйлагч, улс төрийн авлигын томоохон гэмт хэрэгтэнд тооцогддог Ерөнхийлөгч асан Фердинанд Маркосын шийдвэрээр 1973 онд Авлигын хэргийн дагнасан шүүхийг байгуулсан нь авлигатай тэмцэхээс илүүтэй “улс төрийн оноо авах” бэлэг тэмдгийн шинжтэй шийдвэр байсныг илтгэгч онцлов. Тус шүүх нь авлигын гэмт хэргийн шинж бүхий хэрэгт холбогдсон албан тушаалтны цалингийн түвшнээс хамаарч иргэний болон эрүүгийн журмаар хэрэг хянан шийдвэрлэдэг байна. Гэвч шүүгчдийн томилгоо, хууль тогтоомжийн уялдаагүй байдал зэрэг олон хүчин зүйлээс шалтгаалан өнөөг хүртэл авлигатай тэмцэхэд дорвитой хувь нэмэр үзүүлж чадахгүй байж ирсэн ажээ.

2018 онд авлигатай тэмцэх шинэчлэлийн хүрээнд Авлигын дагнасан шүүх байгуулах асуудал яригдаж, 2021 оны 4-р сард шүүх байгуулах тухай хууль

баталсан ба 2022 оноос үйл ажиллагаа явуулж эхэлсэн байна. Бүрэлдэхүүний хувьд 15 шүүгчтэйгээс 10 нь эрүүгийн хэргээр, 5 нь иргэний хэргээр дагнан ажилладаг байна.

Украины Авлигын дээд шүүхээс ялгаатай нь шүүхээс өмнөх болон шийдвэр гүйцэтгэх тусдаа институтууд шинээр бий болгоггүй, тухайн чиг үүргийг хэрэгжүүлдэг холбогдох байгууллагуудтай үйл ажиллагааг нь уялдуулах байдлаар зохион байгуулжээ. Тус шүүх нь байгуулагдаад удаагүй боловч ил тод байдал хангалтгүй, шүүгчдийн томилгоонд улс төрийн нөлөө тусдаг, хэрэг хянан шийдвэрлэх тогтолцооны бусад байгууллагуудтай үйл ажиллагаа нь уялдаа муутай гэх мэт шүүмжлэлд өртөх болсон байна. Түүнчлэн одоогийн байдлаар авлигын хэрэг хянан шийдвэрлэх байдалд дорвитой ахиц гараагүйг мөн илтгэгч онцлов.

Олон улсын дээрх туршлагуудаас харахад авлигын хэргийн дагнасан шүүх байгуулах, хэрэгжүүлэх нь бодлогын ярвигтай шийдэл бөгөөд Монгол Улсын шүүхийн тогтолцоонд тохирох үр дүнтэй арга хэрэгсэл эсэхийг сайтар хэлэлцэн судлах шаардлагатай юм.

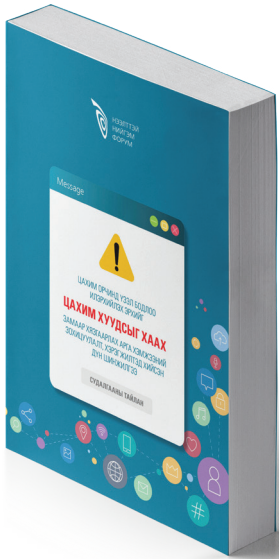
Мэдээллийн ил тод байдал, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрх чөлөө

Нээлттэй нийгэм нь мэдээллийн чөлөөт урсгал, олон ургалч үзэл, мэтгэлцээн, шүүмжлэл өрнөх иргэний орон зайгүйгээр оршин тогтнох боломжгүй. Мэдээллийн технологийн хөгжилтэй уялдан иргэний орон зайн томоохон хэсгийг цахим орчин бүрдүүлэх болов. Үүнтэй холбоотой өнгөрсөн арав гаруй жилийн хугацаанд дэлхийн улс орнууд цахим орчинд хүний эрхийг хангах асуудалд анхаарч хувийн мэдээллийн аюулгүй байдал, үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг баталгаажуулах, мэдээллийн экосистемийг хоруу контентоос хамгаалахад чиглэсэн эрх зүйн орчин бүрдүүлж шинэчлэл хийх нь эрчимжиж ирлээ. Монгол Улс ч үүнээс хоцорсонгүй. Гэвч шинэ тутам харилцааг зохицуулах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхтэй зэрэгцэн цахим орчинд үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг үндэслэлгүй хязгаарлах асуудал мөн шүүмжлэл дагуулах болов. Олон Улсын хүний эрхийн баримт бичгүүдэд үзэл бодлоо илэрхийлэх эрхийг хязгаарлах тодорхой нөхцөл, шаардлагууд байж болохыг дурдаж, дэлгэрэнгүй тайлбарласан байх боловч төрөөс хэтийдсэн

хяналт тавьж, зохицуулалт хийх нь үндсэн эрхийг боомилох эрсдэлтэйг мөн анхааруулдаг.

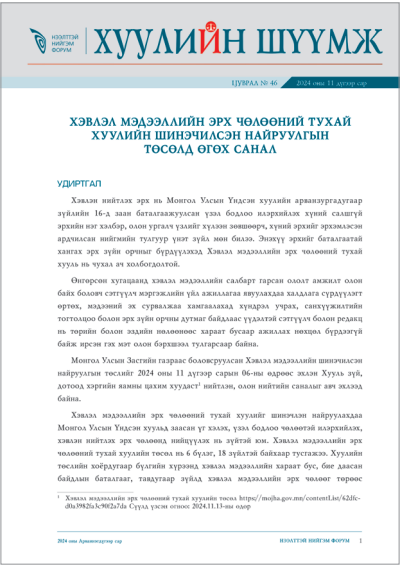
Үүнтэй холбоотой Монгол Улсад хүчин төгөлдөр мөрдөгдөж буй хууль тогтоомж, олон улсын эрх зүйн баримт бичгүүдтэй хэрхэн нийцэж буй асуудалд дүн шинжилгээ хийхэд Өмгөөллийн Фиделитас Партнерс ХХН-ийн хуульч Б.Баялагмаа (LL.M), Э.Энхцэцэг (LL.M) нар болон өмгөөлөгч, хуульч Б.Анирмаа, Б.Наранцэцэг, Г.Амаржаргал, Б.Билэгдэмбэрэл, О.Маралмаа, С.Маралмаа нараас бүрдсэн судалгааны багтай хамтран ажиллав.

Хэвлэн нийтлэх эрх нь Монгол Улсын Үндсэн хуулийн Арван зургадугаар зүйлийн 16-д заан баталгаажуулснаар үзэл бодлоо илэрхийлэх хүний салшгүй эрхийн нэг хэлбэр, олон ургалч үзлийг хүлээн зөвшөөрч, хүний эрхийг эрхэмлэсэн ардчилсан нийгмийн тулгуур үнэт зүйл мөн билээ. Энэхүү эрхийг баталгаатай хангах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхэд Хэвлэл мэдээллийн эрх чөлөөний тухай хууль чухал ач холбогдолтой.

Уг судалгаанд Монгол Улсад дээрх харилцааг зохицуулж буй хууль тогтоомжийн хэрэгжилтийн явцад үүсэж буй асуудлууд, Европын холбоо болон бусад улсад ижил төстэй харилцааг хэрхэн зохицуулж, холбогдох маргааныг шүүхээр шийдвэрлэж байгаа талаарх мэдээллийг харьцуулан танилцуулжээ. Түүнчлэн дотоодын эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгоход чиглэсэн тодорхой санал зөвлөмж тусгасан нь энэ хүрээний хууль тогтоомжийг хүний эрхийн стандартуудад нийцүүлэн сайжруулахад тус нэмэр болно гэж найдаж байна.

<https://forum.mn/product/436110>

Монгол Улсын Засгийн газраас Хэвлэл мэдээллийн шинэчилсэн найруулгын төслийг боловсруулан 2024 оны 11-р сарын 6-ны өдрөөс эхлэн Хууль зүй, дотоод хэргийн яамны цахим хуудаст нийтлэн, олон нийтээс санал авав. ННФ-аас энэхүү хуулийн төсөл нь хэвлэн нийтлэх эрх чөлөөг хангахаас илүүтэй хэвлэл мэдээллийн байгууллагын үйл ажиллагаанд баримтлах зарчмыг зааж, үүрэг ногдуулах шинжтэй зохицуулалтуудыг шүүмжлэн хуулийг төслийг сайжруулахад чиглэсэн зөвлөмж тусгасан шүүмж нийтлэн бодлого боловсруулагчдад хүргүүлэв.

Дээрх шүүмжийг боловсруулахад Глоб Интернэшнл ТББ-тай хамтран ажилласан бөгөөд түс ТББ нь 2024 онд ННФ-ын дэмжлэгээр эрх нь зөрчигдсөн сэтгүүлчдэд эрх зүйн зөвлөгөө түслалцаа үзүүлэх, сэтгүүлчдийн чадавхыг хөгжүүлэх зорилго бүхий “Үзэл бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх, мэдээлэлтэй байх, улс төрийн үйл явцад мэдээлэлтэй оролцох эрх” төслийг амжилттай хэрэгжүүллээ.

ННФ-ын зүгээс сүүлийн жилүүдэд нээлттэй мэдээллээр дамжуулж төрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, технологийн хөгжил ашиглан хариуцлагыг нэмэгдүүлэх, түүнчлэн иргэний нийгмийн байгууллагуудад орчин үеийн өгөгдөл боловсруулах аргуудаас үйл ажиллагаандаа ашиглахад нь дэмжлэг үзүүлж, хамтран ажиллаж байна.

Үүний нэг нь 2019 оноос эхлүүлсэн www.opendatalab.mn мэдээллийн нэгдсэн сан юм. Уг мэдээллийн санг хөгжүүлэхэд Бодлогод залуусын хяналт ТББ-тай хамтран ажиллаж ирсэн бөгөөд Монгол Улсад мэдээллийн ил тод байдлыг хангах чиглэлээр хэрэгжиж буй хууль тогтоомжийн дагуу төрийн байгууллагуудын олон нийтэд нээлттэй болгосон төрийн тендэр, ашигт малтмалын лиценз гэх мэт албан ёсны мэдээллийг нэгтгэн, харьцуулж, хайлт хийх боломжтой

байдлаар байршуулсан юм.

Мэдээллийн сангийн 2024 оны хандалтыг Google analytics-аас авч үзвэл 682 мянга гаруй хэрэглэгч ханджээ. 2024 оны 6-7 сард хамгийн өндөр хандалттай байснаас үзвэл ээлжит сонгуулийн үеэр хайлтын санд АТГ 1200 гаруй нэр дэвшигчийн хөрөнгө орлогын мэдүүлгийг байршуулсантай холбоотой байж болох бөгөөд мэдээллийн сан нь сонгогчдын боловсролд чухал хувь нэмэртэй арга хэрэгсэл болсныг илэрхийлнэ.

Мэдээлэлд санд байгаа өгөгдлийг ашиглан жил бүр “Дата эрх чөлөө” сэдэвт үзэсгэлэнг зохион байгуулахад мөн Бодлогод залуусын хяналт ТББ-ыг дэмжиж ирсэн бөгөөд 2024 оны 12-р сарын 9-13-ны хооронд зохион байгуулсан үзэсгэлэнг “Сонгууль-2024” дэд сэдвийн хүрээнд явуулав. Үзэсгэлэнг зохион байгуулахад 2024 оны УИХ-ын сонгуульд бие даан хяналт тавьсан Тэргэнцэртэй иргэдийн үндэсний холбоо, Глоб интернэшнл тэргүүтэй ТББ-ууд, СЕХ, АТГ болон Хүний эрхийн үндэсний комисс хамтран оролцов. Үзэсгэлэнд тавигдсан өгөгдлийг боловсруулахад Тунгаахуй өгөгдлийн урлан ТББ-ын шинжээчид мөн ажиллалаа.

ННФ-ын зүгээс үзэсгэлэнд зориулж “Сонгууль ба улсын төсвийн төлөвлөлт,” “Сонгууль ба халамжийн бодлого” сэдвээр 2012-2024 оны төсвийн мэдээллийг багцлан дүн шинжилгээг бэлтгэв.

Цаашид мэдээллийн технологийн хөгжлийн нөлөө нь улс төр, нийгэм, эдийн засагт эерэг, сөрөг янз бүрийн байдлаар тусч, энэхүү хандлага улам гүнзгийрэх нь тодорхой байна. Хөдөөгийн бөглүү бэлчээрт ч Facebook гэх мэт нийгмийн сүлжээ нь холбоо харилцааны түгээмэл арга хэрэгсэл, мэдээллийн чухал эх сурвалж болоод буй нь үүний нэг илрэл юм. Үүнтэй зэрэгцэн нийгмийн сүлжээг ашиглан дэгс, ташаа мэдээлэл зохион байгуулалттайгаар түгээх, мэдээллийн эко системийг булингартуулах асуудал гарсаар байх эрсдэл өндөр болж буй бөгөөд үүнд хиймэл оюун ухаан гэх мэт шинэ технологи ашиглах

нь цаашид нэмэгдэх магадлалтай юм. Энэ ээдрээтэй цаг үед мэдээллийн эко системд тархаж буй хуурмаг, дэгс мэдээллийг илрүүлж, арга хэмжээ авах чадавхыг үнэлэх нь чухал байна. Үүгээр зогсохгүй цаашид хуурмаг мэдээлэлтэй тэмцэх чадавхыг бүрдүүлэхэд ач холбогдолтой гэж үзэн 2024-2025 онд Эрэн сурвалжлагчдын төлөө төв ТББ нь Берлинд төвтэй Томсоны сантай хамтран Канад Улсын элчин сайдын яамны дэмжлэгээр “Нийгмийн сүлжээний мониторинг, мэдээллийн экосистемд гүйцэтгэх хэвлэл мэдээллийн байгууллагын үүрэг оролцоог үнэлэх нь” төсөл хэрэгжүүлж эхлээд байна.

ИРГЭНИЙ НИЙГМИЙН ОРОН ЗАЙ ХӨТӨЛБӨР

Иргэний нийгмийн орон зайг хааж боохгүй, нээлттэй байлгах нь ардчилсан төрийн иргэдийнхээ өмнө хүлээсэн үүрэг, ардчиллын нэг чухал хэмжүүр юм. Үзэл бодлоо илэрхийлэх, жагсаал цуглаан хийх, төрөөс хараат бусаар эвлэлдэн нэгдэх эрх чөлөөний эрх зүйн баталгаа нь бодит хэрэгжилтээр хэмжигдэх иргэний нийгмийн орон зай юм. Энэхүү орон зайн нээлттэй байдал нь иргэд, иргэний нийгэмд төрийн үйл хэрэгт оролцох эрхээ эдлэх, бодлого шийдвэр гаргах, хэрэгжүүлэхтэй холбоотой яриа хэлэлцүүлэгт оролцох, эрх мэдэлтнүүдээс хариуцлага шаардах бодит боломж олгох замаар төр, иргэний хоорондын эрх мэдлийг тэнцвэржүүлж, авторитар засаглал тогтохоос сэргийлнэ.

Гэтэл сүүлийн 10 гаруй жилд дэлхийн улс орнууд иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагаа, иргэдийн үзэл бодлоо илэрхийлэх, жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөнд халдах, хуулиар хязгаарлах явдал гарч, энэ нь КОВИД 19-ийн цар тахалтай тэмцэх зорилгоор тогтоосон хяналт, хязгаарлалт газар авч иргэний нийгмийн орон зайг агшаах, ардчиллыг доройтуулах үр дагаварт хүргэж байна гэж судлаачид дүгнэж байна. Иргэний нийгмийн орон зайг хүмх, хаах үйл явц нь цензур тогтоох, хэвлэл мэдээлэл болон иргэний нийгмийн байгууллага, хүний эрхийн хамгаалагчдыг дарамтлах, жагсаал цуглааныг тасалдуулж жагсагчдыг саатуулах зэргээр илэрч байна гэж дэлхийн 200 орчим орны нөхцөл байдлыг тогтмол ажигладаг олон улсын СИВИКУС байгууллага дүгнэжээ.

Иргэний нийгмийн орон зайг хүмх үзэгдэл Монголд ч мөн илэрч байгаа нь олон улсын байгууллагуудын үнэлгээ, дүгнэлтэд түсжээ. СИВИКУС Мониторын 2024 оны дүгнэлтээр Монгол Улсын иргэний нийгмийн орон зайн үнэлгээ 7 оноогоор буурч, ангилал ухрав. Уг нь 2021 онд Хүний эрхийн хамгаалагчдын эрх зүйн байдлын тухай хууль батлан гаргасны дараа манай улсад хүний эрхийн баталгаа, хэрэгжилт сайжрах хүлээлтээр иргэний нийгмийн орон зайн үнэлгээ

нэмэгдэж, ангилал ахисан юм. Гэвч гурван жилийн дотор иргэний суурь эрхийн хамгаалалт, хэрэгжилт сайжрах нь байтугай дордсон үнэлгээтэйгээр 2025 оныг угтлаа.

ННФ нь сорилт, бэрхшээлтэй энэ онд иргэний нийгмийн орон зайг бэхжүүлэх зорилгын дор бодлогын нөлөөлөл, иргэний нийгмийн чадавх бэхжүүлэх үйл ажиллагааг тасралтгүй хэрэгжүүлж ирлээ.

Иргэний нийгмийн эрх зүйн орчныг сайжруулах нь

1997 онд батлагдан, хүчин төгөлдөр үйлчилж буй Төрийн бус байгууллагын тухай хуулийг шинэчлэх санал, санаачилга 2004 оноос хойш үргэлжилж байгаа ч тодорхой үр дүнд хүрэлгүй 27 жил болжээ. Энэ хугацаанд ТББ-ын тухай хуульд 6 удаагийн нэмэлт, өөрчлөлт орсон нь бусад хууль тогтоомжид оруулсан өөрчлөлтүүдийг дагалдуулж хийгдсэн, ТББ-уудын хөгжлийг дэмжих гэхээс илүүтэй зохицуулалтыг чангатгасан өөрчлөлтүүд байна.

2004 оноос ТББ-ын тухай хуулийн төсөл гурван ч хувилбараар боловсруулагдан, хэлэлцүүлэгдэж, сүүлийн хувилбар нь УИХ-д өргөн баригдсан хэдий ч иргэний нийгмийн байгууллагуудын шүүмжлэл, эсэргүүцэлтэй тулгарсны улмаас эцэслэгдээгүй байна. Эдгээр төсөлд олон жил яригдаж буй ТББ-ын ангилал нэг мөр шийдэгдээгүй, ТББ-д төрөөс үзүүлэх дэмжлэг тодорхой туссаагүй, мөн ТББ-ын тайланг хянах, хөрөнгө хуваарилах чиг үүрэг бүхий Иргэний нийгмийн хөгжлийг дэмжих зөвлөлийг төрийн бүтцэд харьяалуулан байгуулах зэрэг маргаантай асуудал түсжээ. Түүнчлэн УИХ-д өргөн барьсан сүүлийн төслийг иргэд, иргэний нийгмээр хэлэлцүүлээгүй зэрэг нь иргэний нийгмийн байгууллагууд эсэргүүцэх үндэслэл болсон юм. Улмаар иргэдийн эвлэлдэн нэгдэх эрхийг баталгаажуулан, иргэний нийгмийн хөгжлийг дэмжих бодлогын чиглэлийг тодорхойлсон Төрөөс иргэний нийгмийн талаар баримтлах бодлогыг УИХ-аас батлан гаргах, үүнд нийцүүлэн хуулийн төслүүдээ боловсруулах байр сууриа иргэний нийгмийн байгууллагууд удаа дараа илэрхийлээд байгаа юм.

ННФ нь иргэний нийгмийн байгууллагад ээлтэй эрх зүйн орчин бий болгоход чиглэсэн нөлөөллийн үйл ажиллагааг мэдлэг мэдээлэл, яриа хэлэлцүүлгээр

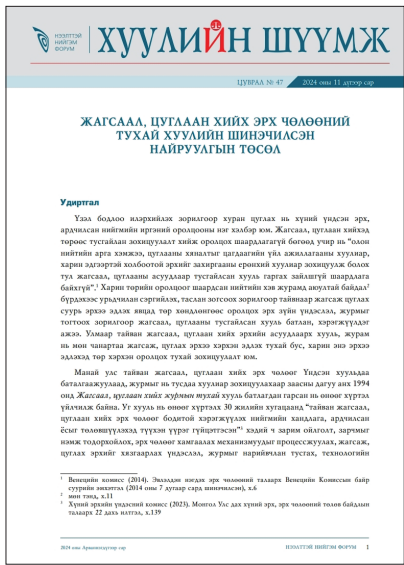
дэмжихэд тасралтгүй анхааран ажиллав. 2024 онд бид иргэний нийгмийн эрх зүйн орчны шинэчлэлийн асуудлаар хоёр өдрийн хэлэлцүүлэг зохион байгуулав. Хэлэлцүүлгээр ТББ-ын хуулийг шинэчлэх үйл явцын өнөөгийн байдлыг дүгнэн ярилцаж, ТББ-ын ангилал, ТББ-ын татварын орчин, Холбооны эрх зүйн байдлын тухай болон Сангийн эрх зүйн байдлын тухай хуулийн төслийн зангилаа зарим асуудлыг нарийвчлан авч үзлээ. Хэлэлцүүлгээр төрөөс 1997 оны Төрийн бус байгууллагын тухай хуулийн хэрэгжилтийн үнэлгээ хийх, статистикийн мэдээнд зөвхөн тоон мэдээлэл байдлаар өрөөсгөлөөр тусаж байгаа иргэний нийгмийн салбарын нийгэм, эдийн засгийн суурь судалгааг хийх, мөн төрөөс иргэний нийгмийн хөгжлийг дэмжих бодлогын баримт бичгийг боловсруулан, хэлэлцүүлж, батлах зэрэг чиглэлээр нөлөөллийн ажил хэрэгжүүлэх шаардлагатай байгааг тодорхойлсон бөгөөд иргэний нийгмийн байгууллагууд нөлөөллийн үйл ажиллагаандаа эдгээр асуудлыг тусган ажиллаж байна.

ННФ нь ТББ-ын татварын орчны харьцуулсан судалгаа гүйцэтгэж байна. Уг судалгаагаар иргэд эвлэлдэн нэгдэж байгуулсан, өөрсдийн олсон хөрөнгө, нөөцөөр нийгмийн сайн сайхан, олон нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалан ажиллуулж буй ТББ-ыг дэмжих зорилгоор дэлхийн ихэнх улс шүүд бус дэмжлэг болгож татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт эдлүүлэх хандлага төлөвшсөн байгааг онцлоод, уг хандлагыг бодит татварын бодлого болгож томьёолох хувилбаруудыг тодорхойлов. Дэлхийн ихэнх улс ТББ-ын хандив, гишүүний татвар, төсөл хөтөлбөрийн тэтгэлгийг арилжааны бус орлого хэмээн тодорхойлж, татвараас чөлөөлдөг бөгөөд манай улс энэ жишигт нийцэж байгаа

юм. Мөн дийлэнх улс ТББ-ын үндсэн зорилготой холбоотой үйл ажиллагааны орлогыг татвараас чөлөөлдөг бөгөөд энэ зарчим манай ТББ-ын тухай хууль, татварын эрх зүйн орчинд тусгалаа олжээ. Гагцхүү, Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд ТББ-ын “дүрэмд заасан зорилгыг хэрэгжүүлэхтэй холбоотой” олсон орлогыг татвараас чөлөөлөх заалт нь хэрэгжилтийн түвшинд “ТББ-ын дүрэмдээ заасан” үйл ажиллагааны орлого байх гэсэн хэт нарийвчилсан шаардлага болоод байна. Улмаар, орлогын татвараас чөлөөлөгдөхийн тулд ТББ-ууд орлого олох шинэ төрлийн үйл ажиллагаа хэрэгжүүлэх бүртээ дүрэмдээ өөрчлөлт оруулах шаардлагатай болсон нь тэдэнд, ялангуяа бүх гишүүдийн хурлаар дүрэмдээ өөрчлөлт оруулах журамтай холбоодын хувьд нэн хүндрэлтэй байна.

Орлогын тодорхой төрөл, хэлбэрийг зааж хөнгөлөлт эдлүүлэх татварын бодлого нь хэрэгжүүлэхэд ярвигтай,

нарийн мэргэшсэн мэргэжилтэн шаарддаг, чирэгдэл ихтэй гэсэн үндэслэлээр дэлхийн зарим улс ийм аргачлалаас татгалздаг байна. Оронд нь, хэрэгжүүлэх, хянахад илүү хялбар орлогын тааз тогтоож илүү гарснаас нь татвар авах, орлогын төрлөөр бус зарцуулалтын зориулалтаар баримжаалж татвар оноох зэрэг бодлогын хувилбаруудыг бусад орны сайн туршлага санал болгож байна. Цаашилбал, өөрийн олсон хөрөнгө, нөөцөөр нийгмийн үйлчилгээг хүргэх, иргэний оролцоог зохион байгуулах зэргээр төрийн ачааг хуваалцаж буйг үнэлэн, үндсэн үйл ажиллагаандаа ашиглаж буй оффисын болон үйлчилгээний барилга, өмчилж байгаа газрын үл хөдлөх хөрөнгийн татвараас ТББ-ыг чөлөөлөх туршлага нийтлэг байгаа бол нийтлэг бусаар ТББ-ын ажилтны байгууллагаас төлөх нийгмийн даатгалын шимтгэлийг хөнгөлөх, түүнчлэн цахилгааны төлбөрийн тодорхой хэсгийг буцааж олгох зэрэг туршлага байна.

ХЗДХЯ-аас боловсруулсан Жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөний тухай хуулийн төсөлд хийсэн шинжилгээг Хуулийн шүүмж цувралаараа хүргэж байна. Хуулийн зарим зүйл, заалт, нэр томьёог хэт ерөнхий томьёолсон нь хуулийн төсөл хэл найруулгын хувьд хоёрдмол утгагүй, товч, тодорхой байх шаардлагад нийцэхгүй бөгөөд шийдвэр гаргагчдад өөрийн үзэмжээр тайлбарлан хэрэглэх боломж олгох эрсдэлтэй. Түүнчлэн бусад хууль, жишээлбэл, Цагдаагийн албаны тухай, Зөрчлийн тухай, Эрүүгийн хуулийн холбогдох зүйл, заалтыг уялдуулан өөрчлөхгүй бол уг хуулийн төсөлд тусгагдсан дэвшилтэй зүйл, заалтууд хэрэгжих боломжгүйд хүрэх эрсдэлтэй байна. Мөн зарим хязгаарлалт, хориг нь олон улсын гэрээ, конвенцоор баталгаажсан хүний эрхийг үндэслэлгүй хэтрүүлэн хязгаарласан шинжтэй байна.

<https://forum.mn/product/440423>.

Жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөг баталгаажуулсан эрх зүйн орчныг бий болгоход хувь нэмэр оруулах нь

2024 онд ХЗДХЯ-аас Жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөний тухай хуулийн төслийг шинэчлэн боловсруулж, өргөн хүрээнд хэлэлцүүлсэн билээ. Олон нийтийн санал авах арга хэмжээг анх 2024 оны 4 дүгээр сард зохион байгуулснаас хойш мөн оны 12 дугаар сарыг дуустал хуулийн төслийг сайжруулах үйл явц үргэлжлэн, энэ хугацаанд шинэчлэн сайжруулсан гурван удаагийн төсөл олон нийтээр хэлэлцүүлэгдлээ. 2024 оны 12 дугаар сарын эцсээр Засгийн газрын хуралдаанаас

ХЗДХЯ-ны танилцуулсан уг хуулийн төслийн эцэслэсэн хувилбарыг УИХ-д өргөн барихаар дэмжсэн байна.

ННФ нь уг хуулийн төслийг сайжруулахад идэвхтэй оролцож, хуулийн төслийн гурван хувилбарт тодорхой санал боловсруулсны зэрэгцээ иргэний нийгмийн орон зайн асуудлаар мэргэшсэн Ашгийн бүс хуулийн олон улсын төв байгууллагаар дүгнэлт, зөвлөмж гаргуулж, УИХ-ын даргын тушаалаар

Олон Улсын хүний эрхийн өдөрт зориулсан иргэний нийгмийнхний тайван жагсаал. Сүхбаатарын талбай (2015.12.10)

байгуулагдсан Жагсаал цуглаан хийх эрх чөлөөний тухай хуулийн Ажлын хэсэгт танилцуулав. Эдгээр санал, зөвлөмжийг www.forum.mn вебсайтаар дамжуулан олон нийтийн анхааралд оруулах, иргэний нийгмийн байгууллагуудад тусгайлан танилцуулахад анхаарч ажиллав.

ННФ нь Жагсаал, цуглаан хийх эрх чөлөөний тухай үг хуулийн төсөл нь хүний эрхийг хангах, хамгаалах зорилгоороо Жагсаал цуглаан хийх журмын тухай одоогийн хуулиас зарчмын ялгаатай, үзэл бодлоо илэрхийлэх иргэний эрх чөлөө, жагсаж цуглах эрхэд ерөнхийдөө ээлтэй болсныг тэмдэглэж байна.

Гэсэн ч, засаж сайжруулах шаардлагатай гурван багц асуудал байгаа юм. Нэгд, эмнэлэг, төрийн тусгай хамгаалалтад байгаа шүүх, АТГ зэрэг байгууллагын орчимд жагсаал цуглаан хийхийг хориглох заалт нь олон улсын хүний эрхийн хэм хэмжээг зөрчин хэтрүүлэн хязгаарласан зохицуулалт болох эрсдэлтэй байна. Хоёрт, үг хуулийн төслийн дэвшилтэт зүйл заалтууд бусад хуультай нийцээгүйн улмаас хэрэгжих боломжгүй байдал үүсэх эрсдэл хэвээр байна.

Олон Улсын хүний эрхийн өдөрт зориулсан иргэний нийгмийнхний цуглаан. Сүхбаатарын талбай

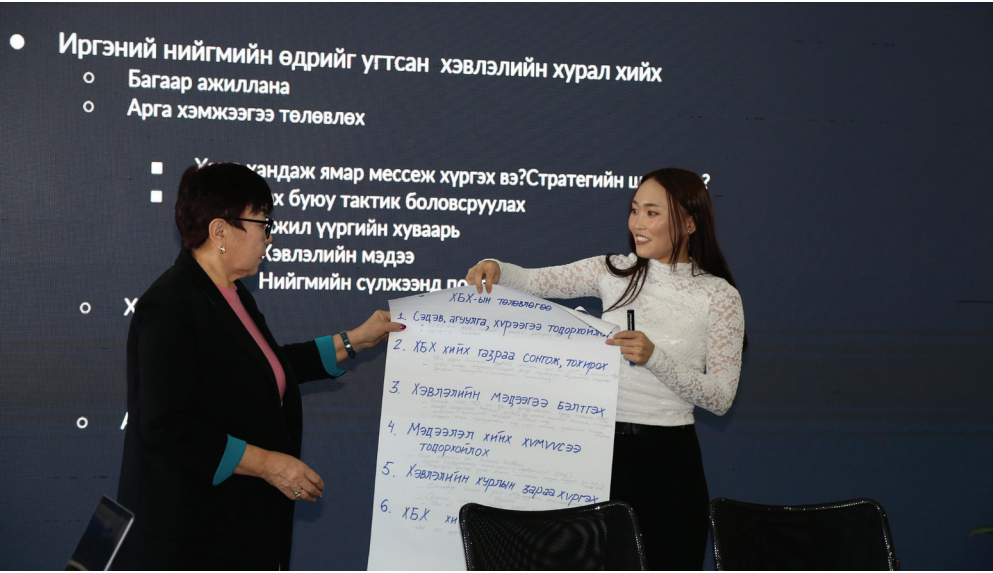
Тухайлбал, Цагдаагийн албаны тухай хуулиар бүлэг хүмүүсийг тарахыг шаардах цагдаагийн эрх мэдэл нь аяндаа үүссэн жагсаалыг хүлээн зөвшөөрч, хамгаалах тухай үг хуулийн заалттай хэрхэн нийцэх нь тодорхойгүй байна. Мөн үг хуулийн төсөлд сэтгэцийн өвчтэй хүн жагсаал цуглаанд оролцсоны төлөө зохион байгуулагч нь хариуцлага хүлээхгүй байхаар тодорхой заасан хэр нь Зөрчлийн тухай хуульд хариуцлага хүлээх тухай заалт хэвээр байна. Гуравдугаарт, зарим нарийвчилсан зохицуулалт нэмэх шаардлагатай байгаа бөгөөд тухайлбал, цагдаагийн албан хаагч жагсагчдыг хамгаалах үүрэгтэй гэснийг илүү тодорхой болгох, түүнчлэн цагдаагийн албан хаагчийн баримталж ажиллах үйл ажиллагааны стандарт журмыг ишлэн зааж өгснөөр хэрэгжилтийг хангах, хянахад дөхөмтэй болох юм. Ер нь, олон улсын байгууллагуудын зөвлөмжийн дагуу цагдаагийн албан хаагчдыг жагсаал, цуглааны менежментэд сургах нь иргэний суурь эрхийг хангах зорилготой энэхүү шинэ хуулийг зохих ёсоор хэрэгжүүлэхэд тус болох нь дамжиггүй.

Иргэний нийгмийн чадавхыг дэмжих нь

ННФ нь хоёр сар тутамд ИНБ-ын идэвхтнүүдэд шинэ мэдлэг, ур чадвар танилцуулах сургалт хэрэгжүүлэхээр төлөвлөн, 2024 онд шинэ агуулга бүхий дөрвөн удаагийн сургалт зохион байгууллаа.

2024 оны 1 дүгээр сард Тогтвортой хөгжлийн төлөө сэтгүүлзүй ТББ-тай хамтран ТББ мэдээлэл харилцаагаа стратегийн зорилготой төлөвлөн хэрэгжүүлэх, хэвлэлийн хурал хийх, хэвлэлийн мэдээ бичих, ярилцлага өгөх зэрэг асуудлаар практик дадлага бүхий сургалт зохион байгуулав.

4 дүгээр сард тэтгэлэг хайх, тэтгэлгийн төсөл боловсруулах асуудлаар сургалт хийж, тодорхой төсөл дээр ажиллаж буй гурван ТББ-д төслийн саналтай холбоотой зөвлөгөө өглөө. 6-р сард өгөгдөлд суурилсан нөлөөллийн үйл ажиллагааны сургалтыг Өгөгдлийн урлан ТББ-тай хамтран хэрэгжүүлэв.

Сургалтын оролцогчид дасгал ажлаа танилцуулж буй. ННФ-ын хурлын танхим (2024.01.30)

Өгөгдөлд түшиглэн бодлогын нөлөөлөлд ашиглах бүтээгдэхүүн боловсруулах анхан шатны энэхүү сургалтад иргэний нийгмийн 50 орчим идэвхтэн оролцсон юм. Мөн оны 10 дугаар сард бодлогын судалгааны арга зүйн сургалт давтан хийж, тодорхой

асуудлаар бодлогын судалгаа, нөлөөллийн ажил төлөвлөж буй болон хэрэгжүүлж байгаа иргэний нийгмийн идэвхтнүүдэд бодлогын асуудал томъёолох, бодлогын хувилбаруудыг олох, хооронд нь харьцуулах арга зүйг бататган танилцууллаа.

Иргэний нийгмийн мэдээллийн платформ

Хот, хөдөөгийн иргэний нийгмийн байгууллагууд чухал мэдээ мэдээллээ солилцох, олон нийтэд мэдээллээ солилцох, олон нийтэд үйл ажиллагаагаа таниулан сурталчлах нэг суваг болгож ННФ нь 2014 онд www.cso.mn сайтыг байгуулсан бөгөөд 2024 оноос шинэчлэн, хөгжүүлэлт хийж байна. Уг сайтаас иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагаатай холбоотой мэдээ, мэдээлэл, жилийн болон судалгааны тайлан, мөн тэтгэлэгт хөтөлбөр, судалгааны зар зэрэгтэй танилцах боломжтой. Мэдээлэл авахын тулд бүртгүүлэх шаардлагагүй бөгөөд харин мэдээ, мэдээлэл нийтлэх, мөн цахим шуудангийн хаягаараа долоо хоног бүрийн шинэ мэдээллийн тоймыг хүлээн авч байхын тул иргэний нийгмийн байгууллага бүртгэлээ үүсгэх хэрэгтэй.

Сургалтын үеэр ННФ-ын Иргэний нийгмийн орон зайн хөтөлбөрийн менежер А.Гэрэлмаа cso.mn вебсайтын талаар мэдээлэл өгөв.

Онцлоход, Монголын иргэний нийгмийн байгууллага хамрагдах боломжтой тэтгэлгийн зарыг хайж олоход хялбар болгох үүднээс “Тэтгэлэг” цонх тусгайлан байгуулсан бөгөөд 2024 онд дотоод, гадаадын 20

орчим тэтгэлгийн мэдээлэл, холбоос нийтлэгдээд байна. Цаашид сайтыг иргэний нийгмийн байгууллагуудын дундын мэдээлэл, судалгаа, сургалтын платформ болгож идэвхжүүлэхэд онцгой анхаарч ажиллах болно.

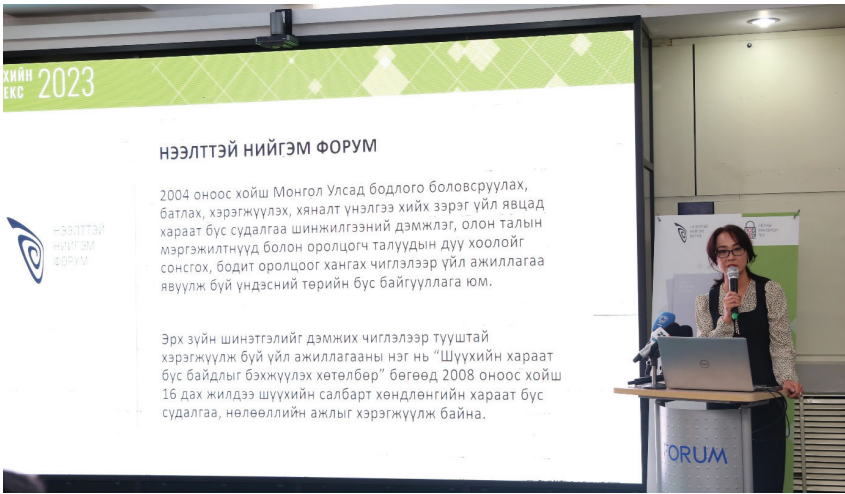
ЭРХ ЗҮЙН ШИНЭТГЭЛИЙН БОДЛОГО

ЭРХ ЗҮЙН ХӨТӨЛБӨР

2024 онд Эрх зүйн хөтөлбөрийн үйл ажиллагаа шударга ёсны салбарын гол институтүүдийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэхэд шаардлагатай судалгаа шинжилгээ хийх, өмнөх жилүүдэд өрнөсөн дэвшилтэт өөрчлөлт шинэчлэлтийг гүнзгийрүүлэх, аливаа үхралтаас сэргийлэхэд чиглэв. Бид Шүүхийн индексийн хоёр дах судалгаагаа 2023 оны байдлаар гүйцэтгэж, шүүхийн шийдвэрийн шинжилгээний төслөө үргэлжлүүлэхийн зэрэгцээ салбарын хараат бус байдлыг дээшлүүлэхэд чиглэсэн бодлогын судалгаа, шинжилгээг дэмжиж ажиллав.

Шүүх эрх мэдлийн индекс

ННФ-аас Шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэх, шүүхийн тогтолцооны үйл ажиллагааны чанар, ил тод байдал, иргэдийн итгэлийг хэмжихэд чиглэсэн Шүүх эрх мэдлийн индексийн тайланг 2021 оноос гаргаж эхэлсэн билээ. Энэхүү индекс нь Монгол Улсад шүүх эрх мэдлийн институцийн чадавх, хууль дээдлэх зарчим, шударга ёсны хэрэгжилтэд үнэлгээ өгч, цаашид суурь өгөгдөл болох зорилготой урт хугацааны төсөл юм. 2023 оны байдлаар хийсэн хоёр дахь судалгааг энэ онд нийтэд танилцуулсан бөгөөд өмнөх үнэлгээтэй харьцуулсан дүн шинжилгээг уг тайланд багтаагаад буй. Уг судалгаа нь олон нийтийн санал, хуульч мэргэжилтнүүдийн үнэлгээ, болон захиргааны тоон мэдээлэлд тулгуурлаж, 6 үндсэн хэмжигдэхүүн, 42 дэд шалгуур үзүүлэлтээр шүүхийн тогтолцоог үнэлдгээрээ онцлогтой. 2023 оны байдлаар шүүхийн индексийн нэгдсэн үнэлгээ 1.28 оноогоор

Монгол Улсын шүүхийн индексийн судалгааны 2023 оны тайланг танилцуулав. (2024.10.30)

нэмэгдсэн үзүүлэлттэй гарсан боловч энэ нь бүхий л талаар ахиц гарсан гэсэн дүгнэлт биш юм. Зарим хэмжигдэхүүнд өсөлт ажиглагдсан ч, зарим нь буурсан үзүүлэлттэй байгааг харж болно. Онцолбол Шүүхийн сахилгын хороог Үндсэн хуулийн дагуу бие даасан байгууллага болгон шинэчлэн байгуулсан нь институцийн хараат бус байдлыг

нэмэгдүүлэх чухал алхам болжээ. Харин Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн хараат бус байдал, шүүгчийн томилгоо, хариуцлагын механизмын хэрэгжилт, иргэдийн шүүхэд итгэх байдал асуудал дагуулсан хэвээр байгааг судалгааны дүн харууллаа. Индексийн дүнг үндэслэн дэвшүүлсэн санал зөвлөмжөөс шүүхийн ил тод байдлыг

Судалгаагаар 100 оноогоор хэмжигддэг шүүхийн индексийн оноо 2023 онд 53,22 болж, 2021 оны дүнгээс 1.28 оноогоор ахисан үзүүлэлттэй байна.

сайжруулах (шийдвэрийн нийтлэлийн хүртээмж, тайлбарлах чадвар), шүүгчийн томилгоо, шилжилт хөдөлгөөний ил тод байдлыг хангах, иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх бодлого хэрэгжүүлэх, нээлттэй, ил тод харилцаанд суурилах, сахилгын хорооны шийдвэрийг нийтэд ил болгох журам боловсруулах зэргийг онцолж байна. Шүүхийн эрх мэдлийн индекс нь зөвхөн тоон үнэлгээ төдийгүй бодлогын түвшинд цаашид салбарын зорилго, чиглэлийг тодорхойлох хэрэгсэл болж буйг тус салбарынхан хэдий нь хүлээн зөвшөөрч, дотоодын болон гадаадын хурал, хэлэлцүүлэгт иш татдаг болоод байна. Энэхүү индексийн мэдээлэл, арга зүйг бодлого боловсруулагчид, хууль тогтоогчид, судлаачид <https://judindex.forum.mn> цахим хуудсаар дамжуулан

бүрэн авч ашиглах боломжтой. 2025 онд Шүүхийн ерөнхий зөвлөлийн бүрэлдэхүүн шинэчлэгдэхтэй зэрэгцэн гурав дахь удаагийн индексийн судалгаа хийгдэх бөгөөд шүүхийн тогтолцооны үр нөлөө, шинэчлэлийн чиг хандлагыг дахин шинжлэн дүгнэх боломж бүрдэх юм. Шүүхийн эрх мэдлийн индекс бол шүүхийн хараат бус байдлын бодит үзүүлэлтийг судалгааны үндэслэлтэй, олон талт оролцоонд тулгуурлан гаргаж буй цөөн тооны арга зүйн нэг юм. 2024 онд нийтэд танилцуулсан энэхүү хоёр дахь индекс нь шүүх засаглалыг бэхжүүлэхэд өгч буй олон нийтийн үнэлгээ, мэргэжлийн шүүмжлэл төдийгүй цаашид сайжруулах арга замуудыг тольдон харах боломж олгож буй.

Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа

ННФ шүүхийн хараат бус, ил тод байдал, иргэдийн итгэлийг нэмэгдүүлэх зорилгоор шүүхийн шийдвэрийн өгөгдөлд суурилсан судалгааг 2018 оноос хойш түүштай хийж ирлээ. Энэхүү судалгаа нь шүүхийн шийдвэрийн цахим сангийн өгөгдлийг судалгааны эргэлтэд оруулах зорилготой. Тус судалгааны эхний тайлангууд нь МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн эрхлэн гаргадаг Эрх зүй сэтгүүл болон ННФ-ын эрхлэн гаргасан 5 эмхэтгэлээр уншигчдын гарт хүрч байв. Энэхүү судалгааны ажлын арга зүйг боловсронгуй болгох эрэлт, хэрэгцээнд нийцүүлэн судалгааны төслийг сонгон шалгаруулах, судлаачдын үр чадварыг нэмэгдүүлэх, судалгааны тайлангийн чанарыг сайжруулах зорилгоор 2021 онд 5 гишүүнтэй Редакцын зөвлөл байгуулсан юм. Ингэснээр уг судалгааны тэтгэлэгт төсөл нь салбарын эрх зүйгээр дагнасан цуврал хэвлэлийн бүтээл болж хөгжсөн бөгөөд хэдий нь өөрийн гэсэн уншигчидтай болжээ. Энэхүү судалгаа нь Монгол Улсад шүүхийн үйл ажиллагаа, шийдвэр гаргалтын

практикт дүн шинжилгээ хийж, хууль зүйн бодлогын хэлэлцүүлэгт үндэслэлтэй баримт, өгөгдөл оруулахыг зорьдог юм. 2024 онд тус судалгааны хүрээнд эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаа, сонгуулийн гэмт хэрэг, авлигын хэргийн ялын бодлого, шийдвэрийн хүртээмж ба ил тод байдлын асуудлаар 4 дугаар (№15-18) гарч шүүгчдийн хүртээл болохын зэрэгцээ олон нийт, судлаач, хуульчдын дунд өргөн хүрээтэй хэлэлцүүлэг өрнүүлээ. ННФ-аас хэрэгжүүлсэн Шүүхийн шийдвэрийн судалгаа нь шүүхийн мэдээллийн нээлттэй байдлыг хэмжих хэрэгсэл төдийгүй бодлогын нөлөөлөл үзүүлэх чухал механизм болж буйг судлаачид дүгнэж, улмаар шударга, хариуцлагатай шүүх засаглалыг дэмжих олон талт хамтын ажиллагааг бий болгож байгааг тэмдэглэжээ. Ийнхүү шүүхийн шийдвэрийн судалгааны төсөл өндөрлөж буй бөгөөд 2025 онд тус төслийн үнэлгээ, түүнд тулгуурлан судлаачдад зориулсан гарын авлага гаргахаар төлөвлөж байна.

<https://forum.mn/product/417115>

<https://forum.mn/product/417636>

Бодлогын судалгаа, нөлөөлөл

ННФ 2023-2024 онд шүүхээс бусад шударга ёсны салбарын гол байгууллагуудын хараат бус, бие даасан байдлыг бэхжүүлэх чиглэлээрх судалгааны төслийн сонгон шалгаруулалтыг нээлттэй зарлаж, дараах тэтгэлгийг олгосон бөгөөд энэ хүрээнд хийгдсэн судалгаа, шинжилгээг онцолбол:

- *Прокурорын хараат бус байдлыг бэхжүүлэх нь:* Хууль эрх зүйн хөгжлийн хүрээлэн ТББ-аас Шүүх эрх мэдлийг хэрэгжүүлэгч гол оролцогч талуудын нэг болох прокурорын хараат бус байдлыг институцийн болон хувь прокурорын хараат бус байдлын хувьд авч үзсэн бодлогын тойм судалгааг хийж гүйцэтгэлээ. Тус судалгаанд Прокурорын байгууллагын Ерөнхий прокурорт төвлөрсөн эрх мэдлийг задлах, томилгооны үйл явцыг нээлттэй, хараат бус болгох, хувь прокурорын эрх ашгийг хамгаалах, өөрийн удирдлагын буюу дотоод ардчиллын бүтэц механизм бий болгох, хариуцлагын механизмыг олон улсын сайн туршлагын дагуу боловсронгуй болгох чиглэлээр бодлогын зөвлөмж санал болгожээ.
- *Шүүхийн шинжилгээний байгууллагын хараат бус байдлыг бэхжүүлэх арга зам:* МУИС-ийн Хууль зүйн сургуулийн багш Б.Оюунжаргал ахлагчтай багийн гүйцэтгэсэн энэхүү судалгаа нь тус байгууллагын эрх зүйн статус, удирдлага, зохион байгуулалт, төсөв санхүү, хүний нөөцийн чадамжийг үнэлж, хараат бусаар үйл ажиллагаа явуулах чиглэлээр зөвлөмж танилцуулсан болно.
- *Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэх байгууллагын үйл ажиллагааны мониторинг:* 2023 онд олгосон тэтгэлгээр эрүү, иргэн, захиргааны шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн байдалд хөндлөнгийн

мониторинг хийсэн бөгөөд судалгааны тайланг 2024 онд хүлээн авч нэгдсэн тайлан боловсруулах ажил хийгдэж байна. Шүүхийн шийдвэр гүйцэтгэлийн эрх зүйн орчныг шинэчлэх санал санаачилга УИХ болон Засгийн газрын түвшинд идэвхтэй хэлэлцэгдэж байгаа энэ цаг үед мониторингийн үр дүн тодорхой хувь нэмэр оруулна гэж найдаж байна.

- *Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны ил тод байдал:* Эрүүгийн хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагааны нээлттэй, хүртээмжтэй байдлыг нэмэгдүүлэх сэдвээр Фиделитас партнерс ХХН-ын судалгааны багийн гүйцэтгэсэн тайлан хэвлэгдэж, нийтийн хүртээл болсон бөгөөд цаашид энэ чиглэлээр прокурорын болон цагдаагийн байгууллагатай хамтран ажиллах ил тод байдлыг нэмэгдүүлэхэд анхаарч ажиллахаар төлөвлөж байна.
- *Сонгуулийн гэмт хэргийн шийдвэрлэлтийн судалгаа:* УИХ-ын болон орон нутгийн ээлжит сонгуулийн жил тохиосонтой холбогдуулан сонгуулийн гэмт хэргийг шийдвэрлэсэн байдлыг судалсан тойм судалгааны тайланг цахим хэлбэрээр нийтэлж олны хүртээл болголоо. Энэхүү судалгаа нь тус төрлийн гэмт хэргийн талаарх гомдол мэдээллийн статистик, агуулга, түүнийг гэмт хэрэг, зөрчилд тооцож буй эсэх, шүүхийн практик бий эсэх дээр тодорхой баримтад тулгуурлан дүн шинжилгээ хийснээрээ онцлогтой.
- *Авлигын гэмт хэргийн ялын бодлого:* Монголын хуульчдын холбооны ирүүлсэн хүсэлтийн дагуу судалгааны тэтгэлэг олгосноор прокурор, шүүгч, өмгөөлөгч, судлаач нарын өргөн бүрэлдэхүүнтэй баг энэхүү судалгааг хийж гүйцэтгэсэн бөгөөд

судалгааны тайланг олон нийтэд хүргэх, хэлэлцүүлэх чиглэлд МХХ-той хамтран ажиллах болно.

Хөтөлбөрийн зүгээс хүний эрхийг хамгаалах хууль эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох чиглэлээр хууль тогтоомжид өөрчлөлт оруулахаар Хуульчийн эрх зүйн байдал, Өмгөөллийн тухай, Хууль зүйн түслалцааны тухай, Гэрч хохирогчийн хамгаалах тухай, Сэжигтэн яллагдагчийг баривчлах, цагдан хорих шийдвэрийг биелүүлэх тухай болон Эрүүгийн хуульд нэмэлт өөрчлөлт оруулах төсөлд санал хүргүүлээ. Түүнчлэн,

парламентын хууль тогтоомжийг боловсронгуй болгох чиглэлээр байгуулагдсан ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүнд багтаж, УИХ-ын гишүүдэд энэ чиглэлээрх судалгаа, мэдээлэл танилцууллаа.

2024 онд батлагдсан Шүүх байгуулах тухай хуульд Гэр бүл, хүүхдийн болон Хялбар хэргийн дагнасан шүүх байгуулах зарчмын өөрчлөлт орсон юм. Тус хуулийн төсөлд санал өгөх дэд ажлын хэсэгт ННФ-ын төлөөлөл оролцож, шүүхийн тогтолцооны чиглэлээр өмнө хийж гүйцэтгэсэн судалгаа, түүнд суурилсан дэлгэрэнгүй санал зөвлөмж өгч ажиллалаа.

<https://forum.mn/product/537695>

<https://forum.mn/product/457689>

<https://forum.mn/product/421233>

НИЙТИЙН БАЯЛГИЙН УДИРДЛАГА, ИЛ ТОД, ХАРИУЦЛАГАТАЙ БАЙДАЛ

ТӨСВИЙН ХАРИУЦЛАГЫГ ДЭЭШЛҮҮЛЭХ ХӨТӨЛБӨР

Монгол Улс байгалийн асар их баялагтай боловч хүн амын ядуурлын түвшин Үндэсний статистикийн хороо болон Дэлхийн банкны хамтарсан үнэлгээгээр 2020 оны байдлаар 27.8 хувь байгаа нь ойролцоогоор 903 мянган иргэн ядуу амьдарч буйг харуулж байна. Түүнчлэн хотын агаар, хөрсний бохирдол, авто замын түгжрэл, эрчим хүчний эх үүсвэрийн дутагдал зэрэг тулгамдаж буй олон асуудал шийдлээ хүлээж байна.

Уул уурхайн салбараас орж буй орлого нь ажил эрхлэлтийг нэмэгдүүлэх, эдийн засгийг төрөлжүүлэхэд чиглэхгүй байна. Орлогын тэгш бус байдал гүнзгийрч, инфляц өссөн нь өрхийн амьжиргааны зардлыг улам өсгөж, иргэдийн нийгэм, эдийн засгийн байдлыг дордуулж буй. Нийтийн баялгийг үр дүнгүй, зүй бус ашиглах байдал газар авсан нь төрийн аудитын байгууллагын хяналт шалгалт, иргэний нийгмийн ажиглалтаар ил болсоор байна.

Иймд хөтөлбөрийн хүрээнд иргэдийн орлогын тэгш бус байдлыг бууруулахад зарлага талаас нийтийн төсөв, санхүүгийн бодлогыг сайжруулах зорилго дор улсын төсөв, санхүүгийн удирдлага, цаг үеийн асуудлуудаар судалгаа, шинжилгээ хийх, үр дүнг нийтэд хүргэх ажлыг хийснээс гадна орлого талаас нөлөөлөх хүчин зүйлсийн хүрээнд цалин, халамжийн бодлого, хөдөлмөр эрхлэлтийн чиглэлээр хэлэлцүүлэг өрнүүлэн ажиллалаа.

Төсөв, санхүүгийн удирдлагыг хөгжлийн бодлогод чиглүүлэх нь

ННФ-ын дэргэдэх Эдийн засгийн зөвлөлийн гишүүд Монгол Улсын 2025 оны төсвийн төслийг хэлэлцэж буй нь (2024.09)

Төсвийн төлөвлөлтөд иргэний нийгмийн оролцоог нэмэгдүүлэх үүднээс ННФ-аас санаачлан эдийн засаг, төсөв, санхүү, засаглалын чиглэлээр мэргэшсэн хараат бус экспертүүдээс бүрдсэн “Төсвийн зөвлөл”-ийг 2021 онд байгуулсан билээ. Зөвлөл нь эдийн засаг, төсөв, санхүүгийн асуудлуудаар тогтмол хэлэлцэн, санал, зөвлөмжөө бодлого боловсруулагчдад хүргүүлэн нийтийн төсөв, санхүүгийн удирдлагын эрхзүйн орчныг боловсронгуй болгоход хувь нэмэр оруулан ажиллаж байна. 2024 онд “Эдийн засгийн зөвлөл” болгон нэрээ өөрчилсөн тус зөвлөл Монгол Улсын төсвийн төлөвлөлт, 2025 оны төсвийн төслийн асуудлаар Улсын Их Хурал, Засгийн газарт хандан дүгнэлт, санал, зөвлөмж хүргүүллээ.

Монгол Улсын төсөв их хэмжээний алдагдалтай байгаа энэ үед төсвийн хөрөнгийн зарцуулалтын үр ашгийг дээшлүүлэх асуудал хурцаар тавигдаж байна. Иймээс Монгол Улсын 2025 оны төсвийн тухай хуулийн төслийг Засгийн газраас 2024 оны 8 дугаар сард УИХ-д өргөн барьсан үед бид судлаачидтай хамтран шуурхай дүн шинжилгээ хийж, хэлэлцүүлэг өрнүүлэн төсвийн төлөвлөлтийг боловсронгуй болгоход хувь нэмэр орууллаа. Тухайлбал, 2024 оны 10-р сарын 10-нд Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлтэй хамтран “Монгол Улсын 2025 оны төсвийн төлөвлөлт” сэдэвт хэлэлцүүлэг зохион байгууллаа.

Эдийн засгийн зөвлөлөөс өгсөн зөвлөмжөөс:

- Монгол Улсын 2025 оны төсвийн төлөвлөлтийг сайжруулах чиглэлээр:
 - Сангийн яамнаас төсвийн төслийг боловсруулахдаа үндэслэсэн макро эдийн засгийн тооцооллыг сайжруулах чиглэлээр дараах арга хэмжээг авах:
 - Төсвийн төслийг үндэслэх ДНБ-ий хэмжээг Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлөөс боловсруулсан макро эдийн засгийн төлөв байдал, дүн шинжилгээ, тооцоонд суурилах;
 - Эдийн засгийн төлөв байдлын хувилбартай таамаглал, тооцоолол хийх;
 - Монгол Улсын 2025 оны төсвийн хөрөнгө оруулалтын зардалд гадаад зээлийн санхүүжилтийн дүнг багтаах хэрэгтэй. Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн санхүүжилтийг улсын төсвөөс болон гадаадын зээлээр санхүүжих гэж ангилсан нь зохисгүй байна. Учир нь гадаад зээлийн зардал төсвийн зардалд орох ёстой. Гадаад зээлийн баталгаа гэдэг нь өр учир, төсвөөс гадуур авч үзэх нь төсвийн нэгдмэл байдал болон өрийн тогтвортой байдалд сөрөг нөлөөтэй.
 - Монгол Улсын 2025 оны төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн техник, эдийн засгийн үндэслэлийн мэдээллийг ил болгох.
- Улсын төсвийн төлөвлөлтийг боловсронгуй болгох чиглэлд цаашид авах зарим арга хэмжээний талаар:
 - Төсвөөс санхүүжүүлэх хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг төлөвлөх аргазүйг шинэчилж, эрхзүйн орчныг сайжруулах хүрээнд улсын, салбарын болон орон нутгийн төсвөөс ямар төсөл санхүүжүүлэхийг тодорхой ангилдаг болгох.
 - Төсвийн хөрөнгөөр баригдах барилга байгууламжийн төслийг төсвийн ерөнхийлөн захирагчид хэрэгжүүлэх бус улсын хөрөнгө оруулалт хариуцсан корпорац хариуцдаг болох нь зүйтэй. Ингэснээр төсвийн ерөнхийлөн захирагч нар салбарын бодлогодоо илүү төвлөрч, улсын хөгжлийн бодлого илүү сайжрах юм.
 - Аль салбарт, ямар үйл ажиллагааг төр цаашид санхүүжүүлэхгүй вэ гэдгийг шийдэх.
 - Улсын төсвийг Засгийн газар хэлэлцэхэд тавигдах шаардлагыг хуульд тусгах.
 - Татварын хуулиудыг ирэх оны төсвийн тухай хуулиас тусад нь хэлэлцдэг болох.

“Монгол Улсын 2025 оны төсвийн төлөвлөлт” хэлэлцүүлгийн үеэр (2024.10.10)

2025 оны төсвийн төслийн талаарх олон нийтийн хэлэлцүүлэгт Сангийн яамнаас төсвийн төслийн төлөвлөлт, Үндэсний Аудитын газраас төсвийн төсөлд хийсэн аудитын дүгнэлт, Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлөөс 2025 оны төсвийн төслийн талаар гаргасан дүгнэлтээ тус тус танилцуулсан юм. Түүнчлэн Авлигатай тэмцэх газраас Авлигатай тэмцэх Үндэсний хөтөлбөрт тусгагдсан төсвийн чиглэлээрх зорилтуудын хэрэгжилт болон хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төлөвлөлт, хэрэгжүүлэлтийн үе шатанд үүсэж болзошгүй авлига, ашиг сонирхлын гэмт хэргээс урьдчилан сэргийлэх ажлын талаар мэдээлэл хийснээс гадна судлаач С.Баттулга ННФ-ын захиалгаар хийсэн “Монгол Улсын 2025

төсвийн хөрөнгө оруулалтын шилжих төслүүдийн төсөвт өртгийн төлөвлөлтийн байдалд хийсэн дүн шинжилгээ”-г танилцууллаа.

Хэлэлцүүлэгт их дээд сургуулийн эрдэмтэн багш судлаачид, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын ажилтнууд, иргэдийн төлөөлөл оролцож, хэлэлцэж буй асуудлаар олон талын санал бодол, шүүмжлэлээ илэрхийлсэн бөгөөд хэлэлцүүлгээс гарсан санал, зөвлөмжийг холбогдох төрийн байгууллагуудад хүргүүлээ. Хэлэлцүүлэгт оролцогчдын зүгээс 2025 оны төсвийн төлөвлөлт, төсвийн удирдлагын тухайд УИХ, Засгийн газарт хандан анхаарах асуудлыг хөндөж, санал гаргаснаас заримыг дурдвал,

жил бүрийн улсын төсвийг алдагдалгүй байхаар төлөвлөж, баталж байх; Хөрөнгө оруулалтын зарим шинэ төслийн эхний жилийн санхүүжилтийг хэт бага байхаар тусгасныг анхаарч, санхүүжилтийн хэмжээг Төсвийн тухай хуульд нийцүүлэх; 2025 оны Төсвийн хүрээний мэдэгдэлд 2025 оны төсвийн хуулийг нийцүүлэхийн оронд Төсвийн хүрээний мэдэгдэлд өөрчлөлт оруулахаар өргөн барьсан нь зохисгүйг анхаарах; Төсвийн урсгал зардал нэмэгдэж буйг анхаарч, зардлыг бууруулах арга хэмжээ авах; Төсвийн төслийг өргөн барихаас өмнө улсын жилийн хөгжлийн төлөвлөгөөг батлах зэрэг болно.

Сүүлийн жилүүдэд улсын төсвөөс санхүүжиж буй өмнөх оноос шилжин хэрэгжих хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төсөвт өртөг ихээхэн нэмэгдэх хандлагатай байна. Иймд 2025 онд төсвөөс санхүүжүүлэхээр төлөвлөж буй хөрөнгө оруулалтын шилжих төсөл, арга хэмжээний төсөвт өртгийн өөрчлөлтөд дүн шинжилгээ хийж, анхаарах шаардлагатай асуудлуудыг тодорхойлохыг зорилоо. Энэ хүрээнд судлаач С.Баттулгын гүйцэтгэсэн “Монгол Улсын 2025 оны төсвийн төсөл: Хөрөнгө оруулалтын шилжих төслүүдийн дүн шинжилгээ”-г “Чухал сэдэв” цувралаараа нийтэд хүргэв.

Тус дүн шинжилгээнээс харахад 2025 оны төсвийн тухай хуулийн төсөлд өмнөх онуудаас хөрөнгө оруулалтын 531 төсөл, арга хэмжээ шилжсэн бөгөөд энэ нь нийт төсөл, арга хэмжээний 83.1 хувийг эзэлжээ. Төсөвт өртөг нь 2 дахин ба түүнээс дээш нэмэгдсэн төсөл, арга хэмжээний тоо жилээс жилд өсөх хандлагатай байна. Тухайн оны төсвийн тухай

хуулийн “Хавсралт 2” буюу улсын төсвийн хөрөнгөөр санхүүжүүлэх хөрөнгө оруулалтын төсөл, арга хэмжээ, байгууламжийн жагсаалтад төсөл тус бүрийн тухайн он хүртэл хугацаанд авсан санхүүжилтийн нийт дүн буюу гүйцэтгэлийн дүнг нэмж тусгадаг болох хэрэгтэйг судлаач онцолсон юм.

Тэрчлэн, бид улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төлөвлөлт, хэрэгжилтэд тулгамдаж буй асуудлаар хэлэлцүүлэг зохион байгуулж, санал, зөвлөмжөө нэгтгэн бодлого боловсруулагчдад хүргүүлээ. Тухайлбал, "Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төлөвлөлт, хэрэгжилт" сэдвээр 2024 оны 5 дугаар сард зохион байгуулсан хэлэлцүүлэгт УИХ-ын Тамгын газрын Төсвийн хяналт шинжилгээний хэлтсийн мэргэжилтнүүд, Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөлийн дарга, гишүүд, Төрийн худалдан авах ажиллагаа зохион байгуулах газрын дарга, мэргэжилтнүүд, Үндэсний аюулгүй байдлын зөвлөл болон Төсвийн байнгын

хорооны төлөөллүүд, Парламентын судалгаа, сургалтын хүрээлэнгийн ахлах зөвлөх, референтүүд, Сангийн яам, ХЗДХЯ, ЭМЯ, ЗТХЯ, БХБЯ, БШУЯ зэрэг яамдын Төсвийн хөрөнгө оруулалтын газрын дарга, мэргэжилтнүүд болон ЦХХЯ-ны Санхүүгийн хэлтсийн төлөөллүүд, Үндэсний Аудитын газраас аудиторүүд болон судлаачид, иргэний нийгэм, хэвлэл мэдээллийн салбарын төлөөлөл оролцсон юм. Энэхүү хэлэлцүүлэгт судлаач С.Баттулга "Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудлууд, тэдгээрийг шийдвэрлэх арга зам" судалгааны дүн, санал, зөвлөмжөө танилцуулсан юм.

"Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төлөвлөлт, хэрэгжилт" сэдэвт хэлэлцүүлгийн явцаас (2024.05.01)

Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төлөвлөлт, хэрэгжилтийг сайжруулахын тулд бодлого боловсруулагчдын зүгээс анхаарах асуудлуудын талаар хэлэлцүүлэгт оролцогчид саналаа илэрхийлсэн юм. Тухайлбал, улсын хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөр ба жилийн төсвийн төлөвлөлтийн уялдааг хангах; төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдэд хараат бус экспертүүдээс бүрдсэн багаар хөндлөнгийн үнэлгээ хийсний дараа төслийн нийгэм, эдийн засгийн ач холбогдлын эрэмбийг тодорхойлдог болох, уг эрэмбийг ил болгох; төсвийн ерөнхийлөн захирагч нар төсвийн төлөвлөлт хийхдээ ойрын хугацаанд ямар асуудлыг нэн тэргүүнд шийдэх шаардлагатай байгаад анхаарах; төсвийн холбогдох хууль, журам зөрчсөн төрийн албан хаагчдад авах арга хэмжээг тодорхой болгох; төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн төлөвлөлтийг сайжруулах чиглэлээр иргэний нийгмийн зүгээс хүргүүлсэн саналыг УИХ хэлэлцэн, хэрхэн шийдвэрлэсэн талаар хариу өгдөг байх зэрэг асуудлыг онцоллоо.

Түүнчлэн Засгийн газраас өргөн барьсан Монгол Улсын 2024 оны төсвийг УИХ-аас батлахдаа хөрөнгө оруулалтын төслүүдэд хийсэн өөрчлөлтийн талаар судлаач Д.Баярмаа судалсан бөгөөд үр дүнг цуврал инфографикаар нийтэд хүргэлээ. Дүн шинжилгээнээс харахад Засгийн газраас өргөн мэдүүлсэн 2024 оны төсвийн төслийг УИХ хэлэлцэх явцдаа хөрөнгө оруулалтын 209 төсөл шинээр хэрэгжүүлэхээр нэмж баталжээ. Ийнхүү УИХ-аас олноор нь нэмж баталсан төслүүд нь төсвийн төлөвлөлтийн холбогдох шаардлагуудыг хангаж буй эсэх нь тодорхойгүй байгаа юм. Зураг төсөвгүй, төсвийн төлөвлөлтийн бусад шаардлага хангаагүй төслийг төсвөөс санхүүжүүлэх шийдвэр гаргах нь төслийн хэрэгжилт удаашрах, улмаар төсвийн хөрөнгө үр ашиггүй зарцуулагдах эрсдэлтэй юм. Иймд УИХ-аас хөрөнгө оруулалтын шинэ төсөл нэмэх тохиолдолд уг төсөл нь төсвийн төлөвлөлтийн холбогдох шаардлага хангасан эсэхэд Үндэсний аудитын газраас дүгнэлт гаргадаг байх эрхзүйн зохицуулалттай болох шаардлагатай байна.

- "Улсын төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн хэрэгжилт, тулгамдаж буй асуудлууд, тэдгээрийг шийдвэрлэх арга зам" судалгааны зөвлөмжөөс:**
- Төсвийн тухай хууль болон "Төсвийн хөрөнгө оруулалтаар хэрэгжүүлэх төсөл, арга хэмжээг төлөвлөх, санхүүжүүлэх, хянах, тайлагнах журам"-ын хэрэгжилтийг хэлбэрэлтгүй мөрдүүлэх;
 - Эх үүсвэр үл хамааран улсын хөрөнгө оруулалтын хөтөлбөрт тусгагдаагүй төсөл, арга хэмжээг жилийн төсвийн төсөлд тусгахгүй байх;
 - Хэрэв гурваас илүү жил шилжин хэрэгжиж буй төсөл, арга хэмжээ, барилга байгууламж ирэх жилийн улсын төсвийн хөрөнгөөр хэрэгжих төсөл, арга хэмжээний төлөвлөж буй жагсаалтын 50-аас илүү хувийг эзлэхээр байвал батлагдах жагсаалтад шинэ төсөл, арга хэмжээ, барилга байгууламж тусгадаггүй байх зохицуулалтыг Төсвийн тухай хуульд тусгах;
 - Хүндэтгэн үзэх шалтгаанаас бусад тохиолдолд гэрээгээр хүлээсэн үүргээ гүйцэтгээгүй, ажлаа цаг хугацаандаа дуусгаж чадаагүй гүйцэтгэгчийг хар жагсаалтад оруулах, хар жагсаалтыг олон нийтэд ил тод мэдээлэх, тухайн гүйцэтгэгчээр дахин ажил гүйцэтгүүлэхгүй байх, үлдсэн ажлыг өөрийнх нь хөрөнгөөр дуусгуулах зохицуулалтыг Төсвийн тухай хуульд тусгах;
 - Улсын төсвийн хөрөнгөөр санхүүжиж буй төсөл, арга хэмжээ, барилга байгууламжийн төлөвлөлтөөс эхлээд гүйцэтгэж дуусах хүртэл бүхий л үе шатыг хамарсан цахим хувийн хэрэг нээж, олон нийтэд ил тод болгох замаар олон нийтийн хяналтад оруулах.

МОНГОЛ УЛСЫН 2024 ОНЫ ТӨСВИЙН ТӨСӨЛД ТУСААГҮЙ БОЛОВЧ УЛСЫН ИХ ХҮРЛААС НЭМЖ БАТАЛСАН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨСЛҮҮДИЙН ЕРӨНХИЙ ТОЙМ

УИХ-ААС НЭМСЭН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ШИНЭ ТӨСЛИЙН ТОО

209

Засгийн газраас 2023 оны 9 дүгээр сард өргөн мэдүүлсэн 2024 оны төсвийн төслийг Улсын Их Хурал хэлэлцэх явцдаа хөрөнгө оруулалтын **209** төслийг шинээр хэрэгжүүлэхээр нэмж баталсан байна. Эдгээр төсөлд 2024 онд **235.1 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт** олгоно.

ШИНЭЭР ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭЭР НЭМЖ БАТАЛСАН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨСЛҮҮД, БАЙРШЛААР

ШИНЭЭР ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭЭР НЭМЖ БАТАЛСАН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨСЛҮҮД, ЭДИЙН ЗАСГИЙН АНГИЛЛААР (ТЭРБУМ ТӨГРӨГ)

Ангилал	Төсөл, арга хэмжээний тоо	Төсөвт өртөг	2024 онд санхүүжих дүн
Барилга байгууламж		113	632.5
Их засвар		4	2.1
Тоног төхөөрөмж		89	72.6
ТЗЗҮ		3	4.0

ШИНЭЭР ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭЭР НЭМЖ БАТАЛСАН ХӨРӨНГӨ ОРУУЛАЛТЫН ТӨСЛҮҮД, ТӨСВИЙН ЕРӨНХИЙЛӨН ЗАХИРАГЧААР

2024 онд шинээр хэрэгжүүлэхээр нэмж баталсан хөрөнгө оруулалтын шинэ төслүүдэд хамгийн өндөр санхүүжилтийг Боловсрол, шинжлэх ухааны сайд, Зам, тээврийн хөгжлийн сайд нар авна.

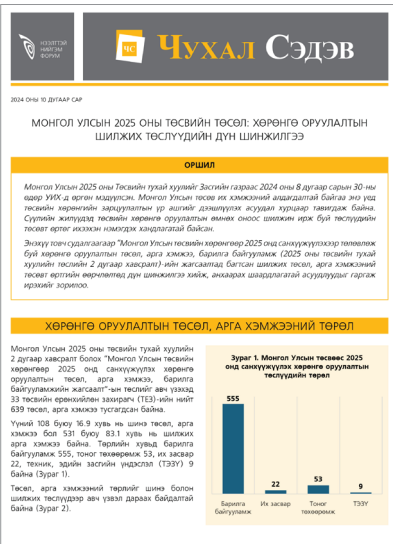
Төсвийн ерөнхийлөн захирагч	Төслийн тоо	Төсөвт өртөг	2024 онд санхүүжих дүн
Боловсрол, шинжлэх ухааны сайд	47	180.9	50.7
Зам, тээврийн хөгжлийн сайд	22	196.8	36.3
Эрүүл мэндийн сайд	22	78.2	28.4
Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн сайд	25	28.2	26.2
Эрчим хүчний сайд	8	69.3	24.9
Барилга, хот байгуулалтын сайд	23	39.5	17.1
Хууль зүй, дотоод хэргийн сайд	8	15.8	9.0
Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд	11	23.9	7.7
Батлан хамгаалахын сайд	2	6.6	6.6
Байгаль орчин, аялал жуулчлалын сайд	7	11.1	6.5
Соёлын сайд	11	19.0	6.0
Монгол Улсын сайд, Засгийн газрын Хэрэг эрхлэх газрын дарга	11	13.0	5.5
Монгол Улсын Шадар сайд	4	4.3	4.3
Цахим хөгжил, харилцаа холбооны сайд	4	3.1	3.1
Улсын Ерөнхий прокурор	2	20.9	2.5
Монгол Улсын сайд, Олимп, нийтийн биеийн тамир, спортын Үндэсний хорооны дарга	2	0.5	0.5

Эх сурвалж: Монгол Улсын 2024 оны төсвийн тухай хууль (2023.11.10), Монгол Улсын 2024 оны төсвийн тухай хуулийн төсөл, танилцуулга (2023.9.29)

Боловсруулсан: Судлаач Д.Баярмаа

Нээлттэй Нийгэм Форум
Монгол Улс, Улаанбаатар-14240,
Сүхбаатар дүүрэг, Жамьян гүний гудамж-5/1

Утас: (976) 76113207
Веб: www.forum.mn
И-мэйл: osf@forum.mn

Төсвийн нээлттэй байдлын судалгаа

ННФ нь Олон Улсын төсвийн түншлэл (www.internationalbudget.org) байгууллагын түншээр ажиллаж, Монгол Улсын судалгааг хийж гүйцэтгэн, дүнг олон нийтэд танилцуулж ирлээ. Тус байгууллагаас хоёр жил тутамд эрхлэн гаргадаг “Төсвийн нээлттэй байдал” олон улсын судалгааны 2023 оны тайлан дахь Монгол Улсын дүнг бид 2024 оны 5 дугаар сард танилцуулсан юм. Энэхүү судалгаа нь олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн шалгуурын дагуу хийгддэг бөгөөд хараат бус, харьцуулсан, нотлох баримтад суурилдаг зэргээрээ онцлогтой. Тухайлбал, олон нийт Засгийн газраас төсвийн мэдээлэл олж авах боломжтой эсэх болон улсын төсвийн үйл явцад оролцох албан ёсны боломжит сувгуудыг үнэлэхээс гадна хууль тогтоох болон аудит зэрэг хяналтын институцүүдийн төсвийн үйл явцад тавих хяналт зэргийг үнэлдэг билээ. Энэ удаагийн 9 дэх судалгаанд дэлхийн 125 орон хамрагдсаны нэг нь манай улс юм.

2023 оны “Төсвийн нээлттэй байдал”-ын судалгааны дүнгээс харахад Монгол Улсын Засгийн газрын төсвийн ил тод байдал

дээшилж, нийт авбал зохих 100 онооноос 62 авсан байна. Үүнд төсвийн хагас жилийн тайланг цахим хэлбэрээр нийтэлдэг болсон нь нөлөөлжээ. Гэхдээ төсвийн үйл явцад иргэдийн оролцоо хангалтгүй хэвээр байгааг энэ үзүүлэлтээр авбал зохих нийт 100 онооноос дөнгөж 19 оноо авсан нь илтгэнэ. Иймд

цаашид гүйцэтгэх засаглал, хууль тогтоох болон аудитын дээд байгууллагын зүгээс төсвийн үйл явцад олон нийтийн оролцох боломжийг төсвийн мөчлөгийн бүхий л шатанд олгохын тулд авах арга хэмжээний талаар судалгаанд тодорхой зөвлөмжүүд туссан болно.

Иргэдийн орлогын тэгш бус байдалд орлого талаас нөлөөлөх хүчин зүйлсийн асуудлаарх хэлэлцүүлэг

Иргэдийн орлогын тэгш бус байдлыг бууруулахад орлого талаас нөлөөлөх хүчин зүйлсийг авч үзэх нь чухал юм. Иймд бид цалин, халамжийн бодлого, хөдөлмөр эрхлэлтийн чиглэлээр цуврал хэлэлцүүлэг өрнүүлээ. Тухайлбал, “Ашид Ассет Менежмент ҮЦК” ХХК-ийн судалгааны баг манай улсад хувь хүний орлогын албан татварт хамрагдаж буй орлогын эх үүсвэрүүд, тэдгээрийг хэрхэн ногдуулж буй, татварын хувь хэмжээ, хөнгөлөлт, чөлөөлөлтийн өнөөгийн нөхцөл байдлын судалгааг хийж гүйцэтгэн 2024

оны 1 дүгээр сард дүгнэлт, зөвлөмжөө танилцуулж, хэлэлцүүлсэн юм. Манай улсад хувь хүний орлогын албан татварын ачаалал нь татварыг цалин хөлснөөсөө шууд суутгуулдаг татвар төлөгчдөд илүү их төвлөрч байгаа нь судалгаанаас харагджээ. Судалгааны баг мөн Казахстан, Сингапур, Ирланд зэрэг улсуудын хувь хүний орлогын албан татварын тогтолцооны кейс судалгааг хийж, хувь хүний орлогын албан татварын хэрэгжилт болон үр ашгийг нэмэгдүүлэх чиглэлээр санал, зөвлөмж дэвшүүлэв.

“Хувь хүний орлогын албан татварт хамрагдаж буй орлогын эх үүсвэрүүд” хэлэлцүүлгийн үеэр (2024.01.31)

Энэхүү хэлэлцүүлэгт оролцогсдын зүгээс дараах асуудалд бодлого боловсруулагчид анхаарах хэрэгтэйг тэмдэглэлээ. Үүнд:

- Хувь хүний орлогын албан татвар ногдуулахдаа иргэний тодорхой нөхцөл байдлыг харгалзан үздэг олон улсын түршлагаас нэвтрүүлэх;
- Цалин, хөдөлмөрийн хөлснөөс шүүд суутгуулдаг татвар төлөгчдийн татварын ачаалал өндөр байгааг анхаарах;
- Иргэд татварын өрөнд орж буйг анхаарч үзэх;
- Татварын бодлогыг ядуурлыг бууруулах, нийгмийн хамгааллын бодлого зэрэгтэй уялдуулах;

- Бүсийн хөгжлийг дэмжих татварын бодлого хэрэгжүүлэх;
- Татварын урамшууллын бодлогыг сайжруулах;
- Хувиараа албан бус хөдөлмөр эрхлэгчдийн орлогоос татвар авах хөшүүргийн талаар судалгаа хийх;
- Татварын мэдээллийн нээлттэй байдлыг нэмэгдүүлэх;
- Иргэдийн татвар төлөх сонирхол буурах хандлагатай байгаа нь татвараас бүрддэг төсвийн зарцуулалтын үр ашиг, хариуцлага болон татвар төлөгч иргэний авч буй нийгмийн үйлчилгээний чанар

сул байгаатай холбоотой түл төсвийн зарлагын удирдлагыг сайжруулах.

Доктор, профессор Д.Больтогтох ахлагчтай судалгааны баг “Хүнс тэжээлийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээнд хамрагддаг өрхийн гишүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн судалгаа”, Санхүүгийн хүртээмж хөгжил санаачилга ТББ-ын судалгааны багийнхан “Цалин болон халамжийн бодлого иргэдийн хөдөлмөр эрхлэлтэд үзүүлж буй нөлөөллийн судалгаа”-г тус тус гүйцэтгэж дүнг “Цалин, халамжийн бодлого, хөдөлмөр эрхлэлт” сэдэвт хэлэлцүүлгийн хүрээнд тус тус танилцуулсан юм.

“Цалин, халамжийн бодлого, хөдөлмөр эрхлэлт” сэдэвт хэлэлцүүлгийн үеэр (2024.2.28)

“Хүнс тэжээлийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээнд хамрагддаг өрхийн гишүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн судалгаа”-ны зөвлөмжөөс дурдвал, зорилтот өрхийн газар эзэмших, өмчлөх боломж, хөдөлмөрийн насны иргэдийн үр чадварыг нэмэгдүүлэх, залуучуудын хөдөлмөр эрхлэлт, хөдөлмөр эрхлэгч иргэдийг ажлын байранд тогтвортой ажиллахад нь дэмжих, нийгмийн даатгалын ач холбогдлыг таниулах, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдэд зориулсан нийгмийн үйлчилгээг сайжруулах, ээжүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, хөдөлмөрийн биржийн хүртээмжийг нэмэгдүүлэх, сэтгэл зүй, нийгэмшихүйн сургалт, зөвлөгөө үзүүлэх хэрэгтэй байгааг онцоллоо. Түүнчлэн хөдөлмөр эрхлэлтийг нэмэгдүүлэхэд тус асуудлыг хариуцсан мэргэжилтний үйл ажиллагааг оновчтой болгох, төрөөс хэрэгжүүлж буй төсөл, хөтөлбөрийн хэрэгжилт дээр анхаарах, салбарын байгууллагуудын уялдаа холбоо, хамтын ажиллагааг сайжруулах, аж ахуй нэгж, байгууллагуудтай хамтран ажиллах зэрэг ажлыг Засгийн газрын зүгээс хэрэгжүүлэхийг судлаачид зөвлөлөө.

Доктор Д.Больтогтох ахлагчтай судалгааны баг

Хүнс тэжээлийн дэмжлэг үзүүлэх үйлчилгээнд хамрагддаг өрхийн гишүүдийн хөдөлмөр эрхлэлтийн судалгаа

<https://forum.mn/product/354750>

Доктор Д.Нарантуяа ахлагчтай судалгааны баг

Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбар дахь гарааны бизнест импортын нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулалтыг боловсронгуй болгох боломж

<https://forum.mn/product/364279>

“Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбар дахь бизнест импортын нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулалт” сэдэвт хэлэлцүүлгийн үеэр (2024.03.28)

Арвис төв ТББ-ын судалгааны багийн хийсэн “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн салбар дахь гарааны бизнест импортын нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулалтыг боловсронгуй болгох боломж” сэдэвт судалгааны дүгнэлт, зөвлөмж танилцуулах уулзалт хэлэлцүүлгийг 3-р сарын 28-нд зохион байгууллаа.

Судлаачдын зүгээс бодлого боловсруулагчдад хандан нэмэгдсэн өртгийн албан татварын босгыг өөрчлөх, жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдийн нэмэгдсэн өртгийн албан татвар ногдуулалт, тайлагналыг хялбаршуулж, мөнгөн сууриар төлдөг болох эрх зүйн орчин бүрдүүлэх, татварын болон гаалийн мэдээллийн нэгдсэн сангийн мэдээлэл харилцан солилцох нөхцөлийг бүрдүүлж, бараа, ажил, үйлчилгээг бүртгэх олон улсын стандартын шаардлага хангасан зураасан код нэвтрүүлэх зэрэг санал гаргалаа.

Түүнчлэн хэлэлцүүлэгт оролцогчид дараах асуудалд

бодлого боловсруулагчдын зүгээс анхаарах хэрэгтэйг онцоллоо. Үүнд:

- Импортын НӨАТ нь эцсийн хэрэглэгч болон бизнест ачаалал үүсгэж буй тул импортоор орж ирж буй бараанаас НӨАТ авахыг зогсоож, зөвхөн гаалийн албан татвар ноогдуулах;
- НӨАТ-ыг аль шатанд ногдуулах нь зохистой байхыг судалж, шийдвэрлэх;
- Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих зорилгоор олгож буй зээлийн тодорхой хувийг жижиг, дунд үйлдвэрлэгчдийн экспорт, импортын үйл ажиллагааг дэмжихэд зарцуулах зохицуулалт бий болгох;
- Үйлдвэрлэлийн салбарын экспортыг дэмжихэд чиглэсэн гадаад худалдааны бодлого хэрэгжүүлэх;
- Жижиг, дунд үйлдвэрлэгчид гааль дээр төлсөн НӨАТ-ыг буцаан олгох зохицуулалт бий болгох зэрэг болно.

Эдийн засгийн өрсөлдөх чадварын судалгаа, шинжилгээ

Монгол Улс 2005 оноос анх Дэлхийн эдийн засгийн форум (ДЭЗФ)-аас гаргадаг Өрсөлдөх чадварын судалгаанд хамрагдаж эхэлсэн юм. Тус судалгаагаар 12 бүлэг үзүүлэлтийн хүрээнд судалгаанд оролцсон бүх улсыг эрэмбэлэн жагсаадаг. Энэхүү индексийг тодорхойлоход чухал үүрэг гүйцэтгэдэг Бизнесийн удирдах ажилтнуудын санаа бодлыг ННФ бусад судлаачтай хамтран жил тутам тандан судалж ирлээ.

Бид өрсөлдөх чадварын шинэ судалгааны дүн гарах бүрд олон нийтэд танилцуулж ирсний дүнд УИХ-аас 2016 онд “Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн үзэл баримтлал-2030” бодлогын баримт бичгийн биелэлтийг хэмжих шалгуур үзүүлэлтэд өрсөлдөх чадварыг оруулахаар 19 дүгээр тогтоол гарган баталгаажуулж, өрсөлдөх чадвараараа дэлхийн эхний 70 орны нэг болох зорилт дэвшүүлсэн билээ. Гэсэн хэдий ч дэлхийн өрсөлдөх чадварын 2019

оны тайлангаар Монгол Улс авбал зохих 100 онооноос 53-ыг авснаар судалгаанд хамрагдсан 141 орноос 102 дугаарт эрэмбэлэгдэв. Энэ нь манай улс өрсөлдөх чадвараа дээшлүүлэх чиглэлээр дорвитой ажил хийх шаардлагатайг илтгэнэ. Ялангуяа институцүүдийн чанар, дэд бүтэц, санхүүгийн зах зээлийн хөгжил гэсэн үзүүлэлтүүдийг сайжруулахад нэн тэргүүнд анхаарлаа хандуулах шаардлагатай байв.

ДЭЗФ-аас Ковид-19 цар тахлаас хойш буюу 2020 оноос улс орнуудын өрсөлдөх чадварын зэрэглэлийг гаргаагүй байна. Гэсэн хэдий ч 2019 оноос хойш жил бүр бизнесийн удирдах ажилтнуудын санаа бодлын судалгааг гаргаж, ДЭЗФ-аас гаргадаг бусад тайланд ашиглаж байна. Иймд бид бизнесийн орчныг тодорхойлох олон улсын үнэлгээн дэх Монгол Улсын судалгааг хийж гүйцэтгэлээ.

**Төсвийн хяналт, хариуцлагыг дээшлүүлэхэд
иргэний нийгмийн оролцоог дэмжих үйл ажиллагаа**

Төсвийн мэдээллийн нээлттэй байдал дээшилж буй бөгөөд ил болсон мэдээллийг иргэний нийгмийн зүгээс ашиглан төсвийн төлөвлөлт, хэрэгжилтийг сайжруулах, хяналт, хариуцлагыг дээшлүүлэх чиглэлээр ажиллах нь төсвийн хөрөнгийн зарцуулалтын үр ашгийг нэмэгдүүлэхэд ач холбогдолтой юм. Иймд бид иргэний нийгмийн төлөөлөлд төсвийн мэдээлэл өгөх, иргэний нийгмийн байгууллагаас хэрэгжүүлэх төслийн үйл ажиллагааг дэмжих зэргээр ажиллалаа.

Энэ хүрээнд улсын төсвийн мэдээллийн цахим системүүдийн талаар иргэний нийгмийн төлөөлөлд мэдээлэл өгөх “Төсвийн мэдээллийн цахим сангуудын танилцуулга” сэдэвт уулзалтыг 2024 оны 1 дүгээр сард хийлээ. Уулзалтаар Сангийн яамны Хөгжлийн санхүүжилт, хөрөнгө оруулалтын газрын дарга

Ж.Дэлгэржаргал "Төсвийн хөрөнгө оруулалтын удирдлага ба цахим систем (publicinvestment.gov.mn)"-ийн талаар танилцуулсан бөгөөд иргэд энэхүү системээр дамжуулан шинээр төсөл санаачлах, үнэлгээ өгөх, одоо хэрэгжиж байгаа болон хэрэгжсэн төслүүд дээр санал хүсэлтээ илгээх боломжтойг онцоллоо.

ННФ-аас төсвийн хөрөнгө оруулалтын төслүүдийг кодчилох, төслийн анхны төсөвт өртгийг хөрөнгө оруулалтын жагсаалтын маягтад нэмэх санал гаргасан нь Төсвийн тухай хуульд тусгалаа олж, энэ оны төсвийн тухай хуульд туссан төслүүд нь кодтой болсоноос гадна шилжих төслийн анхны төсөвт өртгийн мэдээлэл нийтлэгдсэнийг Сангийн яамны зүгээс үүлзалтын үеэр онцолж байлаа.

"Төсвийн мэдээллийн цахим сангуудын танилцуулга" сэдэвт уулзалтын үеэр (2024.1.26)

Түүнчлэн Сангийн яамны Төрийн захиргаа, удирдлагын газрын Санхүүгийн мэдээллийн технологийн хэлтэс болон Төрийн сангийн газраас "Шинэчлэгдсэн шилэн дансны систем, түүний нээлттэй өгөгдөл хэсэг (<https://shilendans.gov.mn/openData>)"-ийн танилцуулгыг хийлээ. Мөн тус яамны Төсвийн бодлого, төлөвлөлтийн газрын Төсвийн нэгтгэлийн хэлтсээс иргэдийн төсвийн систем, түүний мэдээллийн сан (iltod.mof.gov.mn), BOOST мэдээллийн сан (iltod.mof.gov.mn/opendata)-ийн талаар иргэний нийгмийн төлөөллүүдэд танилцуулав.

Улсын төсвийн санхүүжилттэй
төслүүдийн төлөвлөлт,
хэрэгжилтэд иргэний нийгмийн
зүгээс хяналт тавихад төрийн
худалдан авах ажиллагааны
мэдээллийн нээлттэй байдал
чухал юм. Иймд “Төрийн
худалдан авах ажиллагааны
цахим системийн танилцуулга”
сэдэвт уулзалтыг 5 дугаар сард
зохион байгуулж, түс цахим
системийн талаар иргэний
нийгмийн төлөөлөлд мэдээлэл
өглөө. Уулзалтад Төрийн худалдан
авах ажиллагааны газрын Цахим
худалдан авах ажиллагаа,
мэдээллийн технологийн
газраас төрийн худалдан авах

ажиллагааны tender.gov.mn цахим системийн талаар танилцуулсан.

Уулзалтад иргэний нийгмийн байгууллага, хэвлэл мэдээллийн байгууллагын төлөөлөл оролцсон бөгөөд худалдан авах ажиллагаа, цахим системийн тухайд дараах асуудлуудад анхаарах хэрэгтэйг онцоллоо. Тухайлбал:

- Төрийн худалдан авах ажиллагаа, гэрээний хэрэгжилтийн асуудлаар иргэд санал, гомдол өгөх талбарыг tender.gov.mn

хуудсанд бий болгох;

- tender.gov.mn хуудсан дахь “цахим дэлгүүр” цэсэд нийтлэх бүтээгдэхүүний стандартыг тодорхой болгох;
- tender.gov.mn хуудаснаас бараа, ажил, үйлчилгээ худалдан авах төлөвлөгөөг файлаар татаж авах боломж бүрдүүлэх;
- Өндөр төсөвт өртөгтэй хөрөнгө оруулалтын төслүүдийн тендер зарлахдаа төслийн хүрээнд ямар ажлууд хийгдэх талаарх дэлгэрэнгүй

НЭЭЛТТЭЙ НИЙГЭМ ФОРУМ

ТӨСВИЙН ҮЙЛ ЯВЦЫН ЦАГЛАБАР

Улсын төсвийн үйл явц

Орон нутгийн төсвийн үйл явц

3 сар 2024

Даваа	Мягмар	Лхагва	Пүрэв	Баасан
				1
4	5	6	7	8
11	12	13	14	15
18	19	20	21	22
25	26	27	28	29

Ойрын хугацаанд:

15/03/2024

Сангийн яам нэгдсэн төсвийн гүйцэтгэлийн 2-р сарын мэдээг нийтэд ил тод болгоно (Шилэн дансны тухай хууль)

Төсвийн тогтвортой байдлын зөвлөл дунд хугацааны төсвийн хүрээний мэдэгдлийн төслийн макро эдийн засаг таамаглалын тооцоог Сангийн яам болон Эдийн засаг, хөгжлийн яаманд хүргүүлнэ (Төсвийн тухай хууль 8.1)

30/03/2024

Сангийн яам төсвийн дараагийн жилд хэрэгжүүлэх улсын хөрөнгө оруулалтын төслүүдэд урьдчилсан үнэлгээ

31/03/2024

Сангийн яам нь тухайн оны 1-р улирлын төсвийн хөрөнгө оруулалтын үйл явц, хэрэгжилт, гүйцэтгэлийн талыг танилцуулна. (ТХОХТАХТХЖ 5.4.1)

- мэдээлэл, техник, эдийн засгийн үндэслэл, судалгааг tender.gov.mn хуудсанд байршуулах;
- tender.gov.mn хуудаснаас харааны бэрхшээлтэй иргэн мэдээлэл авах боломж бий болгох;
 - Өндөр үнийн дүнтэй тендерүүдийн талаар мэдээлэл авахад хялбар болгохын тулд QR код ашиглах;
 - Тендерийг 3 удаа зарлаад амжилтгүй болсон тохиолдолд шууд худалдан авалт хийх үйл ажиллагаанд хөндлөнгийн хяналт бий болгох;
 - Тендерийг богино хугацаатай зарлах тохиолдол түгээмэл байгаа нь худалдан авах ажиллагаанд аж ахуйн нэгжүүд оролцоход хүндрэл үүсгэж буйд анхаарч, тендерийн хугацааг уртасгах зэрэг болно.

Төсвийн төлөвлөлт, бодлогыг сайжруулах, олон нийтэд хүрэх төсвийн мэдээллийн урсгалыг нэмэгдүүлэхэд ТББ, хэвлэл, мэдээллийн байгууллагын оролцоо нэн чухал. Иймд бид төсвийн чиглэлээр ажиллаж буй сэтгүүлчдэд мэдээлэл хүргэх ажлыг Эдийн засгийн сэтгүүлчдийн клубтэй хамтран зохион байгуулж, “Улсын төсвийн асуудлаар

сурвалжлах нь” сэдэвт уулзалт хийлээ. Уулзалтад улсын төсвийн асуудлаар сурвалжлах, сэтгүүлзүйн бүтээл хийх сонирхолтой сэтгүүлчид оролцон энэ чиглэлээр сэтгүүлзүйн бүтээл туурвихад ямар үр чадвараа хөгжүүлэх хэрэгцээ байгаа талаар хэлэлцэв.

Сэтгүүлчид улсын төсвийг уншиж ойлгох, төсвийн тоон мэдээлэлд боловсруулалт, дүн шинжилгээ хийх үр чадвараа дээшлүүлэх, улмаар төсвийн асуудлаар мэргэших хүсэлтэй байгаагаа илэрхийлсэн юм. Түүнчлэн төсвийн мэдээллийн олон эх сурвалж руу өдөр бүр орох цаг хомс тул хөндлөнгийн эксперттийн дүгнэлт чухал талаар онцолсон юм.

Иймд төсвийн чиглэлээр сэтгүүлзүйн бүтээл туурвих сонирхолтой сэтгүүлчдэд улсын төсвийн төлөвлөлт болон 2025 оны төсөвт анхаарах асуудлаар Эдийн засгийн зөвлөлийн зүгээс мэдээлэл өгөх арга хэмжээг 10 дугаар сард зохион байгууллаа. Энэхүү арга хэмжээний үеэр хөндлөнгийн экспертүүдийн дүгнэлтийг сэтгүүлчдэд танилцуулж, уг асуудлын талаар гүнзгийрүүлэн судалж, нийтлэл бичихэд шаардлагатай тодруулгууд өгсөн юм.

“Монгол Улсын 2025 оны төсвийн төлөвлөлтөд анхаарах асуудал” сэдэвт сэтгүүлчдэд зориулсан сургалтын үеэр (2024.10.5)

ННФ-аас улс, орон нутгийн төсвийн үйл явцын цахим цаглабарыг 2015 оноос ажиллуулж эхэлсэн. Энэхүү цаглабар нь төсвийн байгууллагын захирагчдын төсөв боловсруулах, хэлэлцэх, батлах, тайлагнах зэрэг үйл ажиллагааны хуваарийг иргэд, олон нийтэд мэдэх боломж бүрдүүлдэг. Төсвийн тухай хуульд 2023 оны 7 дугаар сард орсон өөрчлөлтийн дагуу төсвийн цаглабарт мөн өөрчлөлт орсон билээ. Иймд энэхүү өөрчлөлт болон бусад холбогдох хууль эрх зүйн баримт бичигт орсон өөрчлөлтүүдийг тусган төсвийн үйл явцын цахим цаглабараа бид шинэчилсэн бөгөөд иргэд, олон нийт цахим хаягаа бүртгүүлэн ойрын үед болох төсвийн үйл явцын талаарх мэдээллийг 7 хоноогоор нь авах боломжтой.

Улс, орон нутгийн төсвийн зарцуулалтыг үр ашигтай болгох, төсөвт иргэдийн оролцоо, хяналтыг нэмэгдүүлэхэд хувь нэмэр оруулах үүднээс иргэний нийгмийн байгууллагуудын үйл ажиллагааг дэмжиж ирлээ. 2024 онд “Иргэд төсвөө хянана” сүлжээний зүгээс хэрэгжүүлж буй “Орон нутаг дахь төсвийн үйл явцын мониторинг” төслийн хүрээнд “Шинэ хөдөө” төсөл ба “Шинэ хоршоо” хөдөлгөөний төсвийг зарим аймгийн жишээн дээр судлах, Арвайхээр хотын агаарын бохирдлыг бууруулах төсвийн зарцуулалт хөрөнгө, оруулалтуудын үр дүн, Орхон аймагт чанаргүй баригдсан, сунжирсан, түүнчлэн нурааж буй барилга байгууламжийг судалж, хяналт, мониторингийн дүнг нийтэд хүргээд байна.

“Улсын төсөв яагаад чухал вэ?” подкастын үеэр (2024.11.07)

Улсын төсөвт иргэдийн оролцоо чухал талаар ННФ подкастынхаа ээлжит дугаараар нийтэд хүргэлээ. Энэ дугаарын зочноор ННФ-ын засаглалын хөтөлбөрийн менежер Д.Оюунбадам оролцож, улсын төсөв ер нь яагаад чухал болон улсын төсвийг бүрдүүлдэг орлогуудын талаар тайлбарласнаас гадна татвар төлөгчдийн төлсөн татвараас дийлэнх хэсэг нь бүрддэг улсын төсвийг Засгийн газар хэрхэн яаж зарцуулж буй талаар судлаачийн зүгээс байр сууриа илэрхийллээ. Түүнчлэн нийгэм, эдийн засгийн нэн тэргүүний ач холбогдол бүхий төслүүдийг төсвөөс санхүүжүүлэхэд анхаарах шаардлагатайг онцлон, 2025 оны төсвийн төсөлд анхаарах асуудлуудыг хөндсөн юм. Цаашилбал, төсвийн хариуцлагыг дээшлүүлэхийн тулд төсөвт иргэд, иргэний нийгмийн оролцоо нэн чухал болохыг дурдаад иргэд төсвийн төлөвлөлтөд хэрхэн оролцох талаар мэдээлэл өглөө.

ЭРДЭС БАЯЛГИЙН САЛБАРЫН ЗАСАГЛАЛЫН ХӨТӨЛБӨР

Улиран одогч 2024 онд удтал хүлээгдсэн эрдэс баялгийн салбарын эрх зүйн шинэчлэл төдийлөн эрчимтэй явагдсангүй. Гэхдээ нүүрс, зэс, алт зэрэг гол нэрийн бүтээгдэхүүний олборлолт өсөж, биржийн арилжаа жигдрэн нүүрсний экспортын гарц нэмэгдсэн, цацраг идэвхт ашигт малтмалын ордоо эдийн засгийн эргэлтэд оруулах хөрөнгө оруулалтын гэрээний хэлэлцээрийг Франц Улсын Орано групптэй байгуулсан зэрэг үйл явдлыг онцлууштай. Түүнчлэн Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль баталснаар өнөө болон ирээдүй үеийн иргэддээ байгалийн баялгийн үр өгөөжийг тэгш, шударга хуваарилан хүртээх Үндсэн хуулийн үзэл санааг хэрэгжүүлэхэд нэг алхам урагшилсан зэрэг улс орны эдийн засгийн өсөлтийг тэтгэх чухал үйл явдлууд тус салбарт өрнөсөн жил боллоо.

Үүний зэрэгцээ УИХ-ын сонгууль угтсан улс төржилт уул уурхайн салбарыг бас тойрсонгүй. Сүр дуулиантай эхэлсэн “ашигт малтмалын” гэгдэх сонсгол “бид хэн нэгнийг буруутгахыг зориогүй” гэсэн тайлбартайгаар үр дүн багатай өндөрлөж, авлига, ашиг сонирхол, хуулийн зөрчил, хяналт, хариуцлагагүй байдлыг засаж, эрх зүйн шинэчлэлд хувь нэмэр оруулна гэсэн хүлээлтэд хүрсэнгүй. Яаралтай горимоор батлагдсан “шинэ хоршооны” гэгдэх Уламжлалт мал ахуйд тулгамдаж байгаа цаг уурын өөрчлөлтөөс шалтгаалсан сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хуулийн дагуу хэрэгжсэн хоршоожуулах хөдөлгөөн, Үндэсний баялгийн сангийн Хуримтлалын сангаас

санхүүжүүлэх Орон сууцжуулах хөтөлбөрийн эх үүсвэр болоод тэтгэвэр, тэтгэмж нэмэгдүүлэх, ногдол ашиг тараах ажлыг уул уурхайн салбарын төрийн өмчит компани (ТӨК)-уудын төсөв, төлөвлөгөөг үл харгалзан татан төвлөрүүлэв. Мөн яаралтай горимоор олон нийтийн хэлэлцүүлэггүй баталсан Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль, түүнийг дагалдсан Ашигт малтмалын тухай хуулийн өөрчлөлт нь стратегийн орд эзэмшигч хуулийн этгээдийн 34 хүртэлх хувийг төрд шилжүүлэн авах, хувийн хэвшилд бүрэн эрхт төлөөлөгч томилсон зэрэг үйл явдлаар үргэлжилж буй нь гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулагчдад болгоомжлол төрүүлэх болов. Өнгөрсөн жил үргэлжилсэн үнийн таатай нөхцөлд суурилсан төсвийн өөдрөг тооцоолол, хөрөнгө оруулалтын төслүүдээ он дөнгөж гармагц буурч эхэлсэн нүүрсний эрэлт, үнийн бууралттай уялдуулан эргэн харах шаардлага тулгарч байна.

Улс төр, эдийн засгийн энэхүү амаргүй нөхцөлд байгалийн баялгаа урт хугацааны хөгжлийн бодлоготой уялдуулан тогтвортой, хүртээмжтэй өсөлт бий болгоход зохистой ашиглах шаардлага тулгарч буй. Энэхүү үндсэн зорилгын хүрээнд бид Үндсэн хуулиар тогтоосон тогтвортой хөгжлийн үзэл санаанд салбарын хууль тогтоомжийг нийцүүлэх, ТӨК-ийн засаглал, олон нийтийн хяналтыг сайжруулахад үйл ажиллагаагаа чиглүүлэн ажиллалаа.

Эрх зүйн шинэчлэл

2020 оноос хойш он дамжин хүлээгдэж буй Ашигт малтмалын тухай хуулийн шинэчлэл 2024 онд нам жимхэн өнгөрсөн нь эрх зүйн шинэчлэлийг сонгуулийн үе дэх улс төржилт, популизмаас ангид байлгах шаардлагаас үүдсэн байхыг үгүйсгэхгүй.

Эрх зүйн шинэчлэлээс өмнө нөхцөл байдлаа үнэлж, газрын хэвлийн баялаг ашиглахтай холбоотой зөрчил, маргаан, ялангуяа олны анхаарал татсан авлига, ашиг сонирхлын хэрэг, байгаль орчны бохирдол, доройтол үүсгэж буй хариуцлагагүй байдлыг цэгцлэх зорилгоор УИХ-аас “Ашигт малтмал хайх, ашиглах зориулалтаар газар, түүний хэвлийг тусгай зөвшөөрлөөр олгох, төлбөр, татвар ногдуулах, хураахтай холбоотой үйл ажиллагаанд хяналт шалгалт хийх” Түр хороо байгуулж, нийтийн сонсгол зохион байгуулав.

УИХ-аас уул уурхайн салбарт хариуцлагатай байдлыг сайжруулахад анхаарч буй энэ боломжийг үр дүнтэй ашиглах зорилгоор ННФ болон Төлсөн авснаа нийтэл (ТАН) эвсэл хамтран хууль тогтоомжийн зөрчилтэй

нийт 66 тусгай зөвшөөрлийн мэдээллийг нэгтгэн Түр хороонд хүргүүлж, сонсголд орон нутгийн иргэд, төрийн бус байгууллагуудын оролцоог хангахыг чармайн ажиллав. 2024 оны 4-р сарын 29-30 өдрүүдэд болсон сонсголоор тусгай хамгаалалттай газар нутгийн орчны бүс, иргэдийн суурьшлын бүстэй давхцуулан тусгай зөвшөөрөл олгосон байдал, байгаль орчин, усны хууль тогтоомжийн зөрчил болон “дүйцүүлэх” нэрээр хууль журмаас гадуур тусгай зөвшөөрөл олгож буй асуудлуудыг авч хэлэлцлээ. Түүнчлэн түүх, соёлын өвийг хамгаалах, газрын нэгдмэл сангийн бүртгэлийг сайжруулах, гэмт хэргийн шинжтэй зөрчлийг хууль хяналтын байгууллагад шилжүүлж, гэм буруутай этгээдэд хариуцлага тооцох, холбогдох хууль тогтоомжийн төслийг боловсруулан УИХ-ын 2025 оны хаврын чуулганы хугацаанд өргөн мэдүүлэхийг Засгийн газарт үүрэг болгов. Тогтоолд дурдсан асуудлуудыг Ашигт малтмалын тухай хуулийн шинэчлэлд тусгуулан ажил хэрэг болгоход иргэний нийгмийн байгууллагууд анхааран ажиллах болно.

"Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөлийн ил тод байдал" хэлэлцүүлгийн үеэр (2024.12.20)

Эрдэс баялгийн салбарын тогтолцоонд чухал үүрэгтэй институт болох Эрдэс баялгийн мэргэжлийн зөвлөл (ЭБМЗ)-ийн үйл ажиллагааны ил тод байдалд үнэлгээ хийж, олон нийтэд танилцууллаа. Уул уурхайн төсөл хөтөлбөр амжилттай хэрэгжиж, эдийн засгийн үр өгөөж авчрахаас гадна байгаль орчин, нийгмийн хувьд хариуцлагатай байж чадах эсэх нь ЭБМЗ-өөс шууд хамаарна. Учир нь төсвийн хөрөнгөөр гүйцэтгэх геологи, хайгуулын ажлын төсөв, төлөвлөгөө, ашигт малтмалын олборлолт, боловсруулах үйлдвэрийн техник-эдийн засгийн үндэслэлийг батлах зэрэг хайгуулаас боловсруулалт хүртэлх шатны бүх гол шийдвэрийг тус зөвлөл гаргадаг билээ. Гэсэн хэдий ч тус зөвлөлийн хараат бус байдал, үр нөлөөг хангах эрх зүйн орчин хангалтгүй байгааг шинжилгээний дүн харуулав. Тухайлбал, ЭБМЗ нь

5 салбартай бөгөөд үүнээс геологийн судалгааны асуудал хэлэлцэх салбар зөвлөлөөс бусдынх нь бүрэлдэхүүний мэдээлэл нээлттэй бус, зөвхөн хурлын тов нь л алдаг оног мэдээлэгддэг байна. Зөвлөл сүүлийн хоёр жилийн хугацаанд 125 хүсэлт хүлээн авсны дөнгөж 27-д нь хурал товлосон байх боловч тус хурал хийгдсэн эсэх, ямар үндэслэлээр хэрхэн шийдвэрлэсэн, үлдсэн 98 хүсэлтийг ямар шалтгаанаар хэлэлцээгүй зэргийг олон нийт мэдэх боломжгүй байна.

Ийнхүү ЭБМЗ-ийн гишүүд, шинжээч, тэдгээрийн хамаарал бүхий этгээд, томилгоо болон зөвлөлийн шийдвэр, үйл ажиллагааны ил тод байдал хангалтгүй байгаа нь энэ удаагийн эрх зүйн шинэчлэлд ч багталгүй хоцрох эрсдэлтэйг судлаачид анхааруулж байна.

<https://www.youtube.com/watch?v=EM3t963yZ0s>

<https://forum.mn/product/434853>

Ашигт малтмалын тухай хуулийн энэ удаагийн шинэчлэлээр заавал шийдвэрлэх учиртай засаглалын нэг сорилт бол орон нутгийн харилцааны асуудал юм. Газрын хэвлийн баялаг ашиглахтай холбоотой Засгийн газар, нутгийн захиргааны болон нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын чиг үүргийн давхардал, тодорхойгүй байдлаас орон нутагт үүсдэг үл ойлголцол нь иргэд, компани аль алиных нь эрх ашгийг хөндөн хохирол учруулсаар ирсэн юм. Иймд ННФ-аас “Газрын хэвлийн баялаг ашиглахтай холбоотой Засгийн газар ба орон нутгийн чиг үүргийн хуваарилалт” сэдэвт бодлогын судалгаа хийж, үр дүнг холбогдох талуудад танилцуулав. Уг судалгаагаар эрдэс баялаг ашиглах тухай шийдвэр гаргах тогтолцоо, түүнд оролцогч талуудын чиг үүргийн хуваарилалт, төслийн нөлөөлөлд өртөх иргэдийн зохистой оролцооны түвшнийг Үндсэн хууль, Монгол Улсын засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хуулийн харилцан шүтэлцээнд тодорхойлохыг зорив.

Тус судалгаагаар төрийн байгууламжийн хувьд нэгдмэл улс болохын учир нийтийн өмчийн байгалийн баялаг ашиглах шийдвэрийг төр, түүний эрх бүхий байгууллага гаргах өнөөгийн тогтолцоог “зарчмын хувьд”

хадгалахын хамт шийдвэр гаргахын өмнө тухайн нутаг дэвсгэрт газар эзэмших, ашиглах, өмчлөх эрх бүхий этгээдийг нэг бүрчлэн тодорхойлж, мэдээллээр урьдчилан хангаж, санал авах замаар зөрчил үүсэхээс сэргийлэх, давхардал зайлшгүй үүсэх нөхцөлд учирсан хохирол, зардлыг шийдвэрлэх үүргийг төр (компани бус) бүрэн хариуцах, нутгийн өөрөө удирдах байгууллагын хяналтын чиг үүргийг өргөжүүлж, тусгай зөвшөөрөл эзэмшигчийн байгаль орчны зөрчилд хариуцлага тооцуулах эрх хэмжээг хуульчлахыг чухалчлав. Тэрчлэн байгаль орчны үнэлгээний процесс дахь нутгийн иргэдийн оролцоог нарийвчлан тодорхойлж, хуулиар баталгаажуулах санал зөвлөмж гаргасныг бодлогын түвшинд уламжлан хуулийн төсөлд тусгуулахаар ажиллаж байна.

Эрдэс баялгийн салбарын эрх зүйн шинэчлэлийг зөвхөн Ашигт малтмалын тухай хуулиар хязгаарлахгүйгээр газрын болон байгаль орчны хуулийн өөрчлөлттэй уялдуулж, газрын хэвлийн баялгийн ашиглалт, иргэний газрын эрх, байгаль хамгааллын асуудлыг цогцоор шийдвэрлэх зөвлөмж өгсөн нь энэ салбарт өрнөж буй эрх зүйн шинэчлэлийн үйл явцад анхаарах асуудлуудын нэг мөн юм.

<https://forum.mn/product/434853>

Ашигт малтмалын хуулийн шинэчлэл өрнөж буй энэ цаг үед газрын хууль тогтоомжийг шинэчлэх ажил зэрэгцэн явж байна. Барилга, хот байгуулалтын яамнаас 2023 онд танилцуулсан Газрын багц хуулийн төсөлд ашигт малтмал, газрын тосны үйл ажиллагаанд хамаарах олон зохицуулалт агуулагдаж байв. Ялангуяа, шинээр танилцуулагдсан Нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээнд зориулан газар чөлөөлөх тухай хуулийн төсөлд туссан иргэн, хуулийн этгээдээс газрыг эргүүлэн авах зохицуулалт нь Үндсэн хуулиар баталгаажсан хүний өмчлөх эрхийг хязгаарлах үр дагавартай. Учир нь газар чөлөөлөх шийдвэр гаргах үйл явцыг нарийвчлан зохицуулаагүй, ялангуяа эрх,

хууль ёсны ашиг сонирхол нь хөндөгдөх талуудтай зөвшилцөх, нөхөн олговрыг шударгаар тооцон олгохтой холбоотой процессын нарийн зохицуулалт тусгагдаагүй нь олон нийтийн шүүмжлэл дагуулж, УИХ-д өргөн мэдүүлэгдсэн хуулийн төслийг буцаахад хүргэсэн тухай ННФ-ын 2023-ны жилийн тайланд дурдсан билээ. Харин яаралтай горимоор батлагдаж, 2024 оноос хэрэгжиж эхэлсэн Нийслэл Улаанбаатар хотын замын хөдөлгөөний түгжрэлийг бууруулах, гэр хорооллыг орон сууцжуулах тухай хуулийг даган Газрын тухай хуульд орсон өөрчлөлтөөр нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн газар чөлөөлөх зохицуулалт хуульчлагдсан юм. Ийнхүү олон нийтийн хэлэлцүүлэггүй батлагдсан хуулийн дээрх зохицуулалт нь Үндсэн хуулиар баталгаажсан хүний өмчлөх эрхийг хязгаарлах эрсдэл үүсгэж байна. Иймд нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээнд зориулан газар чөлөөлөх үед хүний эрхийн зөрчлөөс сэргийлэх асуудалд чиглэсэн цуврал бодлогын шинжилгээ хийж, олон нийтэд танилцууллаа.

"Нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг үндэслэн газар чөлөөлөх харилцааны эрх зүйн зохицуулалт" сэдэвт хэлэлцүүлэг (2024.11.15)

“Газар чөлөөлөх үйл явцад төлөвлөлтийн эрх зүйн шаардлагыг хэрэгжүүлэх нь” сэдэвт бодлогын шинжилгээ нь шийдвэр гаргах явцад эрх, ашиг сонирхол нь хөндөгдөх талуудын оролцоог чухалчлан газар чөлөөлөхтэй холбоотой эрх зүйн зохицуулалтыг Захиргааны ерөнхий хуульд заасан төлөвлөлтийн хэлэлцүүлгийн журамд нийцүүлэх шаардлагатайг онцолжээ.

Харин “Газар чөлөөлөхөд нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээг тодорхойлох нь” сэдэвт бодлогын шинжилгээгээр төслийн зориулалтаар бусдын өмчлөл, эзэмшлийн газрыг чөлөөлөхөөс өмнө тухайн төсөл, арга хэмжээ нь “нийгмийн зайлшгүй хэрэгцээт” үйл ажиллагаа мөн эсэхийг нягтлах, мөн яг тухайн цаг хугацаанд, тухайн байршилд хэрэгжих шаардлагатай эсэхийг заавал магадлан тогтоох зэрэг зөвлөмжийг Солонгос ба Япон улсын туршлагад тулгуурлан санал болгов.

Форум podcast №3
Газар чөлөөлөх үйл явцын эргэн тойронд - <https://www.youtube.com/watch?v=J-XMkuyd3MU&t=358s>

Форум podcast №4
Хот дахин төлөвлөлтөд иргэдийн бодит оролцоог хэрхэн хангах вэ? <https://www.youtube.com/watch?v=V-NAjhBurZXc>)

2024 оны гуравдугаар сард танилцуулагдсан Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийн төсөлд дүн шинжилгээ хийж санал шүүмж боловсруулав. Уг хуулийн төсөл нь нөлөөллийн үнэлгээний чанар, үр нөлөөг сайжруулах, ялангуяа нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээг хуульчлах, стратегийн болон хуримтлагдах нөлөөллийн үнэлгээний хэрэгжилтийг хангах, орон нутгийн иргэдийн бодит оролцоог нэмэгдүүлэх зэрэг өнөөгийн тулгамдсан асуудлыг шийдвэрлэхэд дорвитой ахиц авчрах боломжгүйн зэрэгцээ нөлөөллийн үнэлгээнд тавигдах шаардлага, орон нутгийн иргэдийн бодит оролцоог бууруулах эрсдэлтэй байна. Ялангуяа, төсөл хөтөлбөрүүдийг цар хүрээ, байгаль орчинд үзүүлэх нөлөөллөөс хамааран ангилж, нэмэлт тодотгол, иргэдийн оролцоо, байгаль орчны менежментийн төлөвлөгөөний хувьд харилцан адилгүй шаардлага тавихаар тусгажээ. Ийм нөхцөлд дээрх ангиллыг тогтоох нарийвчилсан шалгуур үзүүлэлтийг тодорхойлоогүй үлдээсэн нь байгаль орчны асуудлаарх олон улсын гэрээгээр хүлээсэн үүрэг, амлалтаа дордуулах эрсдэлтэй юм. Энэ хүрээнд “Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай хуулийн төсөл ба олон улсын гэрээний нийцэл” сэдэвт бодлогын шинжилгээ хийж, шийдвэр гаргагчдад хүргүүлээд байна.

Нэгдсэн Үндэсний Байгууллагын Европын эдийн засгийн Комиссоос зохион байгуулдаг байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээ буюу байгаль орчны асуудлаарх олон улсын гэрээний хэрэгжилтийн үнэлгээнд оролцов. Энэ хүрээнд үнэлгээний багтай уулзалт зохион байгуулж, олон улсын гэрээний хэрэгжилт, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний тухай, Ашигт малтмалын тухай хуулийн төслийн талаарх иргэний нийгмийн санал, байр суурийг танилцууллаа. Тэрчлэн энэ чиглэлээр ажилладаг иргэний нийгмийн байгууллагууд, хүний эрхийг хамгаалагчдад тулгарч байгаа бэрхшээл болон нийтийн ашиг сонирхлыг шүүхэд төлөөлөн хамгаалахад тулгарч буй сорилтуудын талаар ярилцсан юм. Үүний үр дүнд НҮБ-ын Европын эдийн засгийн Комиссоос МУ-ын Засгийн газарт өгсөн зөвлөмжид байгаль орчныг хууль тогтоомжийн шинэчлэлийн үйл явцад Хууль тогтоомжийн тухай хуулиар тогтоосон оролцооны шаардлагыг заавал хэрэгжүүлэх, “байгаль орчны мэдээлэл”-ийн хууль зүйн тодорхойлолтыг олон улсын жишигт нийцүүлэн шинэчилж, бүрэн ил тод болгох, уул уурхайн үйл ажиллагааны хүний эрүүл мэндэд үзүүлэх нөлөөллийг судлан тогтоож бууруулах, хүний эрхийг хамгаалагчдад учирсан аливаа дарамт, хүчирхийллийг шалган тогтоох, энэ чиглэлээр шүүгч, прокуроруудад зориулсан тусгайлсан сургалт нэвтрүүлэх зэрэг асуудлууд тусаад байна.

Байгаль орчны гүйцэтгэлийн үнэлгээний уулзалт: НҮБ-ын Европын эдийн засгийн Комисс ба иргэний нийгмийн төлөөлөл (2024.09.20)

Төрийн өмчийн компанийн засаглал

Үндсэн хуулийн 2019 оны нэмэлт өөрчлөлт болон 2024 онд батлагдсан Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль нь эрдэс баялгийн салбарт төрийн оролцоог улам нэмэгдүүлэх болов. Бид энэ нөхцөлд ТӨК- засаглалыг сайжруулахад чиглэсэн бодлогын дүн шинжилгээ, яриа хэлэлцүүлгээ үргэлжлүүлэн ажиллалаа. Тухайлбал, “Онцгой дэглэм ба төрийн өмчлөгчийн хяналт” сэдэвт бодлогын шинжилгээгээр Засгийн газраас ТӨК-д онцгой дэглэм тогтоож, бүрэн эрхт төлөөлөгч томилон компанийн удирдлагын бүрэн эрхийг шилжүүлэн авч буй практикт хууль зүйн шинжилгээ хийв. Онцолбол, Засгийн газраас анх 2019 онд Эрдэнэт үйлдвэр болон Монголросцветмет ТӨҮГ-д онцгой дэглэм тогтоосон бол түүнээс хойш гурван удаагийн шийдвэрээр Эрдэнэс Тавантолгой ХК, Тавантолгой төмөр зам ХХК төдийгүй төрийн өмчийн оролцоогүй, хөрөнгийн биржид бүртгэлтэй нээлттэй компани болох Тавантолгой ХК-д хүртэл онцгой дэглэм тогтоож байв. Онцгой дэглэм тогтоосон Засгийн газрын шийдвэр нь БНМАУ-ын Засгийн газарт эрх олгох тухай 1991 оны хуульд үндэслэсэн нь Үндсэн хууль ба Иргэний хууль, Компанийн тухай хуульд үл нийцэж буйг тус тайлан онцолжээ. Иймд Үндсэн хуульд үл нийцэх үг практикийг халж, ТӨК-ийн ил тод байдал, дотоод хяналтын тогтолцоог бэхжүүлэх, сахилга хариуцлага алдагдсан нөхцөлд Төлөөлөн удирдах зөвлөл, гүйцэтгэх удирдлагад хариуцлага тооцох зэрэг компанийн засаглалын зарчимд нийцсэн арга хэмжээ авах учиртайг сануулж байна. Тэрчлэн ТӨК-ийн үйл ажиллагаанд төрийн шууд оролцоог хязгаарлаж, ТУЗ-ын томилгоог хараат бусаар хэрэгжүүлэх эрх зүйн орчин бүрдүүлэх нь чухал юм.

Засгийн газраас 2024 онд өргөн барьсан Төрийн болон орон нутгийн өмчит компанийн бүтээмж, ил

тод байдал, засаглалыг сайжруулах тухай хуулийн төсөлд ТУЗ-ийн томилгоог нээлттэй болгож, төрийн төлөөллийг бууруулах, алтан хувьцаа гаргах, онцгой дэглэм тогтоож буй практикийг халах зэрэг саналууд тусгалаа олоод буй. Гэсэн хэдий ч уг хуулийн төсөл нь ТӨК нэмж байгуулах, төр шинээр хувь эзэмшил олж авах, компанийн үйл ажиллагаа дахь төрийн шууд оролцоог хязгаарлах чиглэлээр дорвитой өөрчлөлт авчирч чадахааргүй байна. Иймд өнгөрсөн хугацаанд хийсэн судалгаа, шинжилгээнд үндэслэн хуулийн төсөлд санал өгч, олон нийтэд мэдээллээ. Тухайлбал, ННФ-аас бэлтгэн хүргэж буй Подкастын №5 дугаарыг ТӨК-ийн засаглал, төлөөлөн удирдах зөвлөлийн үүрэг хариуцлага, хараат бус байдлыг хангах сэдвээр бэлтгэн хүргэснийг онцолж байна.

Түүнчлэн 2024 оны 4-р сард Засгийн газраас яаралтай горимоор өргөн мэдүүлж батлуулсан Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль, түүнийг дагалдуулан Ашигт малтмалын тухай хуульд тусгагдсан стратегийн ордод тусгай зөвшөөрөл эзэмшигч хувийн хэвшлийн хуулийн этгээдэд бүрэн эрхт төлөөлөгч томилох зохицуулалт анхаарал татсан хэвээр байна. Өөрөөр хэлбэл, хувийн хөрөнгөөр нөөцийг нь тогтоосон стратегийн ордыг ашиглаж байгаа компаниудын 34 хувийг төр үнэ төлбөргүй эзэмших ба энэ заалтыг хэрэгжүүлээгүй тохиолдолд бүрэн эрхт төлөөлөгч томилох зохицуулалт хэрэгжиж эхлээд байгаа юм.

Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль батлагдсанаар газрын хэвлийн баялгийг өнөө ба ирээдүй үеийн иргэдэд тэгш, шударга хуваарилах Үндсэн хуулийн үзэл санааг хэрэгжүүлэх эхлэл тавигдсан билээ. Гэсэн хэдий ч яаралтай горимоос хамааран олон нийтийн хэлэлцүүлэггүй батлагдсан

“Онцгой дэглэм ба төрийн өмчлөгчийн хяналт”

Бодлогын асуудал #39

Төр хувьцаа эзэмшигчийн хувьд компанид өмчлөлийн хяналтаа хэрэгжүүлэх нь зөв боловч гагцхүү хууль, компанийн засаглалын зарчимд нийцсэн арга замаар удирдлагыг хэрэгжүүлэх ёстой. Төр хувийн эрх зүйн харилцаанд оролцохдоо бусдаас онцгой давуу эрх эдлэх учиргүй.

Б.Тэсмэн

Хуульч, судлаач

Форум podcast №5

ТӨК-ийн ТУЗ-ийн үүрэг, хариуцлага: Хуулийн төсөлд анхаарах асуудал

<https://www.youtube.com/watch?v=-lPzoxNvw6k&t=4s>

Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль, түүний дагуу байгуулагдсан Хуримтлалын сан, Хөгжлийн сан нь мандат, удирдлага засаглалын тогтолцоо болоод ил тод байдал, үйл ажиллагааны дүрэм журам нь энэ төрлийн санд тавигдах үндсэн шаардлага, олон улсын зарчимд бүрэн нийцээгүй гэх шүүмжлэл дагуулсаар байна. Иймд “Үндэсний баялгийн сангийн тухай хууль, түүний хэрэгжилтэд анхаарах асуудал” сэдэвт бодлогын шинжилгээ хийж, үр дүнг танилцуулав. Бодлогын шинжилгээгээр Хуримтлалын болон Хөгжлийн сангаас томоохон хэмжээний санхүүжилт, зарцуулалт хийхээс өмнө удирдлага, засаглал, хяналт, ил тод байдлыг нарийвчлан зохицуулах шаардлагатай гэж үзжээ. Мөн 2016 онд батлагдсан Ирээдүй өв сангийн тухай хуулийг бүрэн хэрэгжүүлж, тус санг удирдах корпорацыг нэн даруй байгуулж, хараат бус, мэргэжлийн Удирдах зөвлөл бүрдүүлэх, гадаадын зах зээлд хөрөнгө оруулалтын хэрэгсэл худалдан авч санг өсгөн арвижуулах нөхцөл бүрдүүлэхийг зөвлөж байна.

“Онцгой дэглэм ба төрийн өмчлөгчийн хяналт”

Бодлогын асуудал #39

Компани бол өөрийн гэсэн толгой, хүзүү, гар, хөлтэй бие даасан этгээд бөгөөд түүнийг эдгээр эд эрхтэн нь авч явах учиртай. Энэ бол олон улсад хүлээн зөвшөөрөгдсөн суурь ойлголт бөгөөд төр хувьцаа эзэмшигч байх эсэх үүнд хамаагүй. Харин манайд төрөөс “онцгой дэглэм” нэрийн дор чөлөөт эдийн засгийн суурь үзэл санаанд халдаж байна.

Г.Давааням

Хууль зүйн ухааны доктор (LL.D., Nagoya)

Хууль тогтоох ажиллагааны сүүлийн жилүүдийн дүр зургийг нэгтгэн дүгнэвэл, агуулгын хувьд Үндсэн хуулийн үзэл санааг сулруулсан, хүчин төгөлдөр үйлчилж буй бусад хууль тогтоомжтой зөрчилдсөн заалт агуулсан, хуулиас давсан дүрэм журам батлан гаргах нөхцөл бүрдүүлсэн хуулиуд батлагдан гарах болов. Мөн процессын шаардлага зөрчин ил тод байдал, олон нийтийн оролцоог хангахгүй байх явдал нэмэгдэж байна. Иймд ННФ-аас Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн хэрэгжилтэд цуврал шинжилгээ хийгээд байна. Энэ хүрээнд өнгөрсөн жил хийсэн дагалдах хуулийн асуудлаарх бодлогын шинжилгээний дүнгээр хэлэлцүүлэг өрнүүлж, мөн хууль тогтоомжийн төслийн ил тод байдал, олон нийтийн хэлэлцүүлэг, хүний эрхийн нөлөөллийн үнэлгээ, яаралтай горимоор хууль өргөн мэдүүлэх, зэрэг асуудлыг үргэлжлүүлэн судаллаа.

Ил тод байдлыг хангах, олон нийтийн хэлэлцүүлэг зохион байгуулах нь хууль тогтоомжийн төсөл

боловсруулах үйл ажиллагаанд заавал баримтлах үндсэн зарчим боловч процессын нарийвчилсан журам тогтоож өгөөгүйгээс зохих ёсоор хэрэгжихгүй байна. Тухайлбал, хууль тогтоомжийн төслийг мэдээлэх нэгдсэн платформ байхгүйгээс төрийн захиргааны төв байгууллагууд өөр өөрсдийн цахим хуудаст янз бүрийн хэлбэрээр байршуулж байна. Үүнд хуулийн төслийг татан авах боломжгүй байх, холбогдох баримт бичгийг бүрэн нийтэлдэггүй зэрэг дутагдал нийтлэг байна. Хуулийн төслийн хэлэлцүүлгийг ихэвчлэн цахимаар зохион байгуулдаг эрх, ашиг сонирхол нь хөндөгдөх талуудын бодит оролцоо хангагдахгүй байна.

Түүнчлэн хууль тогтоомжийн төсөлд хүний эрхийн нөлөөллийн үнэлгээ зохих ёсоор хийгдэхгүй байгаагаас гадна яаралтай горим нэрийн дор олон нийтийн хэлэлцүүлэг, судалгаа шинжилгээ хийхгүй байх нь хүний эрх, эрх чөлөөг хязгаарлах эрсдэлтэй хууль тогтоомж батлагдан гарах нөхцөлийг улам тэлж буйг судалгааны дүн харуулжээ.

Дээрх судалгаануудын дүгнэлт зөвлөмжийг олон нийтэд танилцуулахын зэрэгцээ Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл боловсруулах дэд ажлын хэсгээр дамжуулан бодлого боловсруулагчдад хүргэхэд анхаарч ажиллалаа.

Хууль тогтоомжийн тухай хуулийн хэрэгжилт: Төсвийн тухай хуулийн дагалдах хууль сэдэвт хэлэлцүүлэг. (2024.03.12)

Үүний үр дүнд УИХ-д өргөн мэдүүлсэн хуулийн төсөлд судалгааны зөвлөмж зохих хэмжээгээр тусгаад буй. Түүнчлэн аливаа хууль тогтоомжийг дагалдуулан олон тооны хуульд өөрчлөлт оруулдаг практик хумигдаж эхлээд байгаа нь сайшаалтай. Тухайлбал, 2025 оны улсын төсөв батлах үйл явцаас харахад дагалдах хуулийн тоо хумигдаж, 2023 онд 110 орчим байсан төсвийн дагалдах хуулийн тоо энэ онд 5 болж цөөрчээ.

Хуулийг яаралтай горимоор батлах нь зөв үү?
<https://www.youtube.com/watch?v=tM5jORJprQI>)

Нийтийн ашиг сонирхлыг нэхэмжлэн хамгаалах

Нийтийн ашиг сонирхлын өмгөөллийг дэмжих орчныг бүрдүүлэх чиглэлээр үйл ажиллагаагаа үргэлжлүүлэн шүүхийн практикт тулгарч буй саад бэрхшээлийг арилгахад чиглэсэн яриа, хэлэлцүүлэг өрнүүлэв. Энэ хүрээнд 2024 оны 4-р сарын 23-ны өдөр Монгол Улсын дээд шүүхтэй хамтран “Нийтийн ашиг сонирхлыг шүүхэд төлөөлөн хамгаалах нь: Асуудал ба шийдэл” сэдэвт хэлэлцүүлэг зохион байгууллаа. Монгол Улсад захиргааны хэргийн дагнасан шүүх үүсэн байгуулагдсаны 20 жилийн ойн хүрээнд зохион

байгуулсан уг арга хэмжээнд захиргааны ба иргэний хэргийн анхан болон давж заалдах, хяналтын шатны шүүгчид, Улсын ерөнхий прокурорын газрын Шүүхэд төрийг төлөөлөх хэлтэс, Монголын хуульчдын холбоо, Монголын өмгөөлөгчдийн холбоо болон иргэний нийгмийн байгууллагуудын төлөөлөл оролцож, нийтийн ашиг сонирхлыг шүүхэд хамгаалахад тулгарч буй асуудал, шийдвэрлэх арга замын талаар санал солилцов.

“Нийтийн ашиг сонирхлыг шүүхэд төлөөлөн хамгаалах нь: Асуудал ба шийдэл” хэлэлцүүлэг (2024.4.23)

Хэлэлцүүлэгт ННФ-ын Засаглалын хөтөлбөрийн менежер Д.Эрдэнэчимэг илтгэл тавьж буй нь.

Хэлэлцүүлгийн үр дүнг нэгтгэн ННФ-аас эрхлэн гаргадаг “Чухал сэдэв” цуврал нийтлэлээр дамжуулан олон нийтэд мэдээлж, захиргааны хэргийн шүүхэд нийтийн ашиг сонирхлыг хамгаалахад хууль хэрэглээний нэгдмэл практик тогтоох болон нэхэмжлэх эрхийг өргөжүүлэхтэй холбоотой асуудал хөндсөн бодлогын шинжилгээ хийж, холбогдох талуудад хүргүүлээд байна. Анх 2015 онд нийтийн ашиг сонирхлыг шүүхэд төлөөлөн хамгаалах эрх зүйн орчныг бүрдүүлэхдээ шүүх байгууллагыг улс төрийн талбар болгож, хийсвэр ачаалал нэмэгдэж болзошгүйг харгалзан нэхэмжлэл

гаргах ТББ, нэхэмжлэлийн цар хүрээг хязгаартайгаар тогтоосон билээ. Гэвч өнгөрсөн хугацаанд захиргааны хэргийн шүүхээр шийдвэрлэгдсэн нийтийн ашиг сонирхлын хэрэг маргааны мөн чанар, тоо хэмжээг харвал дээрх эрсдэл төдийлөн гараагүй байна. Түүнчлэн 2023 онд батлагдсан УДШ-ийн тайлбарт шүүхийн ачаалал хийсвэрээр нэмэгдэхээс зохих хамгаалалт бүрдүүлж байх тул нийтийн ашиг сонирхлыг шүүхэд төлөөлөн хамгаалахтай

холбоотой эрх зүйн орчныг
эргэн харж, нэхэмжлэл эрхийг
өргөжүүлэх цаг нэгэнт болсон
гэж судалгааны тайланд онцлон
дүрджээ.

ННФ 2025 онд энэ чиглэлээрх судалгаа шинжилгээний ажлаа үргэлжлүүлэн захиргааны хэрэг хянан шийдвэрлэх ажиллагаанд олон улсын гэрээний хэрэглээг нэмэгдүүлэх, нэхэмжлэх эрхийг өргөжүүлэхтэй холбоотой судалгаа хийхээр төлөвлөж байна.

<https://forum.mn/product/418044>

<https://forum.mn/product/430017>

Бусад

ННФ нь үйл ажиллагааныхаа стратегид тусгасан зорилго, зорилтоо хөтөлбөрүүдээрээ дамжуулан хэрэгжүүлж ирснээс гадна хүний эрх, эрх чөлөө, ардчилал, шударга ёсыг бэхжүүлэн хамгаалахтай холбоотой төр засгийн бодлого шийдвэр гаргах үйл явцад идэвхтэй оролцон санал шүүмж бэлтгэн хүргүүлж ирлээ.

Тухайлбал, төрийн холбогдох байгууллагуудын хүсэлтээр 2024 оноос эхлэн Хүний эрхийг хангах үндэсний II хөтөлбөрт саналаа тусгахын зэрэгцээ Нийтийн зориулалттай орон сууцны байшингийн дундын өмчлөлийн эд хөрөнгийн менежментийн тухай хуулийн төсөлд санал өгч ажиллалаа.

САНХҮҮГИЙН ТАЙЛАН

Нээлттэй Нийгэм Форум 2024 онд нийт 5,636,011 мян.төгрөгийн санхүүжилттэй ажилласан ба үүнээс 3,762,275 мян.төгрөг нь Нээлттэй Нийгэм Хүрээлэн болон түүний сүлжээний хөтөлбөрүүд, 1,873,736 мян.төгрөг нь өөрийн санхүүжилтийн орлогоос санхүүжигдсэн болно. Санхүүжилтийн зарцуулалтыг дор хүснэгтээр харуулав.

НИЙТ ЗАРЦУУЛАЛТ

мянган төгрөг			
Хөтөлбөр	Тэтгэлгийн зардал	Үйл ажиллагааны зардал	Нийт зардал
АРДЧИЛСАН САЙНЗАСАГЛАЛ			
Ардчиллын институцийг бэхжүүлэх нь	12,635	432,352	444,987
Иргэний оролцоог дэмжих нь	-	312,923	312,923
ЭРХ ЗҮЙН ШИНЭТГЭЛИЙН БОДЛОГО			
Шүүхийн хараат бус байдлыг бэхжүүлэх нь	-	512,934	512,934
НИЙТИЙН БАЯЛГИЙН УДИРДЛАГА, ИЛ ТОД, ХАРИУЦЛАГАТАЙ БАЙДАЛ			
Төсвийн хариуцлагыг сайжруулах нь	-	470,062	470,062
Эрдэс баялгийн салбарт сайн засаглалыг дэмжих нь	-	452,147	452,147
ЗАХИРГАА		780,558	780,558
ТАТВАРЫН ЗАРДАЛ		187,374	187,374
НИЙТ ДҮН	12,635	3,148,350	3,160,985

2024 ОНД ОЛГОСОН ТЭТГЭЛГИЙН ЖАГСААЛТ (ХӨТӨЛБӨРӨӨР)

мянган төгрөг			
Хөтөлбөр	Байгууллагад олгосон тэтгэлэг	Хувь хүнд олгосон тэтгэлэг	Нийт тэтгэлгийн дүн
АРДЧИЛСАН САЙН ЗАСАГЛАЛ			
Ардчиллын институцийг бэхжүүлэх нь	12,635	-	12,635
НИЙТ ОЛГОСОН ТЭТГЭЛЭГ	12,635	-	12,635

2024 ОНД ОЛГОСОН ТЭТГЭЛГИЙН ЖАГСААЛТ (ТӨРЛӨӨР)

мянган төгрөг					
№	Байршил	Тэтгэлэг авагч байгууллага, иргэн	Төслийн нэр	Төрөл	Тэтгэлгийн дүн
1	Улаанбаатар	Мидас	Сонгуулийн автоматжуулсан системд иргэний нийгмийн зүгээс тавих хяналт	ТББ	12,635
НИЙТ ОЛГОСОН ТЭТГЭЛЭГ					12,635

НЭЭЛТТЭЙ НИЙГЭМ ФОРУМЫН
УДИРДАХ ЗӨВЛӨЛИЙН ГИШҮҮД, АЖИЛТНУУД

Удирдах Зөвлөлийн гишүүд

Ч.Болортуяа	Удирдах зөвлөлийн гишүүн, Ерөнхий сайдын зөвлөх
О.Мөнхсайхан	Удирдах зөвлөлийн дарга, МУИС-ийн ХЗС-ийн профессор, Хууль зүйн доктор
П.Наранбаяр	Удирдах зөвлөлийн гишүүн, Сайн сургуулийг таны дэргэд ТББ-ын тэргүүн
Ж.Үнэнбат	Удирдах зөвлөлийн гишүүн, Компанийн засаглалын хөгжлийн төв ТББ-ын зөвлөх
Д.Энхжаргал	Удирдах зөвлөлийн гишүүн, МОНФЕМНЕТ Үндэсний сүлжээний Ерөнхий зохицуулагч

Гүйцэтгэх захирал

П.Эрдэнэжаргал

Ажилтнууд

Ж.Алтанчимэг	Нягтлан бодогч, тэтгэлгийн менежер
Б.Амгалан	Оффис менежер
П.Бадамрагчаа	Эрх зүйн хөтөлбөрийн менежер
Б.Бат-Эвлэл	Захиргааны туслах ажилтан
А.Гэрэлмаа	Иргэний нийгмийн орон зайн хөтөлбөрийн менежер
Б.Мөнхгэрэл	Мэдээллийн ажилтан
Д.Оюунбадам	Засаглалын хөтөлбөрийн менежер
Б.Ундармаа	Хөтөлбөрийн зохицуулагч
О.Сэлэнгэ	Хөтөлбөрийн зохицуулагч
Э.Сайнтүвшин	Мэдээлэл, технологийн менежер
В.Халиунцэцэг	Санхүүгийн менежер
Д.Эрдэнэчимэг	Засаглалын хөтөлбөрийн менежер
Д.Энхцэцэг	Засаглалын хөтөлбөрийн менежер

Нийтлэг И-мэйл: osf@forum.mn

